Christine Chaillot

Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale

Presa Universitară Clujeană

Christine Chaillot

Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale

Tradițiile Siriacă Ortodoxă, Coptă și Etiopiană

Coperta: **Preot etiopian cădind o icoană a Fecioarei cu Pruncul înaintea altarului din biserica etiopiană** ***Kidane Meheret*** **(„Frăția milei"), închinată Fecioarei, din mănăstirea** ***Däbrä Gänät*** **(„Mănăstirea Raiului"), care se află pe strada etiopienilor, din Ierusalim.**

Christine Chaillot

Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale

Tradițiile Siriacă Ortodoxă, Coptă și Etiopiană

Prefețe de Dr. Sebastian Brock și Mitropolitul Damaschin al Elveției

Presa Universitară Clujeană

2018

Referenţi ştiinţifici:

Pr. Conf. univ. dr. Cristian Sonea

Pr. Conf. univ. dr. Gabriel Viorel Gârdan

ISBN 978-606-37-0407-9

Traducere în limba română: Emil M. Mărginean

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Biserica Ortodoxă afirmă și învață că imaginile sfinte au existat încă de la începutul creștinismului. Biserica Ortodoxă arată că icoana este o urmare a Întrupării dumnezeiești, că este întemeiată pe această Întrupare, și că, în consecință, aparține esenței creștinismului și este nedespărțită de acesta.

Léonide Ouspensky, *La Théologie de l'icône dans l'Église orthodoxe*, Paris 1980, p. 12

CUPRINS

Abrevieri

CHG = *The Church House of God* (Cairo, 1964)

CSCO = Corpus scriptorum christianorum orientalium

DACL = *Dictionnaire d'archéologie et de liturgie*

DTC = *Dictionnaire de théologie catholique*

GCAL = *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*

LMC = *Le Monde Copte* (5, rue Champollion, 87000 Limoges, France)

Mansi = G. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 53 vols (Paris-Leipzig, 1901–27)

ms = manuscript

Nicée II = *Nicée II, douze siècles d'images religieuses*: Actes du colloque international tenu au Collège de France, Paris, les 2, 3, 4, octobre 1986, eds. F. Boespflug and N. Lossky (Paris, 1987)

OCP = *Orientalia Christiana Periodica*

OS = *Ostkirchlichen Studien*

PG = Patrologiae cursus completus, Series graeca, ed. J.-P. Migne, 161 vols (Paris, 1857-66)

PO = Patrologia Orientalis, ed. R. Graffin, vol. 1 (Paris, 1904)

Notă la ediția românească

Dialogurile bilaterale pe care Biserica Ortodoxă Răsăriteană le are cu Bisericile neortodoxe și comunitățile creștine au menirea de a le apropia pe acestea, de a se îmbogăți teologic unele pe celelalte, cu idealul neascuns de a ajunge la consens teologic și la unitatea de credință. Desigur, idealul este nobil și toți partenerii de dialog îl îmbrățișează. Dificultatea apare, însă, atunci când tradițiile diferite au opinii divergente pe teme comune, matricea culturală punându-și amprenta pe modul de a face teologie din comunități ecleziale aflate în dialog. Azi dialogurile ecumenice au ajuns într-un impas, unele chestiuni teologice supuse dezbaterii ecumenice, părând de nereconciliat. Spre exemplu, chestiunea hirotoniei femeii a făcut ca dialogul bilateral dintre ortodocși și anglicani, de altfel foarte promițător, să fie redus în intensitate. În aceeași tipologie se încadrează și dialogul ecumenic contemporan în ceea ce privește chestiunile de morală, cum ar fi problema comunității LGBT sau chestiunile legate de bioetică (avort, eutanasie, transplant de organ ș.a.).

În afara acestei tendințe pesimiste se înscriu dialogurile bilaterale dintre Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică și dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Ortodoxă Orientală, în care există progres real. În ultimul dialog dintre ortodocși și catolici din 16-21 septembrie 2016, de la *Chieti*, Italia, Biserica Romei pentru prima dată în istorie a recunoscut faptul că în primul mileniu creștin, episcopul Romei nu a exercitat o autoritate canonică

asupra Bisericilor din Răsăritul creștin. În cazul dialogului cu Orientalii, s-a ajuns la un acord teologic pe tema hristologiei, subiect delicat, care încă ține separate cele două familii de Biserici Ortodoxe.

Situația actuală a celor două Biserici este o consecință a neînțelegerilor care au apărut în secolul al V-lea între Biserica din Alexandria și cea din Antiohia. Ereziile hristologice apărute în acest secol (dioprosopismul, monofizitismul, monotelismul și monoenergismul) au fost cele care au separat pentru multe secole cele două familii ortodoxe. Hotărârea Sinodului de la Calcedon (451), care a condamnat monofizitismul, a adunat laolaltă elementele esențiale atât din tradiția teologică alexandrină moderată, cât și din cea antiohiană moderată. A reflectat atât *Acordul din 433* (când în urma unei corespondențe între Ioan al Antiohiei și sfântul Chiril al Alexandriei s-a ajuns la o formulă de unire prin care s-a reluat comuniunea dintre cele două Biserici), cât și o declarație istorică cunoscută sub numele de *Tomul Papei Leon*. Formula calcedoniană învață că Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat și Om adevărat. Recunoscând taina întrupării, formula mărturisește că El este o persoană cu două firi, unite în ipostasul unic al Fiului întrupat. În această legătură tainică, nici firea dumnezeiască și nici firea omenească nu se împuținează sau se pierd prin unirea într-o singură persoană.[1]

Bisericile dependente de scaunul patriarhal de la Roma și de Patriarhia de Constantinopol au primit hotărârea, iar Sinodul de la Calcedon a fost recunoscut în aceste biserici ca Sinodul al IV-lea Ecumenic. Cu toate acestea,

---

[1] Thomas E. FitzGerald, *The Ecumenical Movement: An Introductory History*, Praeger, Westport, Conn, 2004, p. 37.

în anii care au urmat Calcedonului, părți ale Bisericii din Egipt și din Siria Apuseană precum și Bisericile din Armenia, au respins hotărârea sinodului de la Calcedon. Pentru un timp li s-a alăturat și Biserica din Georgia. Mai târziu, au respins hotărârea și Bisericile din Etiopia și Malankara, India. La nivel teologic, cei care au respins hotărârea au adus o serie de justificări care au continuat să reflecte dezacordurile hristologice. Menținând o poziție alexandrină foarte formală, oponenții hotărârii de la Calcedon au considerat că întrebuințarea terminologiei celor două firi a mers în direcția învățăturii ucenicilor lui Nestorie, care vorbeau despre prezența a două persoane în Iisus Hristos. *Diofizismul* (două naturi într-o singură persoană) a fost considerat a fi *dioprosopism* (două persoane în Iisus Hristos). Pe când, în fapt, sinodul l-a anatemizat pe Nestorie. Îndepărtarea celor două grupuri de Biserici a fost accelerată și de faptul că în unele părți ale Răsăritului creștin, Bisericile bizantine erau deja în conflict cu Bisericile din Imperiul Persan, care erau acuzate că îi urmau pe învățătorii nestorieni. Mai mult decât atât, oponenții hotărârii susțineau că terminologia celor două firi a fost o trădare a formulării lui Chiril „o fire a Cuvântului Întrupat." Desigur, în *Acordul* din 433, Chiril a aprobat folosirea terminologiei celor două firi, dacă este înțeleasă în mod corect.

Respingerea hotărârii de la Calcedon a constituit începutul unei noi schisme și apariția pe scena istoriei a comunităților numite de răsăriteni „Bisericile necalcedoniene". Această schismă bisericească nu a reflectat doar o diferență de interpretare hristologică, ci și diferențe politice și culturale între cei din lumea romano-bizantină, care locuiau în interiorul granițelor imperiului și cei din afară. În perioada următoare de după Calcedon, cei care

au respins învățătura sinodului constituiau o parte importantă a creștinilor care trăiau la periferia imperiului. Rivalitățile politice și ecleziastice, ambițiile personale, presiunile imperiale menite să impună Sinodul de la Calcedon prin forță, interpretările abuzive ale lui Chiril în sens monofizit, precum și interpretarea greșită a sinodului de către unii antiohieni nestorieni care au văzut în acesta o negare a marelui Chiril, toate au contribuit la prima schismă importantă și de durată a creștinătății.

Marile sinoade din 553 și 681 care au avut loc în Constantinopol au încercat să vindece ruptura tot mai accentuată. Aceste sinoade au ajuns să fie recunoscute ca al V-lea și al VI-lea Sinod Ecumenic de către Bisericile din lumea bizantină-romană. Cu toate acestea, începând cu secolul al VII-lea, diferențele terminologice și perspectivele teologice au fost complicate de factori culturali, politici și lingvistici. Mai mult decât atât, dezvoltarea islamului din secolul al VII-a a creat în continuare o dezbinare între acele Biserici care au acceptat Calcedonul și sinoadele ulterioare și cele care nu au făcut acest lucru. Chiar dacă au existat unele contacte și inițiative de reconciliere în timpul Evului Mediu, neînțelegerile, limba și diferențele culturale au împiedicat o împăcare de durată.[2]

Așadar, schisma din secolul al V-lea este punctul de început al celor două familii de Biserici Ortodoxe. Bisericile Ortodoxe (de Răsărit) au acceptat Sinodul de la Calcedon din 451 și au recunoscut, de asemenea, alte trei Sinoade Ecumenice. Bisericile Ortodoxe Orientale nu au acceptat în mod oficial hotărârea de la Calcedon. În pofida separării, teologi din ambele părți au stabilit

---

[2] *Ibidem*, p. 38.

în mod neoficial un dialog teologic bilateral în anul 1964. Conform opiniei unor importanți teologi contemporani, chiar dacă aceste Biserici sunt despărțite de Biserica Ortodoxă încă din secolul al V-lea, ele păstrează intactă tradiția Bisericii primare, asemănându-se cel mai mult cu Bisericile Ortodoxe Răsăritene. Dialogul oficial dintre aceste două familii de Biserici a fost pregătit prin consultații teologice neoficiale la Aarhus, Danemarca (1964); Bristol, Marea Britanie (1967); Geneva (1970) şi Addis Abeba, Etiopia (1971). Acestea s-au concentrat asupra temelor hristologice, ajungând la concluzia că, prin folosirea unei terminologii diferite sau prin accentuări diferite a unor aspecte de credință, cele două Biserici mărturisesc aceeași credință cu privire la Persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Reușita celor patru consultații neoficiale a grăbit deschiderea dialogului oficial, între 1985-1993. Dialogul oficial s-a concentrat asupra acelorași teme, confirmând rezultatele consultațiilor neoficiale. La întrunirile oficiale s-a pus însă și problema recunoașterii de către ortodocșii orientali a ultimelor patru sinoade ecumenice, începând cu cel de la Calcedon, precum şi aceea a ridicării anatemelor reciproce.[3] În 1993 delegațiile celor două Biserici au semnat două declarații comune, care însă nu au fost ratificate de Sinoadele Bisericilor Ortodoxe Răsăritene și Ortodoxe Orientale participante la dialog. Sigura Biserică ce a făcut acest lucru a fost Biserica Ortodoxă Română, în ședința Sfântului Sinod din 8-9 decembrie 1994. S-a constatat astfel că rezultatele dialogului teologic trebuie să fie transmise și explicate

[3] Viorel Ioniță, „Dialogul teologic dintre Bisericile Ortodoxe şi celelalte Biserici creştine la nivel mondial”, *Revista teologică* 2 (2011), pp. 210-211.

cât mai corect în vederea receptării lor la nivelul structurilor de conducere eclesiastice, dar și la nivelul maselor de credincioși. De aceea s-a decis ca anul 1993 să fie socotit unul în care dialogul cu ortodocșii orientali nu s-a încheiat, ci s-a întrerupt, fiind continuat prin unele subcomisii, sau conversații între reprezentanți ai celor două grupe de Biserici.[4] E îmbucurător faptul că în perioada 23-26 noiembrie 2014, la Atena s-a desfășurat întrunirea mixtă între delegații Bisericii Ortodoxe și cei ai Bisericilor Orientale cu scopul reluării dialogului. Această inițiativă a fost motivată și de contextul actual din Orientul mijlociu, unde problemele politice, ideologice, economice și religioase afectează din ce în ce mai mult viața oamenilor și popoarelor din acea parte de lume.[5]

Astfel, volumul pe care doamna Christine Chaillot ni-l propune spre lectură este rezultatul unei cercetări întreprinse cu scopul de a face cunoscută tradiția Bisericilor Orientale ortodocșilor răsăriteni. De aceea, traducerea în limba română a volumului putea fi receptată ca un gest simbolic prin care teologia românească se arată doritoare să se familiarizeze cu iconografia și teologia icoanei din Bisericile Ortodoxe Orientale.

În acest context apare la Presa Universitară Clujeană în limba română lucrarea *Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale,* semnată de Christine Chaillot. Volumul se deschide cu o prefață a lui Sebastian Brock, profesor emerit de Studii Siriace la Universitatea din Oxford și un cuvânt înainte semnat de

---

[4] *Ibidem*, p. 211.

[5] „Reluarea dialogului între creştinii ortodocşi şi creştinii vechi-orientali”, *Basilica.ro*, http://basilica.ro/reluarea-dialogului-intre-crestinii-ortodocsi-si-crestinii-vechi-orientali/, data accesării: 29 aprilie 2017.

Mitropolitul Damaschin al Elveției, ex-director al Centrului Ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol din Chambésy, Geneva. Traducătorul volumului este Emil M. Mărginean, doctor în teologie la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, un promițător teolog, interesat în mod special de spiritualitatea răspriteană din secolul al XX-lea, dar și un autentic căutător al adevărului profund care unește tradițiile creștine. În volum se găsesc într-o nouă traducere și documentele aprobate de Comisia mixtă de dialog teologic oficial între Biserica Ortodoxă și Bisericile Ortodoxe Orientale din 1993. Sunt oferite apoi spre lectură istoria și întrebuințarea cultică a imaginilor religioase și icoanelor în patru tradiții orientale: în Biserica Ortodoxă Siriacă a Antiohiei, în Biserica Armeană, în Biserica Coptă și în Biserica Etiopiană. Volumul se adresează în special teologilor, preoților, iconografilor și cititorului avizat, dar și publicului larg doritor să cunoască o altfel de tradiție ortodoxă.

Pr. conf. dr. **Cristian Sonea**
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Prefață

În secolele VIII și IX, Biserica Ortodoxă a trecut prin două perioade ale iconoclasmului, impuse de statul bizantin; ca reacție la aceasta, odată ce în 843 venerarea icoanelor a fost restabilită, acestea devin tot mai întrebuințate, așa încât, astăzi, icoanele au ajuns să reprezinte un semn de identitate al Bisericii Ortodoxe în ochii lumii neortodoxe. Întrucât Bisericile Ortodoxe Orientale nu au suferit niciodată experiența traumatizantă a iconoclasmului, ele nu au avut motive să ofere icoanelor o importanță deosebită sau un accent deosebit; acest lucru i-a condus pe unii observatori externi la înțelegerea greșită că aceste Biserici erau de fapt ostile față de cinstirea icoanelor și folosirea imaginilor lui Hristos și a sfinților Săi. Pentru a contracara această concepție greșită, Christine Chaillot a elaborat originalul francez din care derivă traducerea de față; această ediție în limba engleză este cu atât mai binevenită, nu numai pentru că vechile concepții greșite nu au dispărut, ci pentru că, în anii care au urmat, un număr foarte mare de membri ai Bisericii Ortodoxe Orientale au fost obligați să-și părăsească patriile lor din Orientul Mijlociu și să se stabilească în Europa, America și Australia. Întrucât multe dintre țările în care au venit sunt anglofone, există o nevoie deosebită de a oferi acestor țări informații solide despre viața și practicile diferitelor Biserici Ortodoxe Orientale. La fel ca și precedenta, *Vie et spiritualité des Églises orthodoxes* (2011), această carte a lui Christine Chaillot răspunde în mod

admirabil acestei nevoi. Oricine se preocupă să înțeleagă corect poziția Bisericilor Ortodoxe Orientale în relația cu celelalte Biserici creștine, și în special cu Biserica Ortodoxă, este îndreptățit să fie recunoscător lui Christine Chaillot pentru numeroasele ei publicații în acest domeniu, toate menite să promoveze o mai bună înțelegere a Bisericilor Ortodoxe Orientale: așa cum a subliniat ea, dar și alții, nu este doar ofensator, ci și nepotrivit și greșit să numim aceste Biserici drept „monofizite”.

Dr. **Sebastian Brock**

Profesor emerit în Studii Siriace
la Universitatea din Oxford și Membru emerit
al Colegiului Wolfson, Oxford

Cuvânt înainte

La încheierea lucrărilor comisiei noastre mixte de dialog teologic dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Ortodoxe Orientale (Chambésy, 23-28 septembrie 1990), am subliniat, în calitate de copreședinte al acestui dialog, fidelitatea consensului nostru față de credința ortodoxă autentică și experiența spirituală a Bisericii. Într-adevăr, comuniunea noastră de credință este confirmată de validarea teologică, de acordul deplin asupra aspectelor esențiale ale credinței. Aceasta este condiția necesară pentru stabilirea comuniunii sacramentale și a unității Bisericilor noastre. În plus, am subliniat faptul că ridicarea anatemelor rostite de ambele părți împotriva sinoadelor sau a persoanelor din Bisericile noastre este necesară din punct de vedere eclezial și posibilă din punct de vedere teologic. De asemenea, am exprimat convingerea noastră unanimă că acțiunile ecleziale ale ridicării reciproce a anatemelor vor limpezi calea îmbogățirii reciproce a spiritualității ortodoxe și vor consolida mărturia ortodocșilor în lumea contemporană. Fiind o comisie teologică, am simțit „nevoia unei perioade de pregătire intensă a credincioșilor noștri pentru a putea pune în aplicare recomandările noastre și a contribui la restaurarea comuniunii bisericilor noastre”. În acest context a apărut această carte, „*Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale: Tradițiile Siriacă Ortodoxă, Coptă și Etiopiană*”, pregătită de Christine Chaillot, membră a Eparhiei din Elveția aparținătoare de Patriarhia de

Constantinopol, care a însoțit, prin rugăciune fierbinte și multă disponibilitate lucrările comisiei noastre teologice. Este o contribuție care încearcă să confirme ceea ce am spus la Chambésy cu privire la cel de-al VII-lea Sinod Ecumenic, și anume că „în ceea ce privește învățătura celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic al Bisericii Ortodoxe, ortodocșii orientali acceptă că teologia și practica cinstirii icoanelor formulată de acest sinod se află în deplin acord cu învățătura și practica ortodocșilor orientali din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte de convocarea sinodului, și că, în acest sens, nu există nici un dezacord între noi." Nădăjduiesc că eforturile lui Christine Chaillot de a face mai cunoscut rolul imaginilor sfinte și cinstirii icoanelor în tradiția Bisericilor Ortodoxe Orientale vor fi imitate și înmulțite în alte domenii de către alți membri ai Bisericilor noastre, astfel încât să se facă tot ceea ce este posibil omenește pentru a grăbi calea care duce la unitate, adică la restaurarea comuniunii depline între ortodocși. O astfel de comuniune presupune o cunoaștere reciprocă profundă, care ne va conduce la o recunoaștere reciprocă în cadrul fireștii diversități a tradițiilor noastre. Astfel vom îmbogăți unitatea substanțială a credinței și moștenirii noastre comune.

Mitropolit Damaschin al Elveției (✝2011)

Ex-director al Centrului Ortodox al Patriarhiei
Ecumenice de la Constantinopol din Chambésy,
Geneva, și Ex-copreședinte al Dialogului dintre
Bisericile Ortodoxe și Bisericile Ortodoxe Orientale

DOCUMENTE APROBATE DE COMISIA MIXTĂ DE DIALOG TEOLOGIC OFICIAL ÎNTRE BISERICA ORTODOXĂ ȘI BISERICILE ORTODOXE ORIENTALE

A doua declarație comună (Chambésy 23-28 septembrie 1990)

1. Amândouă familiile sunt de acord să condamne erezia eutihiană. Amândouă familiile mărturisesc că Logosul, a doua Persoană a Sfintei Treimi, singurul născut din Tatăl mai înainte de veci și de o ființă cu El, s-a întrupat și s-a născut din Fecioara Maria *Theotokos*; întru totul de o ființă cu noi, om desăvârșit cu suflet, trup și rațiune (*nous*). El a fost răstignit, a murit, a fost îngropat și a înviat din morți a treia zi, s-a suit la Tatăl Ceresc, unde stă de-a dreapta Tatălui, ca Domn al întregii zidiri. La Cincizecime, prin pogorârea Duhului Sfânt, El a arătat Biserica ca fiind trupul Său. Așteptăm iarăși a Sa venire în plinătatea slavei, după Scripturi.

2. Amândouă familiile condamnă erezia nestoriană și cripto-nestorianismul lui Teodoret de Cir. Acestea sunt de acord că nu este suficient să spunem doar că Hristos este de o ființă atât cu Tatăl, cât și cu noi, prin fire Dumnezeu și prin fire Om. Este necesar să afirmăm, de asemenea, că Logosul, care este prin fire Dumnezeu, a devenit prin fire Om, prin întruparea Sa la plinirea vremii.

3. Amândouă familiile sunt de acord că ipostasul Logosului a devenit compus (*synthetos*) prin unirea firii Sale dumnezeiești nezidite cu voința și energia ei proprie, pe care El o are în comun cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, cu firea omenească zidită pe care și-a asumat-o prin Întrupare și a impropriat-o, cu voința și energia ei.

4. Amândouă familiile sunt de acord că firile, cu energiile și voința lor proprie, sunt unite ipostatic și natural, fără amestecare, fără schimbare, fără împărțire și fără despărțire, și se deosebesc numai prin cugetare (*tē theōria monē*).

5. Amândouă familiile sunt de acord că Cel care voiește și lucrează este întotdeauna singurul ipostas al Logosului întrupat.

6. Amândouă familiile sunt de acord să respingă interpretările sinoadelor care nu sunt în deplin acord cu Horosul celui de-al III-lea Sinod Ecumenic și cu scrisoarea (433) lui Chiril al Alexandriei către Ioan al Antiohiei.

7. Ortodocșii acceptă ca ortodocșii orientali să continue să-și păstreze terminologia chiriliană tradițională de „o fire a Logosului întrupat" (*mia physis tou Theou Logou sesarkōmenē*), întrucât aceștia recunosc dubla consubstanțialitate a Logosului pe care Eutihie a negat-o. Ortodocșii folosesc și ei această terminologie. Ortodocșii orientali acceptă că ortodocșii sunt îndreptățiți în folosirea formulei lor despre cele două firi, întrucât aceștia recunosc că deosebirea stă „în singură cugetarea" (*tē theōōria monē*). Chiril a interpretat corect această formulă în scrisoarea lui către Ioan de Antiohia și scrisorile sale către Acachie din Metilene (PG 77, 184-201), Evloghie (PG 77, 224-228) și Succensus (PG 77, 228-245).

8. Amândouă familiile acceptă primele trei sinoade ecumenice, care constituie moștenirea noastră comună. În ceea ce privește cele patru sinoade ulterioare ale Bisericii Ortodoxe, ortodocșii spun că punctele 1-7 de mai sus reprezintă tocmai învățătura celor patru sinoade ulterioare ale Bisericii Ortodoxe, în timp ce ortodocșii orientali consideră această afirmație a ortodocșilor drept propria lor interpretare. Cu această înțelegere, ortodocșii orientali răspund pozitiv.

În ceea ce privește învățătura celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic al Bisericii Ortodoxe, ortodocșii orientali sunt de acord că teologia și practica venerării icoanelor predate de acel sinod sunt în acord fundamental cu învățătura și practica ortodocșilor orientali din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte de convocarea sinodului, și că nu avem dezacorduri în acest sens.

9. În lumina declarației noastre convenite asupra hristologiei, precum și a afirmațiilor comune de mai sus, am înțeles în mod limpede că ambele familii au păstrat întotdeauna cu fidelitate aceeași credință ortodoxă hristologică autentică și continuitatea neîntreruptă a tradiției apostolice, chiar dacă au folosit termeni hristologici în moduri diferite. Această credință comună și fidelitatea neîntreruptă față de tradiția apostolică trebuie să fie baza unității și comuniunii noastre.

10. Amândouă familiile sunt de acord că toate anatemele și condamnările din trecut care astăzi ne despart ar trebui ridicate de către Biserici pentru ca ultimul obstacol în calea întregii unități și comuniunii să poată fi îndepărtat prin harul și puterea lui Dumnezeu. Amândouă familiile sunt de acord că ridicarea anatemelor și condamnărilor se va întâmpla bazându-ne pe faptul că sinoadele și Părinții anatematizați sau condamnați anterior nu sunt eretici.

Prin urmare, recomandăm Bisericilor noastre următoarele etape practice:

A) Ortodocșii ar trebui să ridice toate anatemele și condamnările împotriva tuturor sinoadelor și părinților orientali ortodocși pe care ei i-au anatematizat sau condamnat în trecut.

B) Ortodocșii orientali ar trebui, în același timp, să ridice toate anatemele și condamnările împotriva tuturor sinoadelor și Părinților ortodocși pe care ei i-au anatematizat sau condamnat în trecut.

C) Modul în care anatemele se ridică trebuie să fie stabilit de către Biserici în mod individual.

Nădăjduind în puterea Duhului Sfânt, Duhul Adevărului, Unității și Iubirii, înaintăm această Declarație și aceste recomandări cinstitelor noastre Biserici pentru a fi analizate și puse în lucrare, rugându-ne ca același Duh să ne conducă la acea unitate pentru care Domnul nostru se ruga și se roagă.

(Urmează semnăturile și recomandările privind problemele pastorale.
Traducere în limba română după textul englezesc din *Episkepsis*, nr. 446, Chambésy, 1 octombrie 1990)

Extrase din prima declarație comună aprobată la Mănăstirea Sf. Bishoy (Egipt), 20-24 iunie 1989

... Cu adevărat mare este nespusa taină a Întrupării Domnului nostru Iisus Hristos pentru noi și pentru a noastră mântuire.

Logosul, de o ființă din veci cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, în dumnezeirea Lui, s-a întrupat în aceste zile de

pe urmă, de la Duhul Sfânt și din Sfânta Fecioară Maria Theotokos, și s-a făcut Om, de o ființă cu noi în omenitatea Sa, dar fără păcat. El este Dumnezeu adevărat și om adevărat în același timp, desăvârșit în dumnezeirea Sa, desăvârșit în omenirea Sa. Întrucât Cel pe care L-a purtat în pântecele ei era în același timp Dumnezeu deplin și om deplin, o numim pe Sfânta Fecioară *Theotokos*.

Când vorbim despre un *ipostas* (*hypostasis*) compus (*synthetos*) al Domnului nostru Iisus Hristos, noi nu spunem că în El s-au reunit un *ipostas* dumnezeiesc și un *ipostas* omenesc. Ci *ipostasul* din veci al celei de-a doua Persoane a Treimii a luat firea noastră omenească creată în actul unirii cu firea Sa dumnezeiască necreată pentru a forma o ființă divino-umană adevărată, unită, nedespărțită și neamestecată, firile deosebindu-se una de alta doar prin contemplare (*theōria*).

Fără îndoială, *ipostasul* Logosului înainte de Întrupare, chiar și cu firea Sa dumnezeiască, nu este unul compus. Același *ipostas*, despărțit de natura sa, al Logosului Întrupat, nu este nici el compus. Persoana unică (*prosōpon*) a lui Iisus Hristos este un *ipostas* veșnic care a asumat firea omenească prin Întrupare. Deci numim *ipostasul* compus, datorită firilor care sunt unite pentru a forma o unitate compusă. Nu este adevărat ca Părinții noștri au folosit aproape întotdeauna *physis* și *hypostasis* în mod alternativ și le-au confundat între ele. Termenul *ipostas* poate fi folosit pentru a desemna atât persoana despărțită de natura sa, cât și persoana împreună cu natura, pentru că un *ipostas* nu există în realitate fără o natură.

Același *ipostas* al celei de-a doua Persoane a Treimii, născută din veșnicie din Tatăl, în aceste zile din urmă s-a făcut făptură omenească și s-a născut din Sfânta Fecioară. Aceasta este taina unirii ipostatice pe care o

mărturisim în adorarea smerită – adevărata unire a dumnezeiescului cu omenescul, cu toate atributele și funcțiile firii dumnezeiești nezidite, inclusiv voința și energia, unite inseparabil și fără amestecare cu firea omenească creată, cu toate atributele și funcțiile sale, inclusiv voința și energia. Logosul Întrupat este subiectul a toată dorirea și fapta lui Iisus Hristos.

Suntem de acord cu condamnarea ereziilor nestoriană și eutihiană. Noi nu separăm și nici nu împărțim firea omenească a lui Hristos de firea Sa dumnezeiască, nici nu credem că cea dintâi a fost absorbită de cea de-a doua și astfel a încetat să mai existe.

Cele patru adverbe folosite pentru a exprima taina unirii ipostatice aparțin tradiției noastre comune – fără amestecare (sau confuzie) (*asyngchytōs*), fără schimbare (*atreptōs*), neîmpărțit (*achōristōs*) și nedespărțit (*adiairetōs*). Cei dintre noi care vorbesc de două firi în Hristos nu neagă prin aceasta unirea lor neîmpărțită și nedespărțită; aceia dintre noi care vorbesc despre o singură fire divino-umană în Hristos nu neagă prin aceasta prezența dinamică continuă în Hristos a dumnezeiescului și a omenescului, fără schimbare, fără amestecare.

Acordul nostru reciproc nu se limitează la hristologie, ci cuprinde întreaga credință a singurei Biserici nedespărțite din primele veacuri. Suntem de acord și în înțelegerea noastră despre Persoana și lucrarea lui Dumnezeu Duhul Sfânt, care purcede doar de la Tatăl și care este întotdeauna închinat cu Tatăl și cu Fiul.

(Traducere în limba română după textul englezesc din *Episkepsis*, nr. 422, 1 iulie 1989)

INTRODUCERE

La o întâlnire a Dialogului Oficial dintre Bisericile Ortodoxe (greacă, rusă, română, bulgară, sârbă etc.) și Bisericile Ortodoxe Vechui Orientale (siriacă, armeană, coptă și etiopiană), care a avut loc la Chambésy (Geneva) în septembrie 1990, nu numai că a fost recunoscută o hristologie comună, ci și o practică comună și o cinstire a icoanelor, fapt care a fost deseori nerecunoscut ca o moștenire a acelor Biserici care nu au acceptat Sinodul de la Calcedon și care, pentru prea mult timp, au fost numite în mod greșit „monofizite”[6]:

---

[6] Bisericile pe care le numesc aici „ortodoxe orientale” sau „necalcedoniene” (sau, de asemenea, „precalcedoniene”) sunt cele care, datorită unei neînțelegeri a terminologiei și a altor motive, nu au recunoscut Sinodul de la Calcedon din 451. Bisericile nu acceptă atributul „monofizite”, deoarece ele însele au condamnat monofizismul eutihian. Acest lucru este în mod limpede exprimat astăzi în documentele semnate la mănăstirea Sf. Bishoy (1989) și la Chambésy (1990); vezi mai sus. Vezi, de asemenea, prefața unui jurnal editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Siriacă din America de Nord, *The Syrian Antiochian Perspective* (March 1992, 49 Kipp Avenue, Lodi NJ 07644); Arch. M. K. Krikorian, ‘Der christologische Konsens’, *Pro Oriente*, Band XIV, Vienna, 1992, p. 436; Patriarch Shenouda III, *The Nature of Christ* (pamphlet), p. 9 and *Episkepsis* No. 422, July 1989, p. 6; *The Ethiopian Orthodox Church* (pamphlet), Addis Ababa, 1970, p. 97. Prin urmare, dacă folosesc termenul „monofizit”, îl voi pune întotdeauna în ghilimele și îl voi înțelege ca necalcedonian. Nu este folosit deloc în sensul său teologic, conform formulelor repetate prea des și prost înțelese, inclusiv în ceea ce privește teologia și iconografia, precum în exemplul următor: (a) pentru monofiziții fundamentaliști (= eutihieni), care recunosc o transformare sau absorbție a omenirii în divinitate (chiar și înaintea Învierii), este imposibil să reprezinte umanitatea lui Hristos; (b) pentru monofiziții

> „În legătură cu învățătura celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic al Bisericii Ortodoxe, ortodocșii orientali sunt de acord că teologia și practica cinstirii icoanelor propovăduite de acest sinod se află în acord cu învățătura și practica ortodocșilor orientali din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte de convocarea sinodului, și că nu avem dezacorduri în această privință.”[7]

După ce în 1991 am pregătit două dosare despre icoana coptă[8] și fiind încurajată de textul formulat la Chambésy în septembrie 1990, mi s-a părut potrivit și chiar necesar să aduc în discuție în acest moment o analiză a icoanelor în alte tradiții necalcedoniene, siriene, armene și etiopiene: mai întâi, prin prezentarea unor exemple de imagini, icoane și modul lor de cinstire conform mărturiilor date de textele din diferite perioade ale istoriei acestor Biserici; apoi, într-o anexă, a rugăciunilor de sfințire a unei icoane/imagini[9]. Aceste rugăciuni autentifică icoanele și faptul că ele pot fi venerate. Este cu atât mai interesant să discutăm această cinstire, care a existat întotdeauna, deoarece aceste biserici au menținut o practică iconografică străveche, chiar dacă nu a fost foarte bine exprimată dogmatic.

---

mai puțin stricți (= severieni), zugrăvirea chipului lui Hristos ar consta în separarea omenirii de divinitate și distingerea a două firi, de aici și ideea că monofiziții au respins icoanele, cel puțin cele ale lui Hristos și că erezia iconoclastă este fiica monofizismului (*DTC* 7 [1922], 576-7, 802). Vezi și Sebastian Brock, «Towards an Understanding of the Christology of the Non-Chalcedonian Churches», în *Orthodox Theology in Dialogue*, Mitropolia Olteniei Periodic Review (Romania), special issue no 2/2016, p. 68-74.

7 *Episkepsis* No. 446, October 1990.

8 Publicate în *LMC* 18 (1990): ‘L’icône copte à travers les Âges’; *LMC* 19 (1991), ‘L’iconographie copte contemporaine’.

9 Folosesc aici cuvântul „sfințire” (consacrare) deoarece este folosit în textele Bisericilor Ortodoxe Orientale nu numai pentru biserici și obiecte liturgice (discuri, potire etc.), ci și pentru icoane; ortodocșii sirieni nu folosesc ulei sfințit (mir) pentru binecuvântarea icoanelor/imaginilor.

Această practică se datorează, fără îndoială, Bisericii timpurii, înainte de despărțirea din anul 451, deși influența legăturilor ulterioare cu Bisericile Calcedoniene nu poate fi exclusă, de multe ori acest lucru a jucat un rol important.

În ceea ce privește rolul icoanei, este același ca în lumea ortodoxă bizantină? Pentru a răspunde la întrebare, ar trebui să definim pe scurt ce se înțelege prin „icoană". În lumea ortodoxă calcedoniană, o icoană este o reprezentare, o imagine a lui Hristos, a Maicii Domnului, a sfinților etc., pictată pe lemn. Omul nu cinstește acest lemn, ci venerează prototipul reprezentat, după ce imaginea a fost sfințită printr-o rugăciune rostită, în principiu, de către episcop.

În paginile următoare, care sunt doar o introducere la acest vast subiect, voi încerca să dau câteva răspunsuri la următoarele întrebări: Sunt ortodocșii orientali iconoclaști? Au ei icoane? Le cinstesc? Care este rolul icoanei pentru ei? Scopul acestei scurte analize nu este, desigur, de a face un studiu exhaustiv sau critic al întrebărilor, lucru pe care îl las altora mai calificați decât mine, nici măcar de reunire a tuturor textelor referitoare la icoane în tradițiile Bisericilor pe care le prezint aici. Am ales, mai presus de toate, să citez abundent teologi sau texte aparținând tradițiilor care ne preocupă, să ascultăm vocile lor și să intrăm în contact direct cu ei. Cinstirea icoanelor face parte din viața spirituală a Bisericilor Ortodoxe Orientale. Doresc, mai presus de toate, să atrag atenția publicului larg asupra unei chestiuni puțin cunoscute. A vorbi despre icoanele lui Hristos înseamnă a atinge problema hristologiei și un alt mod de a vorbi despre dialogul teologic care a avut loc între Bisericile Ortodoxe și Bisericile Ortodoxe Orientale.

Aș dori să exprim sincere mulțumiri dr. Sebastian Brock pentru prefață și sprijinul său prețios, cât și dr. Norman Russell pentru traducerea în limba engleză.

Capitolul 1

IMAGINI ȘI ICOANE ÎN BISERICA ORTODOXĂ SIRIACĂ A ANTIOHIEI

Icoana nefăcută de mână (mandilionul). Înțelegerea siriacă asupra imaginilor sfinte

Credința creștină a ajuns foarte repede la Edesa, în regatul Osrhoene, mama tuturor bisericilor din Mesopotamia și un oraș fruntaș al culturii siriene. În acel oraș a fost adus de la Ierusalim la regele Abgar mandilionul, un fel de prototip al tuturor icoanelor lui Hristos[10]. Așa încât, mandilionul oferă argumentul esențial împotriva celor care acuză Bisericile Siriene de o mentalitate iconoclastă[11]. Sub Tiberiu al II-lea (578-82), Anatolius, viceprefectul Edesei, a așezat mandilionul sau o copie a acestuia în casa lui, unde creștinii veneau să-l vadă[12]. În jurul anului 700, un cunoscut „monofizit”, Athanasius bar Goumayê, tutorele fratelui califului Abd al-Malik de

---

[10]În conformitate cu Doctrinele lui Addai, ultima reprezentare a tradiției legendare; C. Sélis, *Les Syriens orthodoxes et catholiques* (Tournhout, 1988), 21-2; A. Desreumaux, ‘La doctrine d’Addaï, l’image du Christ et les monophysites’*, Nicée II* (Colloquium at the College de France) (Paris, 1987), 76. Vezi și S. Nicolotti, *Dal Mandylion di Edessa alla Sindone di Torino* (Alessandria, 2011); Trad. eng. *From The Mandylion to the Shroud of Turin* (Leiden, 2014).

[11]J. Leroy, *Les manuscrits syriaques à peintures conservés dans les bibliothèques d’Europe et d’Orient,* vol. 1 (Paris, 1964), 39.

[12]*Chronique de Michel le Syrien*, ed. J. B. Chabot, vol. 2 (Paris, 1963), 319-20.

Omayyad, deținea o copie a icoanei lui Hristos trimisă regelui Abgar, pe care i-au împrumutat-o cei din Edesa. Acesta a păstrat originalul și l-a depus într-un baptisteriu pe care l-a construit în cinstea ei, atât de arzătoare a fost, aparent, dorința lui de a păstra originalul, care era atât de venerat și prețuit în sânul comunității de la Edesa[13]. În 754, iconoclaștii au ascuns manuscrisele în care era menționat mandilionul, înțelegând că acesta le afectează poziția lor (Mansi XIII, 169). În 787, Părinții Sinodului au menționat în mai multe rânduri chipul „nefăcut de mână omenească" (Mansi XIII, 169, 190, 192), întrucât acesta dovedea legitimitatea reprezentării lui Hristos[14]. În 836, cei trei patriarhi melchiți ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului au adresat o scrisoare împăratului iconoclast Teofil conținând o listă de icoane nefăcute de mână omenească prin care s-au făcut minuni; în fruntea listei era „portretul" din Edesa[15].

Sinodul al II-lea de la Niceea i-a considerat, totuși, pe unii monofiziți, cum ar fi Sever al Antiohiei, Petru Piuarul, Filoxenie din Mabbug și *acefalii (acephaloi,* monofiziții severieni), ca fiind ostili imaginilor (Mansi XIII 253, 317/180D-184C), însă nu există nici o dovadă directă care să ne permită să-i acuzăm pe acești necalcedonieni ca fiind iconoclaști, chiar și în cazul lui Filoxenie, episcop

[13]Chabot, *Chronique*, vol. 2, 475-7: după Dionisie de Tel Mahré, care reia relatarea bunicului său maternal Daniel, acești locuitori ai Edesei erau Calcedonieni. După J. B. Segal, *Edessa the Blessed City* (Oxford, 1970), 178, 216, erau probabil trei portrete în Edesa aflate în posesia melchiților, iacobiților și nestorienilor, fiecare comunitate crezând că deține originalul. După Leroy*, Les manuscrits*, 40, mandilionul a fost reprodus în mai multe exemplare, lucru care confirmă cinstirea care i se aducea.

[14]A. Grabar, *La Sainte Face de Laon* (Prague, 1931), 26.

[15] Segal, *Edessa*, 215.

de Mabbug, în jurul anului 488, și lider al așa-numitei grupări „monofizite”[16]. Se mai poate spune ceva? Cel puțin există dovezi în textele vechi cu privire la atitudinea ortodocșilor necalcedonieni sirieni cu privire la imaginile sfinte.

Sirienii ortodocși și controversa iconoclastă, conform unui articol al arhiepiscopului de Alep, Mor Gregorios Yohanna Ibrahim

Printre puținele studii contemporane despre imagini, icoane și cinstirea lor în tradiția siriacă se află articolele arhiepiscopului de Alep, Mor Gregorios Yohanna Ibrahim, publicate sub titlul *Sirienii ortodocși și iconoclasmul*. Din aceste articole voi oferi pasaje substanțiale.[17]

În secolele al VIII-lea și al IX-lea, iconoclaștii din Constantinopol au respins reprezentarea lui Dumnezeu prin intermediul materiei, însă, conform arhiepiscopului Ibrahim, această controversă este, de asemenea, legată în profunzime de viziunea Persoanei lui Hristos, care este atât Dumnezeu cât și Om. Potrivit arhiepiscopului

[16] S. Der Nersessian, ‘Une Apologie des images du 7e siècle’, *Études byzantines et arméniennes* (Louvain, 1973), 389, 401. După Sebastian Brock, Filoxenie nu a afișat păreri iconoclaste; vezi Brock, ‘Iconoclasm and the monophysites’, în A. Bryer and J. Herrin, (eds.), *Iconoclasm* (Birmingham, 1977), 54. Pentru A. de Halleux, „Stăruința lui Filoxenie asupra realității «devenirii» Cuvântului lui Dumnezeu ne împiedică să căutăm sursa unui iconoclasm hristologic în monofizitismul său”, în *Ph. de Mabbog*, Universitatis Catholicae Lovaniensis Dissertationes, Series III, vol. 8 (Louvain, 1963), 90.

[17] În *Revue patriarcale* publicată de Patriarhia Antiohiei și a întregului Răsărit Sirian Ortodox, Damasc, Nr. 171 (Ianuarie, 1980), Nr. 172 (Februarie, 1980), Nr. 173 (Martie, 1980), Nr. 174 (Aprilie, 1980) (în Arabă); Îi mulțumesc lui George Mansour pentru traducerea sa în limba franceză.

Ibrahim, se spune că unii împărați bizantini iconoclaști au fost influențați de idei „monofizite”, de exemplu, de către împărați precum Leon al III-lea, care au venit din Isauria, o regiune apropiată de cea a părinților necalcedonieni, adică „orientali”. Arhiepiscopul Ibrahim contestă această idee, argumentând că Biserica Ortodoxă Siriană a rămas neatinsă de polemicile bizantine de la mijlocul secolului al V-lea, din cauza problemelor politico-religioase care au luat o întorsătură confesională la acel moment, conducând și la o ostilitate față de bizantini, cei care ocupau Siria. Argumentul său încearcă să dovedească folosirea imaginilor sfinte în rândul ortodocșilor sirieni încă de la începutul creștinismului. În teritoriile numite astăzi Siria, Irak, Turcia și Liban, există unele biserici foarte vechi, împodobite cu picturi și mozaicuri. Sirienii ortodocși au acceptat întotdeauna imaginile Fecioarei, mucenicilor, apostolilor și sfinților, pentru a-și păstra memoria și a-le urma exemplul.[18]

Printre referințele pe care arhiepiscopul Ibrahim ni le oferă cu privire la picturile, imaginile și icoanele din bisericile ritului ortodox sirian se numără următoarele. Mai întâi citează cazul faimosului „mandilion” pe care orașul Edesa se lăuda că l-a deținut. Un istoric sirian anonim al secolului al XIII-lea vorbește despre mutarea lui în biserica Sf. Cosma din Edesa în secolul al IV-lea.[19] După cum am arătat deja, mandilionul a fost recuperat de Athanasius bar Goumayê, înainte de a fi mutat la

[18] Patriarch of Antioch Mor Ignatius XXXIX Jacob III (1957-80), *Histoire de l’Église syriaque d’Antioche*, vol. 1 (Beirut, 1953), 316. Am verificat toate pasajele din lucrările citate aici, însă nu și referințele notelor în limba arabă.

[19] *Chronique anonyme ad annum 1234*, CSCO 354, (1953), Scr. Syri 154, 101.

Constantinopol în secolul al X-lea (944), potrivit lui Abu Nasser Yahia ben Jarir de Tikrit.[20]

Termenii siriaci *sourto* (imagine) și *ioukno* (icoană) se găsesc adesea în poemele și lucrările părinților ortodocși sirieni atât înainte, cât și după secolul al IX-lea.

Operele părinților ortodocși sirieni înainte de secolul al IX-lea

Marele poet Efrem Sirul (373) scrie: „Chipurile marelui nostru Împărat (Hristos) se află în bisericile Sale."[21] În omilia sa la înmormântarea Sf. Meletie, patriarhul Antiohiei (381), Ioan Gură de Aur spune că dragostea credincioșilor antiohieni pentru Meletie i-a determinat să picteze imagini cu el pe pereții caselor și să confecționeze sigilii cu chipul lui în semn de binecuvântare.[22] În 487, pentru a-i explica lui Sever, viitorul patriarh al Antiohiei (d. 538), doctrina creștină a mântuirii, Zaharia Retorul i-a arătat o pictură cu Adam și Eva îmbrăcați în tunici de piele după alungarea lor din Rai, aflată în biserica Maicii Domnului din Beirut, în mijlocul orașului, chiar lângă port.[23] Se spune că atunci când Kavadh I, regele persan, a asediat orașul Amida (Diyarbakir, Turcia), în 502, a intrat în vistieria bisericii celor Patruzeci de Mucenici, unde a văzut o imagine a

---

[20] Ibn al Ibri, *Brief History of the Nations*, vol. 2, (Beirut, 1958), 667 (în Arabă); Fr Isaac Zaka, 'Le Mandylion du Christ', *Revue Patriarcale des Syriens orthodoxes*, Damasc, 1971, 204 și *Revue Patriarcale de Jérusalem*, 1935, 3; Segal, *Edessa,* 76-8.

[21] *Hymns on Virginity*, CSCO 223-4 (1962), 28/2 și 6.

[22] Sévère Yacoub Thomas, *Histoire de l'Église*, vol. 2 (Beirut, 1953), 328.

[23] Life of Severus, PO 2, 48-9.

lui Hristos pictat ca un galilean.[24] În ceea ce îl privește pe Iacov din Serug (451-521), el cântă despre carul lui Ezechiel pe care l-a văzut pictat pe pereții bisericii din Batnan Serug. Într-un alt imn vorbește pe de o parte despre frumusețea bisericii, a profeților, a apostolilor și a mucenicilor care o împodobesc și, pe de altă parte, despre Patimile lui Hristos și Răstignirea Lui.[25] Se știe că în 512 împăratul bizantin Anastasie I a trimis aur, arhitecți și pictori la mănăstirea Sf. Gavriil de Qartamin în Tur Abdin. În altar erau reprezentate simbolurile evangheliștilor (un leu, un taur, un vultur și un om).[26] Pentru Ioan de Efes (507-86), papa Agapetus al Romei (535-36) era un blasfemator întrucât a dispus ca imaginea Maicii Domnului să nu fie pictată nicăieri.[27] Ioan vorbește, de asemenea, despre o anumită Eufimia care îi ajuta pe cei săraci, bolnavi, orfani și văduve și care, în timpul unei persecuții calcedoniene, i-a găzduit pe călugării fără adăpost pregătind pentru aceștia o cameră mare, care semăna cu o criptă martirică (martyrion), cu

---

[24] Chabot, *Chronique*, vol. 2, 159; vezi și Sévère Yacob Thomas, *Histoire*, vol. 2, 276.

[25] Patriarch Ignatius Jacob III, *The Gift of Faith and St Jacob of Serug, bishop of Batnan* (Damascus, 1971), 9; This hymn (= shimo = prayers for the week, here on Friday night) is repeated in the prayer ‘al eshhim al syriani’, *La prière de al Fard*, (Jerusalem 1936), 170 (ediție a mănăstirii siriene a Sf. Efrem din Olanda [7578 PK Glane/ Losser, Glanerbrugstr. 33], 1991, 126). Verificată în Shimo, Feria VI, 362, ed. Rahmani Charfeh 1902, în P. Hindo, *Disciplina antiochena antica Siri*, Fonti II / 28 (Vatican, 1943), 303.

[26] Ignatius Ephrem I Barsum, *L'Histoire de Tur Abdin*, 219-21, trad. Episcop Paul Behnam (Jounieh, Lebanon, 1964); verificată în A. Grabar, ‘Quelques observations sur le décor de l'église de Qartamin’, *L'Art de la fin de l'Antiquité et du Moyen-Âge,* vol. 2 (Paris, 1968), 637-44.

[27] John of Ephesus, *Lives of the Eastern Saints*, ed. și trad. E.W. Brooks, PO 17, 26-7.

icoane, imagini sfinte și alte lucruri mănăstirești.[28] Ibn al Ibri, mai cunoscut sub numele de Bar Hebraeus, spune că Mafrianul (titlul ortodox sirian al Catolicosului de Răsărit) Bar Yeshu (669-84) a construit biserica sfinților Serghie și Vah în Tikrit (Irak) împodobindu-o cu frumoase picturi.[29]

Operele părinților ortodocși sirieni după secolul al IX-lea

Iată câteva exemple iconografice oferite de mitropolitul Ibrahim referitoare la perioada de după secolul al IX-lea.

Mor Moses bar Kepha (813-903) viitorul episcop Sever, născut în Balad (Irak), scrie că pentru ca păgânii să nu îi critice pe creștini pentru venerarea unei imagini pictate, noi trebuie să le răspundem că Dumnezeu a creat omul după chipul și asemănarea Lui; și din această pricină creștinii se închină lui Dumnezeu, chipului și asemănării Lui.[30]

În secolul al XII-lea, Sabrishō Bar Paulos vorbește despre o icoană a lui Hristos și a Maicii Sale, văzută într-o biserică „iacobită" [ortodoxă siriană] care poartă inscripția: „Acesta este Iisus Hristos, Mântuitorul lumii; aceasta este Maica lui Dumnezeu".[31] Este cunoscut faptul că iconografia întregii iconomii a mântuirii a împodobit

---

[28] PO 17, 176-7; vezi și S. Brock and S. Harvey (trad.), *Holy Women of the Syrian Orient* (London, 1987), 129.

[29] *Histoire ecclésiastique*, 2nd part, cf. Al Mashrak, vol. 22, Beirut, 1924, 367-8. În ediția Lamy (vol. 2, col. 133) se spune doar că „a fost zidită o minunată biserică".

[30] Cited by Hindo, *Disciplina*, 315.

[31] *Chronique anonyme ad annum* 1234, CSCO 354, Scr. Syri 154, p. 207 para. 152.

biserica și altarul mănăstirii Sf. Ioan Bar Nagaré din Bartella lângă Mosul, construită la dorința lui Ibn al Ibri (1282- 84) de ucenicul său, viitorul episcop Gabriel de Bartella. În 1285 această faimoasă mănăstire a fost împodobită cu imagini sfinte, profitându-se de popasul a doi artiști din Constantinopol, care au fost însărcinați de Prințesa Maria, fiica nelegitimă a împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul, pentru a împodobi noua biserică a grecilor de la Tabriz.[32]

Arhiepiscopul Ibrahim crede că aceste exemple confirmă faptul că ortodocșii sirieni s-au folosit de imagini pentru a explica viața lui Hristos și a sfinților, deoarece imaginile (*surto*) și icoanele (*youkno*) sunt echivalențe vizuale ale narațiunilor verbale. El reiterează faptul că ortodocșii sirieni nu au participat la disputa iconoclastă și nu au fost responsabili pentru izbucnirea acesteia.

La aceasta adaugă, printre altele, ceea ce a scris patriarhul ortodox Mihail Sirianul (1166-99). Califul de Umayyad, Yazid al II-lea (720-24), a emis un edict în 721 care ordona distrugerea imaginilor în întregul califat: picturile din biserici și din alte clădiri au fost îndepărtate și distruse, iar imaginile din cărți au fost rupte. Apoi, din anul 726, împăratul bizantin Leon al III-lea a distrus imaginile din biserici și case, imagini ale sfinților sau ale altor persoane. În 753, împăratul bizantin Constantin al V-lea a convocat un sinod spunând că imaginile nu trebuie cinstite.[33]

---

32 *Poem of Bishop Gabriel al Bartaly*, ed. Metr. Julius Ciçek, 1985, după Hindo, *Disciplina*, 315; cf. Bar Hebraeus, *Ecclesiastical Chronicle*, vol. 3, 465, 6.

33 Chabot, *Chronique*, vol. 2, 489, 491, 520-1.

Exemple de artă. Iconografia bisericilor ortodoxe siriene. Întrebuințarea imaginilor sfinte astăzi

Aceste exemple ne invită să adoptăm alte perspective, cum ar fi cea a istoriei artei. Printre cele mai vechi picturi cunoscute din zona Mesopotamiei se numără cele ale Baptisteriului din Dura Europos, apărut înainte de 256. În Evul Mediu, Biserica Ortodoxă Siriacă din Bagdad a fost vizitată de străini mulțumită numeroaselor sale imagini minunate.[34] Dacă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, un călător englez a menționat unele imagini folosite de „iacobiții" sirieni ortodocși din Mosul și din mănăstirea Zafaran, însă nu foarte multe dintre acestea,[35] astăzi ce imagini, icoane și picturi mai pot fi văzute în bisericile ortodoxe siriene (tematici, inscripții și date) și cum sunt folosite?

În timpul călătoriilor în Liban, Siria și Turcia, în octombrie 1991 și, de asemenea, la Ierusalim, cu ocazia Paștilor din 1992, am putut observa că iconografia bisericilor ortodoxe siriene nu este, în general, prea diversificată și nici foarte veche, dar există întotdeauna reprezentări ale Maicii Domnului și ale lui Hristos, ale marilor praznice și ale sfinților ortodocși sirieni importanți (Efrem, Iacov de Serug, Iacob de Nisibis, Barsum, Bar Hebraeus) sub formă de icoane, picturi, picturi murale sau imagini simple pe hârtie, frecvent cu inscripții în caractere siriene. Vechile biserici au fost deseori reamenajate, ceea ce

---

[34] G. Le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate (749-1258),* (Oxford, 1924), 209.

[35] William F. Ainsworth, *The Euphrates Expedition*, vol. 2, (London, 1888), 314, 343.

face imposibilă înțelegerea aranjamentului iconografic original și, mai ales, posibila amplasare a icoanelor sau imaginilor sfinte. Astăzi, icoanele și imaginile sunt plasate pe pereții laterali ai bisericii și, uneori, pe un separator din lemn în fața altarului (Ierusalim, Diyarbakir). Ele sunt uneori afișate la intrarea în biserică pe un suport în stil bizantin (Homs, Damasc). Bisericile moderne din Liban (Beirut), Siria (Alep, Damasc) și Turcia (Kamishli, Istanbul) sunt mai des împodobite cu picturi murale sau picturi pe pânză în stil occidental: de exemplu, o imagine a Maicii Domnului, pictată de Milad Shayeb în 1987, a fost dăruită patriarhiei din Damasc de către Nabi Habitar. Dar există și icoane vechi, precum cea care împodobește micul paraclis al Sf. Gheorghe din Damasc, lângă paraclisul lui Anania. În biserica din Homs există o icoană a Maicii Domnului din 1852 și alte picturi moderne datând din anii 1964, 1970, 1983 și 1985.

În Alep și în satele apropiate de Homs: Sadad, Haffer (Hawarim) și Qariateyn, am putut vedea icoane în stil melchit, grec și rus. În Sadad, în biserica sfinților Serghie și Vah erau două icoane grecești, Maica Domnului și doi bărbați sfinți călare.[36] La Haffer, un vechi scaun episcopal, în biserica Sf. Barsum, am văzut trei icoane: una greacă (1880) reprezentându-i pe sfinții Vasile și Grigorie; alta a Sf. Gheorghe (fără inscripție); și o a treia a arhanghelului Mihail și a Sf. Barsum (1851). În Qariateyn, în biserica Sf. Elian, există o icoană grecească a Fecioarei, iar în mica mănăstire a Sf. Elian, o icoană a Maicii Domnului (100 x 50 cm), cu o inscripție arabă, probabil din secolul XIX.

[36] Exista încă și o icoană cu o inscripție în siriacă: „icoană dăruită bisericii Mar Sarkis”, fără a fi datată sau semnată.

În ceea ce privește picturile murale, în Sadad, lângă Homs, se găsesc două biserici împodobite cu picturi: cea a Sf. Gheorghe și cea a sfinților Serghie și Vah. În cea din urmă se găsesc picturi cu Judecata de Apoi, cei Doisprezece Apostoli, Raiul, Moise Etiopianul, Teodor Egipteanul, Severus de Antiohia, Sf. Macarie, Sf. Antonie, Intrarea în Biserică, Sf. Ignatie din Antiohia, Sf. Grigorie, Dioscor al Alexandriei, Sf. Iacov de Nisibis, Sf. Elian, Sf. Behnan, Iona, Sf. Serghie etc. De asemenea, este reprezentat și Isaac Sarohan, episcop de Sadad, cel mai probabil în secolul al XVIII-lea. De asemenea, în Sadad, în biserica Sf. Teodor sunt două picturi realizate de un pictor ortodox sirian din Tur Abdin numit Hanna Shami: a Sf. Teodor (1940) și a Sf. Gheorghe (1942), cu inscripții scrise în timpul patriarhului Efrem I (1933-57).[37]

În vechile biserici din Mardin (estul Turciei) se găsesc picturi de sfinți care datează din prima jumătate a secolului

[37] Cu privire la aceste biserici vezi următorii autori: E. Littman, ‘Die Gemälde der Sergios Kirche in Sadad’, *Oriens Christianus*, (Leipzig, 1930), 288-91; J. G. zu Sachsen scrie că picturile bisericii Sf. Serghie îi par a data încă din secolul al XIII-lea, însă au fost mult repictate (aparent la începutul secolului al XIX-lea). El datează absida bisericii Sf. Gheorghe din secolul al V-lea și găsește urme de vopsea policromă pe unele majuscule străvechi. Numeroasele fresce ar putea fi mai vechi decât cele ale Sf. Serghie și sunt, de asemenea, repictate de multe ori. Temele principale sunt următoarele: Adormirea Maicii Domnului, Nașterea Domnului, sfinții, printre care Sf. Gheorghe, Sf. Toma și unii îngeri. Potrivit lui zu Sachsen, icoanele sunt de o bună calitate, mai ales a Sf. Mihail, un triptic cu influențe răsăritene și Fecioara cu Pruncul, care datează din secolul al XVI-lea. În opinia sa, icoanele din biserica restaurată a Sfântului Teodor Sadad nu aduc nimic deosebit. În Qariateyn, imaginile din biserica veche a Sf. Elian (fără îndoială din primul mileniu) sunt toate de o calitate slabă. J. G. zu Sachsen, ‘Sadad, Karjeten und Hawarim‘, *Oriens Christian* 1 (Leipzig, 1927), 233-42. Vezi și câteva fotografii reușite ale picturilor murale de secol XVIII din Sadad, în (ed. SPB), *The Hidden Pearl*, II, 147-50.

al XX-lea. De exemplu, în biserica Sf. Shmuni există o pânză în dreapta altarului, cu diferite scene din viața lui Hristos; în culoarul stâng sunt picturi cu sfinții ortodocși sirieni. La mănăstirea Zafaran, o pictură în același stil este expusă lângă ușa de intrare a bisericii Fecioarei.[38] În mănăstirea Sf. Gavriil, menționată mai sus, există vestigii de picturi murale în altar și pe laturile inferioare, în special o Bunăvestire.[39] De asemenea, au fost descoperite picturi pe ziduri, dar nu au fost încă publicate, cum ar fi cele ale lui Hristos și ale apostolilor în biserica Sf. Ștefan din Keferbi (Tur Abdin). Altele ar mai putea fi descoperite în timpul restaurărilor.[40]

Însă în biserica Fecioarei din Diyarbakir, un vechi fief ortodox sirian, aproape de venerabila Edesa, am putut vedea cel mai mare număr de icoane în stil bizantin și cele mai vechi picturi pe pânză cu inscripții în caractere siriace. În 1992, mai multe imagini au fost atârnate de o grindă în spatele bisericii. Una a sfântului călăreț Mor Behnam, a cărei donator, conform inscripției, a fost diaconul Abd al Nour, „pentru sufletul tatălui său Iona”, a fost pictată în 1841 sub patriarhul Elias II al-Moussali. Imaginea alăturată a Sf. Barsum a fost, fără îndoială, executată de

[38] Aici, călugărul vorbește despre o eventuală pictare a bisericii în trecut. Ar trebui să notăm următoarele detalii: în biserica adiacentă a Adormirii, la stânga și la dreapta, pe peretele din fața altarului, există o nișă delimitată care ar fi putut fi locul unei icoane sau picturi, dovadă fiind prezența a două găuri în partea superioară a nișei din dreapta (care mai are încă un fel de cui din lemn).

[39] După Leroy, aceste picturi nu par a fi mai vechi de secolul XVIII, însă ele confirmă tradiția iconografică a acestei mănăstiri: J. Leroy, ‘L’état présent des monuments chrétiens du sud-est de la Turquie (Tur Abdin et environs)’, *Académie des Inscriptions et Belles Lettres* (nov-déc. 1968), 484.

[40] H. Anschütz, *Die syrischen Christen vom Tur’ Abdin* (Würzburg, 1985), 92.

același pictor. În stânga altarului se află o imagine care datează din secolul al XIX-lea, reprezentându-l pe Sf. Efrem și scene din viața sa etc. Poate că așa trebuie să ne imaginăm majoritatea bisericilor ortodoxe siriene înainte de migrațiile forțate, mai ales la începutul secolului al XX-lea, în Turcia și în alte părți. Este necesar un studiu detaliat pe acest subiect. Numeroasele persecuții suferite de Biserica Ortodoxă Siriană de-a lungul secolelor și pierderile de tot felul (manuscrise, icoane etc.) nu trebuie trecute cu vederea. Trebuie doar să citim orice istorie a acestei Biserici pentru a fi convinși de aceasta. Astfel, de exemplu, în timpul invaziilor mongole, cele trei biserici magnifice din orașul Erbil (astăzi în Kurdistanul Irakian) au fost complet distruse; în regiunea Mosul, mongolii au luat toate obiectele liturgice, inclusiv crucile, icoanele, evangheliile poleite cu aur și multe antichități liturgice de argint; în schimb clădirile bisericii nu au fost afectate.[41]

În Biserica Ortodoxă Siriacă din Ierusalim, la mănăstirea Sf. Marcu, pot fi văzute câteva icoane. Acestea cuprind icoanele Sf. Marcu, Fecioara, Răstignirea și mai ales o icoană făcătoare de minuni a Fecioarei, despre care se spune că a fost pictată de Sf. Luca și în fața căreia credincioșii vin să se roage și să aprindă lumânări. În părțile laterale și în spatele bisericii se află, printre altele, picturile Cinei celei de Taină, Adormirii Maicii Domnului, Jertfei lui Avraam, Spălării picioarelor, Sf. Gheorghe și sfinților ortodocși sirieni. Majoritatea au inscripții în caractere siriace. Deasupra scaunului episcopului se află o icoană a Sf. Iacob, primul episcop al Ierusalimului. În

---

[41] Bar Hebraeus, *The Chronography*, 1 (Amsterdam, 1932), 508, citat de Bat Ye'or, *Les chrétientés d'Orient entre jihad et dhimmitude* (Paris, 1992), 402.

tradiția ortodoxă siriană se spune că în acest loc a avut loc Cina cea de Taină, Spălarea picioarelor și Cincizecimea.

Biserica Fecioarei din Betleem este decorată pe pereții laterali cu picturi moderne extinse. În dreapta sunt Iisus și apostolii în timpul furtunii de pe Marea Galileii, Buna Vestire, Sf. Ilie și Intrarea în Ierusalim. În stânga sunt Carul lui Iezechiel, Jertfa lui Avraam și Sf. Gheorghe. Mai mult, pe partea stângă, în registrul superior, se află: Cina cea de Taină, Schimbarea la Față, Sfinții Barsum și Efrem; iar în dreapta: Nașterea Domnului, Buna Vestire, Învierea și Răstignirea. La stânga și la dreapta altarului se află Petru și Pavel. În fața altarului se află o pictură a Răstignirii. Deasupra scaunului episcopului este Fecioara cu Pruncul. În cele patru pendentive ale cupolei sunt cei patru evangheliști. O pictură a Botezului se găsește deasupra baptisteriului. În culoarul din dreapta se aprind lumânări și se fac rugăciuni în fața icoanelor și a imaginilor, printre care ale Fecioarei cu Pruncul, un martiriu, Răstignirea, Sf. Gheorghe și Sf. Efrem.

În biserica ortodoxă siriacă din Istanbul există picturi moderne (1987) ale sfinților ortodocși sirieni.

De asemenea, imagini, mai ales pe hârtie, împodobesc casele credincioșilor ortodocși sirieni din Orientul Mijlociu și din alte părți. În fața acestor icoane și imagini sfinte, creștinii ortodocși sirieni se roagă, aprind lumânări, le ating cu vârful degetelor și le sărută, ca și în toate celelalte Biserici Răsăritene. Potrivit arhiepiscopului Yohanna ar fi nevoie de mai multe studii cu privire la semnificația icoanelor.

Potrivit patriarhului Mor Ignatius Zakka I Iwas, creștinii ortodocși sirieni întotdeauna au folosit icoanele și au pus întotdeauna în practică învățătura Sinodului al

II-lea de la Niceea cu privire la cinstirea imaginilor sfinte, însă astăzi există tendința de a deține mai degrabă picturi decât icoane în adevăratul sens al cuvântului. De asemenea, patriarhul mi-a spus că în Irak, pe când era doar un băiețel, un diacon mergea din casă în casă, purtând o icoană ferecată cu argint, a Fecioarei sau a unui sfânt, pentru ca credincioșii să o sărute, să o venereze și să facă o donație pentru biserică în ziua sa de prăznuire.[42] Când a devenit episcop de Mosul, în 1963, obiceiul era deja uitat, poate ca urmare a frământărilor politice din 1958. Puține icoane mai rămân în bisericile din Irak. Potrivit arhiepiscopului Yohanna, în bisericile din Mosul și din împrejurimi (Bartella, Bashiqa, Bahzani) găsim picturi, probabil din secolul al XIX-lea.

După cum am menționat deja, icoanele trebuie să fi fost distruse în diferite perioade de timp ca urmare a războaielor etc. De asemenea, în secolul al XIX-lea, unii membri ai Bisericii Ortodoxe Siriene din Irak, Siria și Turcia au fost fără îndoială influențați de misionarii protestanți și viziunile lor iconoclaste.

Conform mărturiei părintelui Antoine Lammens, preot catolic de rit bizantin și restaurator de icoane, care a trăit mult timp în Orientul Mijlociu, trebuie să existe numeroase icoane ale Bisericii de rit ortodox sirian, care încă nu sunt cunoscute de cercetători. Iată câteva exemple despre ceea ce a văzut el în Siria și Turcia în 1976. În Alep, exista în posesia unei familii o icoană a Răstignirii, cu Maria și Ioan (sfârșitul secolului al XVIII-lea / începutul secolului al XIX-lea), fără îndoială pictată de un membru al Bisericii Ortodoxe Siriene. Mai era și o altă icoană a Sf. Gheorghe,

---

[42] Episcopul Augin (Eugene) a întâlnit același lucru în satul Arbo at Tur Abdin.

nesemnată și nedatată, dar cu inscripții în siriacă. În Sadnaya, vizavi de faimoasa mănăstire, într-o încăpere alăturată micii biserici, cunoscută sub numele de Biserica Sinoadelor sau a Sofiei și a fiicelor ei, acum o biserică greco-catolică, existau o serie de icoane, unele dintre ele având inscripții siriace.

În biserica ortodoxă greacă a Sf. Constantin și Elena din Deir Attiye (Siria) a văzut două icoane de tradiție siriacă în stare degradată, care erau foarte înnegrite: Fecioara și Pruncul și un călugăr (prima jumătate a secolului al XIX-lea?); o altă icoană mare (100 x 85 cm) a Fecioarei (cu inscripții în siriacă). În Mardin (Turcia), o familie de rit siriac avea două icoane mici (începutul secolului al XIX-lea), cu inscripții în siriacă: Nașterea Domnului cu Fecioara așezată; Fecioara și Pruncul, pictată într-un stil apropiat de iconografia miniaturalelor siriene. În 1965, în Irak, la reședința arhiepiscopului ortodox din Mosul, acesta a văzut icoane cu inscripții în estrangelo (scriere siriacă rotunjită) într-un stil foarte liniar și riguros.

În ceea ce privește bisericile ortodoxe siriene din India, conform mărturiilor orale și fotografice, acestea au reprezentări ale lui Hristos, Fecioarei și sfinților pe pânză sau pe hârtie. Arhiepiscopul Paulos Mar Gregory (d. 1996) mi-a spus că nu a găsit în India nici un text vechi referitor la icoane. El a scris că tradiția lor iconografică veche pare să fi fost complet pierdută, deoarece icoanele existente datează numai din ultimele trei secole. Există foarte puține dovezi ale influenței bizantine. Astăzi predomină un stil italian decadent târziu, urmare a sosirii portughezilor și spaniolilor în secolul al XV-lea. Ortodocșii

din Malabar sunt iconoduli, deși iconografia lor contemporană nu prezintă semne de vitalitate.[43]

Vechea iconografie a bisericilor din limba siriacă a fost redusă la câteva fresce și manuscrise. Există aproximativ cincizeci de manuscrise iluminate care datează din secolul al VI-lea până în secolul al XVI-lea, dintre care cele mai faimoase sunt Evangheliarul lui Rabula, datând din 586 (cu iluminări ale figurilor din Vechiul Testament, ale evangheliștilor, sărbătorilor și minunilor lui Hristos), manuscrisul Paris Syriaque 33 al Bibliotecii Naționale a Franței și Evangheliarul din Diyarbakır. Aceste exemple ne permit să spunem că în manuscrisele siriene s-a păstrat cel mai bine tradiția antică iconografică.[44]

---

[43] Paulos Mar Gregorios, 'Iconography in non-European Christianity' în *Icons: Windows on Eternity* (Geneva, 1990), 184: 'The Indian tradition.' Există o lipsă de dovezi privind problema absenței imaginilor vechi în India, însă aceasta ar fi fost înaintea misionarilor protestanți (secolul al XIX-lea). Potrivit lui Leroy, când au ajuns în India, misionarii catolici au fost surprinși de lipsa imaginilor: Leroy, *Les manuscrits*, 38. Totuși, Brock afirmă că a văzut într-o biserică dintr-un sat din Kerala o cristelniță pre-portugheză, o reprezentare în stil indian a Fecioarei cu Pruncul. În 1850, arhimandritul rus Porphyry Ouspensky a văzut icoane la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai, despre care a spus că erau „de origine greacă, georgiană, armeană, etiopiană, nubiană și africană, icoane întunecate ale Indiilor cu inscripții în caldeeană, icoane nubiene cu inscripții grecești", fără îndoială, aduse de pelerini (în O.V. Volkoff, *Voyageurs russes en Égypte* (Cairo, 1972), 225.

[44] C. Ceccheli, I. Furlani and M. Salmi, *The Rabbula Gospels* (Olten and Lausanne, 1959), plates 10 and 16 for syr. 33 and plate 18 for Diyarbakir. S Der Nersessian, 'La peinture arménienne au 7e siècle', *Études byzantines et arméniennes* (Louvain, 1973), 527; J. Leroy, *Les manuscrits syriaques à peintures conservés dans les bibliothèques d'Europe et d'Orient* (Paris, 1964), 2 vols. Vezi și L.A. Hunt, 'The Syriac Buchanan Bible in Cambridge: Book illumination in Syriac Cilicia and Jerusalem of the later twelfth century', *OCP* 331-69; și M. Bernabò, *Il Tetravangelo di Rabbula* (Rome, 2008).

În ceea ce privește frescele, voi menționa aici doar pe cele ale mănăstirii ortodoxe siriene Sf. Moise Etiopianul din Djebel Kalamun (Siria), menționată de către Mons. Nasrallah într-un articol în care concluzionează că „arta incomparabilă a Bizanțului posedă forma și perfecțiunea ei ultimă doar pentru că arta siriană a pregătit într-o anumită măsură calea”.[45]

Biserica Ortodoxă Siriană nu este iconoclastă

Nu a existat nici o mișcare iconoclastă în Biserica Ortodoxă Siriană, iar autorii ortodocși sirieni relatează criza iconoclastă bizantină fără a-i aproba pe împărații iconoclaști.[46] Pentru marele specialist în limba siriacă, Sebastian Brock, nu monofizitismul este sursa iconoclasmului, deoarece, la începutul acestei controverse lipsesc, printre altele, dezbaterile hristologice.[47]

---

[45] Mgr J. Nasrallah, ‘La peinture monumentale des patriarcats melkites’, în *Icônes melkites*, Sursock Museum, Beirut, 1969, 81 and 83. Vezi E. Cruikshank Dodd, ‘The Monastery of Mar Musa al-Habashi, near Nebek, Syria’, *Arte Medievale*, II ser. VI. 1 (1992), 61-132 (multe fotografii).

[46] Leroy, *Les manuscrits,* 38-9.

[47] [1] S. Brock, ‘lconoclasm and the monophysites’, în A. Bryer and J. Herrin (eds.), *Iconoclasm* (Birmingham, 1977), 55. Brock citează și alte două articole arătând că nici măcar „nestorienii” nu erau iconoclaști: E. Delly, ‘Le culte des saintes Images dans l’Église syrienne-orientale’ (*Orient syrien* 1/3 [1956], 291-6) and J. Dauvillier, ‘Quelques témoignages littéraires et archéologiques sur la présence et sur le culte des Images dans l’Ancienne Église chaldéenne’ (*Orient syrien* 1/3 [1956], 297-304). Vezi alte exemple și analize în articolul său despre creștinii sirieni, ‘Iconoclasm and the monophysites’. Vezi și modul de întrebuințare a icoanei Mântuitorului în ritul siriac răsăritean din timpul liturghiei: Gabriel Qatraya (f. c.600), Commentary on the Liturgy, #43. ‘Crucea și Evanghelia sunt puse pe altar și deasupra lor se află icoana Domnului nostru; în mijlocul lor se sfințesc minunatele Taine’ (ed. și tr. SPB, în *Hugoye* 6:2 (2003).

De fapt, arhiepiscopul Ibrahim, precum Brock, prezintă dovezi ale folosirii imaginilor și icoanelor printre acei ortodocși sirieni pe care istoria i-a numit în mod nepotrivit „monofiziți”, ambii susținând următoarea idee, chiar dacă o demonstrează numai pentru tradiția ortodoxă siriacă: iconoclasmul nu are nimic de-a face cu hristologia numită în mod greșit „monofizită”.

Deja spre sfârșitul secolului al V-lea, pseudocronica Doctrinei lui Addai, scrisă de un „monofizit”, afirmă că Hristos, Fiul lui Dumnezeu răstignit, s-a arătat pe Sine în umanitatea Sa și astfel există posibilitatea de a-I zugrăvi chipul. Pentru „monofiziți”, icoana este un argument hristologic, nu un obstacol teologic, deoarece este dovada vizibilității și a omenirii adevărate a Dumnezeului Mântuitor al Doctrinei lui Addai: „Trupul este, prin urmare, porfira pură a strălucitei sale dumnezeiri; mulțumită acestuia noi suntem capabili să vedem dumnezeirea Lui ascunsă”.[48]

Concluzii

Având în vedere toate acestea, ce se mai poate spune pentru a confirma, completa și concluziona argumentul nostru cu privire la imagini și venerarea icoanelor în rândul creștinilor ortodocși sirieni? În Biserica Ortodoxă Siriană, Hristos, Fecioara, întregul ciclu al Noului Testament și scenele Vechiului Testament sunt reprezentate pe icoane portabile sau în picturi murale în biserici. Potrivit poetului arab Al Ahtal, trupele ghassanide purtau prapuri, un fel de „palladium”, cu efigia Sf. Serghie.[49] Toate aceste imagini

[48] Para. 39 citat de A. Desreumaux, ‘La doctrine d’Addaï, l’image du Christ et les monophysites’, *Nicée II,* 79.
[49] Leroy, *Les manuscrits*, vol. 1, 40.

par să îndeplinească același rol religios ca și în lumea bizantină,[50] și anume de protecție. La întrebarea „trebuie să scoatem afară crucea și sfinții (moaștele sau icoanele sfinților) în caz de grindină?”, răspunsul este: „credincioșii ar trebui să ia cu ei instrumentele de percuție, împreună și crucea lui Mesia, Dumnezeu, și sfinții, ca să mijlocească pentru ei”.[51]

Un scriitor ortodox sirian, Dionysios bar Salibi arată într-un tratat din secolul al XII-lea împotriva evreilor că venerarea icoanelor era ceva normal: „Israeliții s-au închinat lui Dumnezeu rugându-se înaintea chivotului și nu înaintea tablelor sau a pietrelor, așa cum și noi ne închinăm înaintea icoanelor pictate și în fața crucii, nu adorând pictura sau lemnul, ci închinându-ne lui Dumnezeu”.[52] Pe scurt, practica oficială și învățătorească a Bisericii Ortodoxe Siriene pare să fi fost stabilită înaintea Evului Mediu, după cum au scris Jacob bar Shakko (d. 1241) și Abu nasr Yahya ibn Garir (d. după 1079): „Sfânta Biserică a lui Hristos îi zugrăvește viața, moartea, patima, învierea și înălțarea, căci Hristos le-a poruncit ucenicilor să-și amintească de acestea. Iar mulți bărbați, copii și femei care nu învață despre viața Sa pământească din cărți, învață de pe pereți, prin semnul imaginilor sfinte. Biserica nu adoră nicidecum statui... Îl adorăm pe Dumnezeu, salutăm [sfinții] ca slujitori ai lui Dumnezeu și chiver-

---

[50] Leroy, *Les manuscrits*, vol. 1, 41-5.

[51] Iacov de Edesa (d. 708), can. 52 în colecția sa de canoane, citat de Hindo, *Disciplina*, 319, no. 282 = *Le Canoniste contemporain*, 1904, 472.

[52] Citat de S. Brock, din J. de Zwaan (ed.), *Dionysios bar Salibi* VIII, 2 (Leyden, 1906) (în siriacă).

nisitori ai vistieriilor Domnului".[53] „Nu este îngăduit să săvârșim [sfânta] jertfă fără să avem [înaintea noastră] Evanghelia, crucea și icoana lui Hristos" și „este de trebuință să punem în fața celui care se roagă o cruce, așa cum este scris de către apostoli, chipul lui Hristos și chipul unor sfinți".[54] „Când creștinii s-au hotărât să reprezinte trăsăturile lui Hristos și să le întărească în sufletele lor, au zugrăvit în biserici chipul lui Hristos în diferitele ipostaze și etape ale vieții sale pământești. Dar pentru ca [credincioșii] să nu le considere idoli, imaginile au fost făcute plate și nu corporale [adică în relief]... Prin urmare, noi reprezentăm chipul lui Hristos, chipurile mărturisitorilor și mucenicilor, astfel încât atunci când privim aceste imagini, sufletele noastre să fie pătrunse de ceea ce ele reprezintă. Să luăm, de exemplu, imaginea Sf. Gheorghe, unde este portretizat ca fiind chinuit, suferind și trupul său sfâșiat de către un cal, aflându-se aproape de moarte. La vederea acestui spectacol [imagine], ne gândim imediat că el îndură toate aceste chinuri pentru a câștiga cerul: imaginea este, de fapt, pentru simțul vederii ceea ce este cuvântul pentru simțul auzului. Când îl vedem pe Hristos vindecând bolnavii, ne amintim imediat acest fapt, îl impropriem și avem sentimentul că am fost martori oculari ai acestuia. Cele mai multe dintre imaginile lui Hristos sunt orientate spre răsărit, întrucât rugăciunile noastre sunt îndreptate într-acolo. Motivul pentru care îl zugrăvim la înălțime,

---

[53] Jacob bar Shakko, *Book of Treasures*, ch. 39, 'On the Holy Church' (MS Vat. Syr. 159, f. 164 și MS Charfet 9/15), în Hindo, *Disciplina*, 314-15.

[54] Abu Nasr Yahya ibn Garir, în Al Mursid, ch. 54, 'On Communion', MS Charfet 5/5, 325; Al Mursid ch. 35, 'Some other prescriptions on prayer', MS Charfet 5/5, 243-4, citat de Hindo, *Disciplina*, 304-5.

deasupra pământului, este din respect: pentru ca cei neatenți să nu-l disprețuiască și pentru ca noi să-l vedem când ne ridicăm privirea cu părere de rău. Este menționat că primul om care a introdus imaginile sfinte în biserici a fost Abgar fiul lui Magbo (= Ma'nu), rege al Edesei… În ceea ce privește pânza și scrisoarea (lui Abgar), acestea au rămas îngropate sub altarul de la Edesa până în anul 420 arab (= AD 1029). Când grecii au luat de la musulmani orașul Edesa, ei au găsit pânza împăturată și așezată între două cărămizi sub altarul marii biserici (catedrala) din Edesa (împreună cu scrisoarea)... Toate acestea au fost luate și duse la Constantinopol și vor fi așezate în renumita biserică Sfânta Sofia. Le-am văzut eu în anul 450 arab (= 1058) și le-am cinstit... Nu există nici o îndoială cu privire la ceea ce am văzut”.[55]

Chiar dacă încă ne lipsesc detaliile cu privire la cinstirea icoanelor în rândul ortodocșilor sirieni, este limpede că au existat imagini și icoane: cea mai bună dovadă a acestui lucru este rugăciunea binecuvântării icoanelor:[56] „O, Doamne, Tată milostiv și Dumnezeu al tuturor, întinde mâna Ta dreaptă și sfințește această icoană ca să se facă liman sufletelor tulburate, scăpare celor ce sunt în ispite, pază caselor drepților credincioși care totdeauna la Tine găsesc scăpare. Iar în fața acestei icoane credincioșii să înalțe rugăciuni și cinstire măririi Tale”. Din această ultimă expresie a traducerii (englezești, n. tr. rom) a arhiepiscopului Ibrahim publicate în articolul său, este clar că închinarea este adresată direct lui Dumnezeu,

---

[55] Abu Nasr Yahya ibn Garir, *ca.*1083, Al Mursid, ch. 35, ‘Some other prescriptions on prayer’, MS Charfet 5/5, 244-5, în Hindo, *Disciplina*, 312-14.

[56] Cf. Krüger, *OS* 14/4 (1965), 296-7. Vezi traducerea rugăciunii la finalul acestei cărți.

prototipului, iar nu imaginii, în conformitate cu anumite pasaje ale textelor deja menționate, ale lui Dionysius bar Salibi, Jacob bar Shakko și Abu Nasr Yahya ibn Garir și, de asemenea, cu învățătura Sf. Ioan Damaschin și celui de-al II-lea Sinod de la Niceea. După cum arată sfârșitul rugăciunii de sfințire, imaginea este purtată în procesiune în jurul bisericii, precum se obișnuiește în zilele de sărbătoare.[57]

[57] Krüger, *OS* 14/4 (1965), 301-2. După Krüger, consacrarea icoanei slujește înainte de toate cinstirii și slăvirii lui Dumnezeu, care o va sfinți; apoi, cinstirea icoanei slujește îndemnând spre rugăciune și fapte bune.

Capitolul 2

O SCURTĂ ISTORIE A ÎNTREBUINȚĂRII IMAGINILOR SFINTE ȘI A ICOANELOR ÎN BISERICA ARMEANĂ

Sunt icoanele cinstite în tradiția armeană?

Armenii au fost adesea văzuți ca fiind iconoclaști. Atunci când îi întrebăm astăzi pe armeni dacă există icoane în tradiția Bisericii lor, prima lor reacție este adesea negativă în ceea ce privește termenul „icoană" și adesea răspund că nu este un obicei armenesc a avea icoane, chiar dacă există diferite mărturii pe acest subiect.[58]

---

[58] În armeană cuvântul „icoană" nu există; cuvântul folosit este *serbanekar* / *serpanegar*, care înseamnă, „imagine sfântă", sau simplu *patker* / *badger*, „imagine". M. Ormanian, patriarhul armean al Constantinopolului, scria în 1910 că întotdeauna există o imagine sfântă a Fecioarei cu Pruncul deasupra altarului, împreună cu imaginii ale Învierii și Sfintei Cruci, cu ocazia acestor praznice. Imaginile nu sunt cu totul absente din bisericile armene. Mai mult, aprinderea lumânărilor în fața icoanelor, folosirea candelelor cu ulei și tămâierea în scopuri liturgice fac parte din gesturile comune și obișnuite de evlavie (*The Church of Armenia*, New York, 164-5, 178). Înaintea icoanei care a fost consacrată se cere mijlocirea sfântului reprezentat și se aprind lumânări (Archbishop Ardag Manoogian, *The Feasts of the Armenian Church*, [Teheran, 1969], în armeană, citat de pr. Haigazoun Melkonian în: Patriarch Torkom Koushagian, *Saints and Feasts of the Armenian Church* [Saint Vartan Press, 1988], 60). Mi-ar plăcea să pot oferi mai multe mărturii ale clerului armean despre acest subiect, mai ales din surse în limba armeană, însă din păcate nu înțeleg armeana, lucru care mă obligă să citez doar traduceri și parafrazări.

Însă armenii nu pot nega faptul că picturile pe lemn, uneori frescele[59] și chiar unele icoane, împodobesc bisericile lor într-un chip discret. În ceea ce privește pictura pe lemn (de obicei în stil italian), care poate fi văzută în aproape toate bisericile armene, aceasta reprezintă cele mai cunoscute teme iconografice: în fața altarului sunt Fecioara cu Pruncul; în părțile laterale și în special la stânga și la dreapta intrării în biserică se află imagini și icoane ale Fecioarei cu Pruncul, sfinții armeni (Tadeu și Bartolomeu, Grigorie Luminătorul, Mesrob etc.), în fața cărora credincioșii aprind lumânări și se roagă. Unele imagini ilustrează principalele sărbători ale armenilor (Epifania, Învierea, Schimbarea la Față, Adormirea Maicii Domnului, Înălțarea Sfintei Cruci). Conform mărturiei orale a mai multor episcopi armeni, aceste imagini trebuie consacrate printr-o rugăciune înainte de a fi depuse definitiv în biserică. Cum ar trebui să ne raportăm noi la această legătură dintre venerare și consacrare, precum întâlnim în cazul icoanelor tradiției bizantine, atunci când adesea ne confruntăm cu picturi în stil apusean? Au existat vreodată icoane pictate pe lemn în tradiția armeană? Ce spun teologii și autorii armeni despre icoane și cinstirea lor? Vom oferi aici doar câteva referințe, pe scurt, însă suficient de semnificative pentru a servi scopului nostru și pentru a-i încuraja pe armeni și pe alți cercetători să continue să caute și altele și să le și traducă.

[59] Astfel, printre cele mai vechi fresce sunt cele ale lui Lmbat și T'alin din veacul al VII-lea, ale căror medalioane de sfinți amintesc de arta creștină primitivă. Vezi Sirapie Der Nersessian, 'La peinture arménienne au 7e siècle et les miniatures de l'Évangile d'Etchmiadzin', *Études byzantines et arméniennes*, (Louvain, 1973), vol. 1, 525; vestigiile frescelor la Mren, Tekor, și T'alish arată că interiorul bisericilor era împodobit (în S. Der Nersessian, 'Image worship in Armenia', *Études byzantines et arméniennes*, vol. 1, 406.

Mai întâi, îngăduiți-ne să oferim un exemplu foarte vechi de icoană pe lemn din Armenia. Conform tradiției armene, o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului, „o icoană pe lemn pictată de [apostolul] Ioan”, icoană care este „doctorie pentru cei răniți, odor sfânt pentru cei credincioși”, pe care se află „pecetea puterii Treimii”, ar fi fost adusă de apostolul Bartolomeu la mănăstirea armeană a lui Hogeac' Vank', unde a rămas timp de multe secole înainte de a fi mutată. Icoana s-a bucurat de o popularitate imensă, conform lui Yovhannes (= Ioan) Sarkawag (secolul al XII-lea).[60]

Un tratat armean foarte vechi împotriva iconoclaștilor

Mulțumită unei traduceri franceze a marelui istoric de artă Sirarpie Der Nersessian[61], putem citi un tratat armean scris, fără îndoială, de Vrt'anes K'ert'ogh, împotriva anumitor secte armene, care se opuneau reprezentării imaginilor în biserici, și care pare a fi cea mai veche lucrare cunoscută împotriva iconoclaștilor. Din acest motiv o voi analiza în detaliu. Vrt'anes a jucat un rol important în biserica armeană la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea și chiar a administrat chestiunile patriarhale în timpul unui interregn între anii 604 și 607. La începutul acestui text, Vrt'anes respinge argumentul ico-

[60] Vezi scrisoarea lui Movses Xorenac'i (= Moses of Khorene), sec. V, către prințul Sahak Ardzrouni în traducere franceză, 'L'Histoire de l'icône de Hogeac' Vank', une attribution à Moïse K'ert 'ogh', by Thamar Dasnabedian, *Handes Amsorya* (Vienna, 1993). Ar trebui să înțelegem o aluzie la mirungere prin cuvintele: „pecetea puterii Treimii”?

[61] Der Nersessian, 'Une Apologie des Images du septième siècle', *Études,* vol. 1, 379-88.

noclast care susține că este idolatrie a avea imagini în biserici, citând, în primul rând, exemple binecunoscute din Vechiul Testament: heruvimii întraripați ai lui Moise (Ieșire 25: 18-22 și 36:35), Solomon (3 Regi 6: 23-25) și Iezechiel, deoarece „este limpede că încă de la început s-au făcut imagini întru cinstea și venerația slavei dumnezeiești". Iconofilii nu spun că imaginile sunt adevăratul Dumnezeu, ci că sunt pictate în Numele lui Dumnezeu, care s-a născut, a trăit printre oameni, a murit și a înviat, așa cum este scris în Noul Testament. Apoi, Vrt'anes face referire la chipul lui Hristos al regelui Abgar și la Eusebius (*Istoria Bisericească*, VII 18, cf. Ioan Damaschin, *On Images* 3), și îi citează și pe unii Părinți ai Bisericii. Severian din Gabala spunea că este firesc ca cineva să se închine înaintea portretului unui rege absent, „având în vedere nu lemnul, ci portretul", lucru cu atât mai îndreptățit în prezența Împăratului celui Nemuritor (PG 94, 1409A). În același mod, Sf. Grigorie Luminătorul armenilor, insistă asupra faptului că este necesar ca omul să învețe să se închine „înaintea lemnului Crucii și a chipului omenesc care se află pe ea, pentru ca mai apoi cel care pictează imaginile, care le iubește, care se închină lor să ajungă și ascultător al chipului Său dumnezeiesc"[62]. Pentru a fi convinși de această cinstire, este suficient să cercetăm Scripturile și să nu îl privim pe Hristosul întrupat ca pe o nălucă, ceea ce făceau maniheenii și marcioniții.

În bisericile lui Dumnezeu vedem imaginile Fecioarei care Îl poartă pe Hristos, cele ale sfinților și mucenicilor armeni și ale altor sfinți, profeți și apostoli, cum ar fi Grigorie, Gayane și Hripsime și Ștefan, precum și cele

---

[62] Rugăciune a Sf. Grigorie citată de patriarhul Nichifor, J. B. Pitra, *Spicilegium Solesmense* (Paris, 1852), vol. 1, 499-501.

ale „minunilor" lui Hristos, cum ar fi Nașterea, Botezul, Pătimirile, Răstignirea, Punerea în mormânt, Învierea și Înălțarea.[63] „În biserică urechile ascultă Scripturile, însă imaginile sunt văzute cu ochii, auzite cu urechile, înțelese cu inima, iar omul crede".[64] Astfel, „când ne închinăm în fața icoanelor, nu culorilor ne închinăm, ci lui Hristos, în numele căruia au fost zugrăvite". În pictarea imaginilor nu se pune problema de a-l reprezenta pe Dumnezeu Însuși, ci de a ne aminti de Dumnezeul care a viețuit între noi și de ai Săi slujitori.

Potrivit lui Vrt'anes, armenii nu știau cum să zugrăvească imaginile, însă le aduceau de la greci[65] iar regii armeni le pictau în bisericile lor. Nu este așadar o problemă de respingere a pigmenților și a imaginilor ca și când acestea din urmă ar fi nevrednice, fiind făcute de mâinile omenești, „întrucât noi cunoaștem nevăzutul prin ceea ce este văzut..." și nu putem disprețui ceea ce Dumnezeu a lăsat pentru a înfrumuseța pământul.[66]

Acest rezumat este suficient pentru a ne arăta că multe argumente scripturistice și patristice folosite aici sunt similare cu cele din scrierile împotriva iconoclaștilor pentru a dovedi legitimitatea și valoarea educațională a

---

[63] După Der Nersessian găsim o enumerare similară la Ioan Damaschin, PG 94, 1240 A-B.

[64] Cf. Grigorie de Nyssa, PG 46, 739; Ioan Damaschin, PG 94, 1248C; imaginile sfinte sunt mijloace educative.

[65] Despre acest subiect Der Nersessian (*Études*, vol. 1, 'Apologie des images', 393) crede că autorul a generalizat, însă și ea citează exemple de imagini/icoane faimoase din bizanț, precum cea a lui Hristos adusă de patriciul Ashot (685-89) în biserica Dariunk' (Ghévond, *Histoire des Guerres et des Conquêtes des Arabes en Arménie*, trad., G.V. Chahnazarian [Paris, 1856], 16).

[66] Cf. John Damascene, PG 94, 1245D, 1297B, 1300C.

imaginilor și pentru a respinge idolatria:[67] omul nu adora imagini păgâne sau materia, ci pe El (Hristos), Cel care este reprezentat.

Tezele teologilor armeni contemporani

Într-o teză pe tema „poziției Bisericii Armene cu privire la sfintele icoane",[68] un teolog armean contemporan se întreabă, în primul rând, dacă hristologia armeană ar fi dus la tendințe iconoclaste după Sinodul de la Calcedon. În opinia lui, acest lucru nu pare a fi posibil dacă studiem hristologia Bisericii Armene în aspectele ei istorice, filologice și arheologice, înainte de secolul al VIII-lea. Mai mult, în Armenia, încă din secolul al IV-lea, anumite secte (nu numai marcioniți, dar și maniheeni, borboriți și mesalieni) au răspândit idei iconoclaste. La sfârșitul secolului al VI-lea a apărut o mișcare iconoclastă în regiunile răsăritene ale Armeniei și în Albania Satrapia (de Caucaz), condusă de clerici care s-au separat de patriarhia lui Dvin. Patriarhul Moise al II-lea (574-604) și Vrt'anes K'ert'ogh au stat împotrivă. În timpul celei de-a doua mișcări iconoclaste din Satrapia, în a doua jumătate a secolului al VII-lea, cei care s-au împotrivit au fost catolicoșii Uchtanes (652) și Yel'iazar (669), episcopul David Medz Koghmants și Ioan de Mayragom. La sfârșitul

---

[67] Mai ales prin împrumuturi comune scrierilor dinaintea controversei iconoclaste, Der Nersessian, 'Apologie', *Études*, 393.

[68] În greacă, susținută la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Atena în 1987 de pr. Yeznik Petrosian, fost rector al Seminarului Teologic din Etchmiadzin, cu un rezumat în engleză, care este singura bază a observațiilor mele. Am încercat să le verific și să le completez cu ajutorul articolului lui Der Nersessian, 'Image worship in Armenia', *Études*, vol. 1, 405-15, care ar trebui consultat pentru mai multe detalii.

secolului al VII-lea, în Satrapia, au apărut paulicienii[69]: ei au fost înfruntați de catolicosul Ioan de Odsun (717-28), care a scris un tratat *Împotriva Paulicienilor*[70] și i-a persecutat prin decretele celui de-al V-lea Sinod de la Dvin (719). Se știe că între secolele al IX-lea și al XII-lea, în Armenia, au existat icoane, inclusiv cele ale Maicii Domnului din mănăstirea Varag (972), biserica Anazarbe (1104),[71] catedrala din Tarsus (1197) și din alte părți.

Cu toate acestea, tendințe iconoclaste au apărut și în cadrul Bisericii Armene în secolul al X-lea. În 969, Sinodul de la Ani l-a depus pe catolicosul Vahan I pentru că a adus imagini de origine „eterodoxă" în bisericile armene, pentru că a dispus ca o icoană să înlocuiască crucea de pe altar și a interzis slujirea liturghiei fără o icoană.[72]

---

[69] După Petrosian, aceasta privește un amestec de sectari mesalieni, zoroastrieni și iconoclaști. Vezi N. Garsoian, *The Paulician Heresy* (Paris, 1967), and K. Ter Mkrttschian, *Die Paulikianer im byzantinischen Kaiserreich* (Leipzig, 1893). Conform istoricilor, rolul paulicienilor în răspândirea iconoclasmului bizantin este diferit. Cf. S. Der Nersessian 'Byzance et l'Arménie', *Études*, vol. 1, 313.

[70] După Der Nersessian, *Études*, 408-9; cf. Ioan de Odsun, *Opera omnia* (în armeană și latină), (Veneția 1833), 34, 39; la pp. 40-2 Ioan arată că este îngăduit să reprezentăm imaginea lui Dumnezeu datorită Întrupării; astfel Cuvântul Întrupat ne-a învățat să cinstim icoana omenirii sale; închinându-ne înaintea Hristos și văzând ceea ce este Văzut, ne amintim de Nevăzut; la p. 43 a tratatului său, Ioan vorbește de un nou element: sfințirea crucilor și a imaginilor prin ungere cu ulei și scrie: „Noi credem că puterea dumnezeiască le pătrunde. Astfel că le deosebim de alte obiecte materiale asemănătoare, așa cum ne deosebim pe noi înșine de aceia care cred în mod greșit că materia este dumnezeiască" (p. 44). De aceea o icoană poate face minuni.

[71] Această icoană a fost probabil luată de la greci de Thoros I; cf. L. Alishan, *Sissouan ou l'Arméno-Cilicia* (Venice 1899), 274-5.

[72] Der Nersessian, 'Image worship', *Études*, vol. 1, 410, explică faptul că practica armeană consta în a avea o singură icoană pe altar sau crucea, care era venerată în mod special de armeni. Însă Vahan

Într-un schimb de scrisori între mitropoliții Sebaste și Melitene și catolicosul Khatchik din Armenia (973-92), a fost ridicată problema imaginilor. Bizantinii au fost acuzați de „hipericonolatrie" și de adorarea materiei, uitând de prea multe ori de prototip.[73] Potrivit lui Yeznik Petrosian, pentru prima oară în literatura armeană, venerarea imaginilor este legată de hristologie. De asemenea, a fost prima dată când ierarhia Bisericii Armene s-a opus imaginilor și reprezentării lui Hristos.

Cum ar trebui să înțelegem diferitele tendințe prezentate mai sus? Sub conducerea lui Saracen (secolele VIII-IX), doctrina islamistă a interzis reprezentările umane, iar califul Yazid al II-lea (720-4) a ordonat distrugerea imaginilor sfinte.[74] În 843, după triumful ortodoxiei din Bizanț, „iconolatria" a devenit o caracteristică bizantină în ochii Bisericii Armene. Trebuie remarcat faptul că o atitudine mai degrabă iconoclastă, probabil legată de un

---

avea mai multe icoane georgiene așezate pe altar. El a poruncit ca celelalte biserici să fie decorate cu icoane, în stil grecesc, ceea ce sugera că s-a aliat cu grecii calcedonieni și dorea să adopte „erezia" lor, de aici și anatemizarea lui. Acest caz, conform lui Der Nersessian, nu trebuie interpretat ca un exemplu de iconoclasm. Stephen Orbelian în *History of Siunik*' (Tiflis, 1910) (în armeană) menționează istoria lui Vahan la p. 289 și 455, și folosește cuvântul grecesc „icoană" în loc de echivalentul armean „imagine".

[73] Der Nersessian, *Études* vol. 1, 411: pentru că închinarea i se cuvine doar lui Dumnezeu; doar „ahiropiita", imaginea lui Hristos nefăcută de mână omenească era vrednică de cinstire.

[74] Istoricul Ghevond (sfârșitul secolului al VIII-lea) menționează că acest calif a distrus „picturile" care reprezentau întruparea Domnului și pe ucenicii Lui (în *L'histoire des guerres et des conquêtes des Arabes*, trad. G. Chahnazarian [Paris 1856], 98). Der Nersessian crede că în timpul dominației arabe ciclul iconografic a fost restrâns și multe lucrări vechi au dispărut, dar la sfârșitul secolului IX arta religioasă a înflorit în Armenia sub prinții Bagratid și Ardzrouni, însă există puține referințe la icoane (în 'Image worship in Armenia', *Études,* vol. 1, 409, 10).

anumit „anti-bizantinism", era specifică în districtul Chirak, la granița Imperiului Bizantin, deși în districtele din interior, Vaspurakan și Syunik, erau folosite icoanele pe scară largă. Această atitudine a devenit mai nuanțată atunci când, în secolul al XI-lea, Anania din Sanahin (la granița cu Georgia) a acceptat imaginile lui Hristos, ale apostolilor și sfinților, cu condiția ca acestea să fie doar venerate, să nu li se închine lor.[75]

Grigor Magistros a cinstit imaginile sfinte (ale sfinților și mucenicilor)[76] și le-a apărat împotriva sectei tondrakienilor (secolele XI-XI)[77].

La începutul secolului al XII-lea, Ioan Sarkawag[78] scria că venerarea imaginilor sfinte îi face pe credincioși să se apropie mai mult de Dumnezeu, căci doar lui Hristos se închină, iar nu materiei; Maica Domnului și sfinții sunt mijlocitori. Imaginile pot fi venerate după consacrarea lor cu sfântul mir.

În secolul al XII-lea, Nerses Shnorhali (d. 1173), cel plin de har, repeta că înaintea chipului lui Hristos nu adorăm materia, ci pe Hristos, care este imaginea Dumnezeului celui nevăzut. Dacă cineva disprețuiește imaginile, acela îi disprețuiește pe cei reprezentați în acestea.[79]

---

75 După Der Nersessian, 'Image Worship', 411, Anania se împotrivea imaginilor acolo unde acestea erau prea multe și prea venerate.

76 În F. C. Conybeare, *The Key of Truth* (Oxford, 1898), 149-50.

77 Aceștia ar fi avut o credință apropiată de cea a paulicienilor; dar pr. V. Nersessian crede că legăturile cu aceia sunt slabe: *The Tondrakian Movement* (London, 1987), capitolele 5 și 6.

78 După Der Nersessian, *Études*, vol. 1, 412, Ioan tinde să elimine venerarea excesivă a imaginilor și să corecteze unele greșeli, întrucât noi ne închinăm doar lui Dumnezeu (*proskynesis*), cu mijlocirile sfinților (cf. Garegin Z. Sahakian, *On the Intercession of Saints* (Venice, 1853), 343-59 (în armeană).

79 Der Nersessian *Études*, vol. 1, 413; Nerses le răspunde grecilor care îi acuză pe armeni că nu cinstesc icoanele; *proskynesis* (închinarea)

La sfârșitul celui de al XII-lea și începutul celui de-al XIII-lea secol, Bisericile Armeană și Georgiană au dezbătut problema imaginilor sfinte. La Sinodul de la Sis din 1207 s-a stabilit că imaginile lui Hristos și ale tuturor sfinților pot fi pictate și nu trebuie respinse ca fiind imagini păgâne.[80]

Într-o altă teză susținută la Seminarul Teologic Ortodox Sfântul Vladimir (Crestwood, New York), Daniel Kochakian a dezbătut problema imaginilor sfinte în Biserica Armeană și evoluția cinstirii lor, teologia icoanei în tradiția Bisericii Armene și venerarea actuală a imaginilor.[81] Indiferent că Îl reprezintă pe Hristos, pe sfinți sau scene biblice, aceste imagini s-au răspândit în paralel cu înflorirea creștinismului în Armenia și au devenit o expresie populară a evlaviei.[82] Părintele Kochakian menționează două dintre cele mai vechi imagini făcătoare de minuni venerate în Armenia: cea a Fecioarei din mănăstirea Hogeac' Vank'[83] și cea a lui Hristos pe o bucată din lemnul crucii, în relief, numită „Pogorârea de pe Cruce", cunoscută în armeană ca *Amenap'rkitch*, Mântuitorul tuturor,

---

i se cuvine lui Dumnezeu prin mijlocirea sfinților: Nerses, *Encyclical Letters* (Jerusalem, 1871), 98, 140-1 (în armeană). Vezi și E. Dulaurier, *Histoire, dogmes, traditions et liturgie de l'Église arménienne orientale* (Paris, 1859), 98-101.

[80] Vezi Der Nersessian, *Études*, vol. 1, 415; cf. Kirakos, *History*, 83 (în armeană).

[81] *Religious Art in Armenian Theology*, 90 pagini, 1973 (licență în teologie), text rezumat aici dintr-un sumar al aceluiași autor, *Art in the Armenian Church: a Sacred Tradition*. În 1993 pr. Garabed Kochachian era cancelar al episcopiei Bisericii Armene din New York.

[82] Archbishop Garegin Hovsepian, *Material and Studies for the History of Armenian Art and Culture* (New York, 1944), vol. 3, 24.

[83] O mănăstire înființată, după tradiție, de apostolul Bartolomeu, unul dintre primii doi evangheliști ai Armeniei, care este, de asemenea, reprezentat purtând o icoană a Fecioarei.

care era în biserica din Havuts T'ar înainte de a fi mutată la Etchmiadzin.[84]

Nu a existat o mișcare iconoclastă semnificativă în Armenia până la sfârșitul secolului al VI-lea. Cele mai timpurii mărturii ale iconoclasmului din Armenia se găsesc într-o scrisoare a lui Ioan de Mayragom, care îi explică episcopului David al Albaniei Caucaziene motivele politice, mai degrabă decât teologice, care au stat la baza acestei dispute. Trei călugări au mărturisit înaintea lui Ioan de Mayragom că au respins imaginile: Ioan i-a făcut să se retragă.

Distrugerea imaginilor și a icoanelor de către ne-creștini (cf. Yazid II) a făcut restaurarea lor și mai dificilă; înlocuirea lor în biserici ar fi putut fi considerată un semn prea „bizantin". Pe lângă catolicos, a fost depus și Vahan sub acuzația că încerca să readucă în actualitate greșelile de la Calcedon.

Cele mai importante două secte iconoclaste au fost paulicienii, în primul rând, și în al doilea rând, tondrakienii. Grigorie de Narek și Grigorie Magistros au scris apologii împotriva paulicienilor. Paul din Taron (secolul al XII-lea) face referire la iconoclasmul tondrakienilor. Însă Nerses cel plin de har și Daniel de Tabriz neagă vehement faptul că Biserica Armeană a avut practici iconoclaste, iar acest lucru a fost confirmat de Sinodul de la Sis. Dacă, mai ales în Armenia Mare, prezența imaginilor în biserici nu a fost încurajată, acest lucru se poate datora faptului că imaginile asemănătoare cu cele ale Bisericii Bizantine nu erau agreate și că acceptarea lor ar fi putut implica și acceptarea teologiei de la Calcedon.

---

[84] Archbishop Garegin Hovsepian, *The Amenap'rkitch' of Havuts T'ar and similar monuments in Armenia* (Jerusalem, 1937), 36, fig. 17.

O teologie a icoanei este deja exprimată în tratatul lui Vrt'anes K'ert'ogh, care subliniază faptul că creștinii nu adoră materie (culorile), ci pe Cel care este reprezentat în imagine. În ceea ce privește acest tratat, ar trebui să observăm două lucruri. În primul rând, această venerație nu este adresată imaginii, ci prototipului, o definiție care urma să fie explicată mai târziu de alți părinți ai Bisericii, atât armeni, cât și non-armeni, și care va avea să slujească drept criteriu pentru canoanele sinoadelor. În al doilea rând, trebuie amintit faptul că definițiile acestui tratat le preced pe cele ale unor Părinți celebri precum Sf. Ioan Damaschin, Sf. Ioan de Odsun și Sf. Nerses cel plin de har, toți fiind apologeți ai imaginilor. Astfel, Sf. Ioan de Odsun, contemporan cu Sf. Ioan Damaschin, a contribuit la dezvoltarea unei teologii mai adânci și mai mistice a icoanelor și imaginilor din tradiția armeană, în contextul teologiei Întrupării (citată mai sus, nota 65). Starețul de la Haghbat, Ioan (Yovhannes) Sarkawag, explică în tratatul său cum să fie cinstiți sfinții și icoanele pentru a le cere mijlocirea. Însă adorarea și închinarea (proskynesis) sunt oferite doar lui Dumnezeu.

Catolicosul Nerses cel plin de har a scris mult apărând imaginile și venerarea lor. Deși au existat blasfematori, alți armeni au acceptat imaginile Mântuitorului Întrupat și s-au prosternat înaintea lor și au cinstit și imaginile sfinților. Cel care stătea împotriva imaginilor era anatemizat de Biserică. Însă nu s-a oferit aceeași cinstire reprezentării lui Hristos-Dumnezeu sau sfinților.

Aceste apologii reflectă o înțelegere teologică și hristologică a imaginilor sfinte și a venerării lor în cadrul Bisericii Armene. Pr. Kochachian mai adaugă faptul că în textul rugăciunii armene de consacrare a imaginilor

cu sfântul mir există și o semnificație teologică și hristologică cu privire la icoane.

Pr. Viken Aykazian, care în 1993 era episcopul armenilor din Elveția, se referă, de asemenea, la tratatul împotriva iconoclaștilor al lui Vrt'anes K'ert'ogh, la venerarea icoanei lui Hristos, menționată de Ioan din Odsun, și la istoricii Ghevond și Orbelian, cei care vorbesc despre existența picturilor în secolele VIII și X.[85]

În 1901, Vardapet Moushegh a publicat o cărțulie la Istanbul cu titlul *Badgerner* (*Imaginile sfinte*), în care vorbește despre imagini în Biserica Armeană, în capitolele 8 (până în secolul al XI-lea) și 9 (sec. XII-XIV). El îi menționează pe aceiași autori care au fost deja amintiți mai sus, până la Sinodul de la Sis din 1207. El scrie că imaginile erau mai evocatoare decât Evanghelia pentru cei lipsiți de educație, însă Biserica Armeană nu încuraja abundența imaginilor (p. 116). Cei din biserică duceau imagini/icoane (*patker*/*badger*) în casele bolnavilor pentru ca aceștia să le cinstească/venereze (*yargel*/*harkel*) și să le sărute (p. 118). Autorul nostru vorbește, de asemenea, despre rugăciunea de consacrare a imaginilor și, în opinia sa, Ioan de Odsun nu face aluzie la binecuvântarea imaginilor, ci doar a crucilor (p. 120-1).[86] În opinia sa,

---

[85] 'The History of Painting in the Armenian Church', în *Icons Windows on Eternity* (Geneva, 1990), 172.

[86] A.V. Baldjan, *History of Catholic Dogma,* 156 (în armeană). Textul specifică faptul că numai acele imagini care au fost binecuvântate sunt venerate și că, de două ori pe an, clericii duc crucea și imaginile (*badger*) în casele în care se găsesc oameni bolnavi și bătrâni care nu pot veni la biserică să le venereze (harkel). Se mai spune că crucea și imaginile deseori săvârșesc minuni. Aceasta era fără îndoială credința și practica Bisericii Apostolice Armene. În ceea ce privește binecuvântarea imaginilor, Der Nersessian scrie că, așa cum este stipulat în două canoane (27 și 28), promulgate de Ioan din Odsun, doar ceea ce este uns cu mir trebuie venerat; Canonul 28: trebuie

rugăciunea armeană reprezintă o transpunere a învățăturilor grecești (p. 123).

Concluzii

Putem concluziona că armenii au avut tendința de a cinsti crucea mai mult decât imaginile sfinte, dar fără a le respinge pe cele din urmă, întrucât Biserica Armeană nu s-a împotrivit niciodată imaginilor sau anumitor forme de venerație a acestora. Clerul, în special în Armenia Mare, nu a favorizat venerarea excesivă a imaginilor, nici posesia lor în număr foarte mare, după cum s-a subliniat mai sus, poate pentru ca să nu fie asemănați cu grecii și să nu fie pătați de „calcedonism”.[87] Dar adevărata împotrivire față de imagini a venit întotdeauna din partea grupărilor eretice care, în multe rânduri, au tulburat pacea Bisericii și a Armeniei.[88]

Mișcările iconoclaste din Armenia nu reprezentau deci teologia și doctrina ortodoxă armeană. Rolul acestor icoane a fost nu numai unul didactic, pentru a înțelege

---

să cinstim, să venerăm, să ne închinăm înaintea lor și să sărutăm uneltele tainei dumnezeiești, care au fost binecuvântate și unse (cf. Ioan de Odsun, *Opera omnia*, 32). După Der Nersessian, doar imaginea lui Hristos este menționată în mod deosebit (‘Image worship’, *Études*, vol. 1, 409). Vezi și nota 65 de mai sus. Aș dori să le mulțumesc doamnei Seta Kapoian, care a tradus cu amabilitate textul lui Moushegh, pe care îl rezum aici pentru a evita repetarea, precum și pr. Paul Ananian, care mi-a verificat citatul din Baldjan.

[87] Sub catolicosul Moise al II-lea (574-604) s-a ivit o mișcare anticalcedoniană care interzicea primirea cărților, imaginilor și moaștelor de la bizantini, în Movses Kalankatuatsi, *History of the Albanians* (Paris, 1860), 403 (în armeană), citat de pr. Mesrop Djanashian, care crede că la nivel local aceasta a inspirat întemeierea unei arte naționale armene (*Armenian Miniature Paintings* [Venice, 1990], 22).

[88] Der Nersessian, ‘Image worship in Armenia’, *Études*, vol. 1, 415.

mai bine tainele credinței (întrupare, mântuire), ci și unul de mijlocire și de împăcare. Taina consacrării imaginilor face posibilă sfințirea formelor vechi ale evlaviei păgâne. Acestea sunt toate definite și apărate de către Părinții Bisericii Armene pe care i-am citat.[89]

Această scurtă prezentare trebuie completată de un studiu sistematic (al manuscriselor, cataloagelor etc.) care ar aprofunda punctele menționate aici și le va aduce la zi. Acest lucru ne-ar face să înțelegem de ce icoanele pictate pe lemn aproape că au dispărut din bisericile armene și când a avut loc acest lucru. Exemplul icoanei mănăstirii lui Hogeac' Vank, datând, după tradiție, din timpul apostolilor și aparent foarte venerată, despre care John Sarkawag vorbește chiar în secolul al XII-lea, a fost, fără îndoială, urmat și de altele; cu siguranță, doar capriciile istoriei pot explica distrugerea altor icoane vechi. Mi se pare că, după Evul Mediu, influența picturală occidentală post-renascentistă a ajuns să domine și s-a impus până în zilele noastre în multe dintre picturile expuse în bisericile armene, deși câteva exemple de icoane din secolele XVII-XVIII se mai pot vedea în Noul Muzeu din Etchmiadzin, în bisericile armene și în alte locuri.[90] Cu toate acestea, trebuie să subliniez următoarele

---

89 În pr. Vrej Nersessian, Introducere, 'The Nature of Image veneration in Armenia', în *Armenian Illuminated Gospel-books* (London, 1987), 10-11.

90 De exemplu: o icoană a Fecioarei pictată de un artist necunoscut în 1730 cu inscripții în armeană, în *Gli Armeni in Italia*, catalog, (Venice, 1990), 43; o icoană făcătoare de minuni a Fecioarei în biserica armeană din Kamenetz (sudul Poloniei) în R. P. Alishan, *Annales des Arméniens de Pologne et de Roumanie*, (Venice, 1896), 40-1; ziarul armean *Arewelk* of 4.10.1885 raportează un scandal financiar cu privire la vânzarea '*badger*' din biserica Sfintei Treimi din Erznga / Eriza (= Erzincan în Turcia), etc.

puncte, care explică în parte ceea ce am spus deja: icoanele din casele armenilor erau deseori pictate de ruși. Odată cu Revoluția din 1917, armenii le-au încredințat Bisericii, sperând astfel să le păstreze, dar, conform mărturiei episcopului Narek Chakarian de Leninakan, aceasta a fost în zadar. În bisericile armene din Aleppo din Siria[91] și din Ierusalim, România și Bulgaria, de exemplu, putem vedea un număr mai mare de icoane, deoarece producția locală era abundentă și era un lucru obișnuit. Așadar, le era ușor armenilor să le procure.

Icoanele se mai văd încă și astăzi în unele biserici din Armenia, iar unele dintre ele sunt foarte cinstite, precum în paraclisul Maicii Domnului din Etchmiadzin sau în Catedrala Maicii Domnului din Leninakan (Koumairy) sau la Sf. Ștefan din Vaspurakan (astăzi în provincia Van din estul Turciei), loc cunoscut pentru o icoană făcătoare de minuni atribuită Sf. Luca. În catedrala Sf. Iacob în Ierusalim, într-un paraclis din Etchmiadzin, altarul este separat de un adevărat iconostas în stil bizantin.

Unul dintre puținii pictori armeni cunoscuți, Yuhanna al Armani din Ierusalim,[92] a pictat nenumărate icoane în Egipt, multe dintre ele decorând încă zidurile bisericilor copte. Pe tema pictorilor armeni de icoane încă nu s-a scris nimic.

---

[91] S. Agemian, ‘*Oeuvres d'art melkites dans l'église arménienne des Quarante Martyrs d'Alep*’, în *Études arméniennes*, Annales de l'Association libanaise des universitaires arméniens, (Beirut 1973), 94-103.

[92] Vezi C. Mulock și M. T. Langdon, *The Icons of Yuhanna and Ibrahim the Scribe* (London 1946); O. Meinardus, ‘L'art copte au cours des trois derniers siècles’, *LMC* 18 (1990), 92-3. Vezi și ‘Deacon Vartan Bourdgekian, Yuhanna of Jerusalem, 18th century’, în *Zvartnots*, Jerusalem, 1988, nr. 1, 75; Garegin Hovsepian, fostul catolicos din Beirut, a scris un articol despre Yohanna în *Ker arvest / Gegharvest* (Tiblis, June 1917), 45-55.

Dacă icoanele armene vechi sunt puține, acest lucru nu este adevărat și în cazul iluminărilor. Acestea sunt lucrări ale artiștilor armeni peste care nu putem trece cu vederea. Printre cele mai vechi, din secolul al VII-lea, se află cele de la sfârșitul Evangheliei din Etchmiadzin,[93] ale căror ton și textură amintesc de icoanele encaustice din secolele V-VI.[94]

Cartea șablon a unui miniaturist armean din secolul al XV-lea manifestă eclectismul stilistic al acestei perioade târzii.[95] O altă carte șablon armeană, probabil compilată în secolul al XVI-lea, conține copii ale modelelor bizantine.[96] În orice caz, acest lucru confirmă că legăturile cu Constantinopolul erau încă active. Se spune că armenii au acordat o importanță deosebită manuscriselor, dintre care unele aveau puteri miraculoase și care erau chezășii pentru mântuirea donatorilor. Armenii purtau Evanghelia împreună cu ei în timpul campaniilor militare, la fel cum bizantinii purtau o icoană ca steag ostășesc.[97]

---

[93] Yerevan, Matenadaran nr. 229, Der Nersessian, 'La peinture arménienne', *Études*, vol. 1, 526-7. Pentru a vă face o idee despre iluminările armene vedeți și *La miniature arménienne XII-XIVe siècles* (Maténadaran collection, Yerevan), (Leningrad, 1984); S. Agémian *Manuscrits arméniens enluminés du Catholicossat de Cilicie* (Antélias, 1991); A. Mekhitarian, *Trésors du Patriarcat arménien de Jérusalem*, 1969; S. Der Nersessian and A. Mekhitarian, *Miniatures arméniennes d'Ispahan*, 1986; vezi și cataloagele din Chester Beatty Library, din Walters Art Gallery, John Rylands Library, Mekhitarist Fathers în Veneția și Viena, etc.

[94] L. A. Durnovo, *Miniatures arméniennes* (Paris, 1960), 34-41.

[95] Der Nersessian, 'Le carnet de modèles d'un miniaturiste arménien', *Études*, vol. 1, 670.

[96] Der Nersessian, 'Copies de peintures byzantines dans un carnet arménien de "modèles"', *Études*, vol. 1, 680-1.

[97] În Fr Vrej Nersessian, 'The Nature of Image Veneration in Armenia', în *Armenian Illuminated Gospel-books*, 11.

În concluzie, voi face o observație personală cu privire la o altă tradiție iconografică, referitoare la evangheliare, care, sub formă metalică sau emailată, îl reprezintă pe Hristos, pe Maica Domnului, Sărbătorile și sfinții, după cum este hramul bisericii. În tradiția Bisericii Armene, la sfârșitul fiecărei liturghii este citită Evanghelia după Ioan (1, 1-14 „Cuvântul s-a făcut trup"). Evangheliarul este așezat apoi înaintea altarului și este sărutat și venerat și, prin urmare, este venerată și imaginea gravată pe acesta, printr-o cinstire care se îndreaptă spre Cuvântul, Fiul lui Dumnezeu și a Sa reprezentare, dacă este vorba despre o imagine a lui Hristos. Trebuie de asemenea remarcat faptul că înainte de citirea evangheliei după Ioan (1, 1-14), în timpul rugăciunii de sfințire a imaginilor lui Hristos-Mântuitorul, corul cântă: „Toate popoarele au văzut slava Lui".

Capitolul 3
ICOANE COPTE

Voi oferi aici doar câteva referințe la publicațiile cu privire la icoane ale autorilor și teologilor copți de ieri și de astăzi. Pentru mai multe detalii, îndemn cititorul spre cele două dosare pe care le-am pregătit pe această temă (*Le Monde Copte* nr 18 și 19, 1990-1991). Cuvântul copt folosit pentru icoană este *limni*, însă găsim și cuvântul *eikon* și echivalentul arab *iquna*.[98] În rest, îi las pe specialiști și pe traducători să aducă mai multe informații pe această temă în viitor, în special în ceea ce îi privește pe părinții timpurii ai Alexandriei, fără a menționa și exemplele date de literatura monahală și de alt gen.[99] Acest tip de cercetare ar necesita un studiu aprofundat și detaliat, care nu este scopul modestei mele introduceri de aici.

Părinții timpurii ai Alexandriei

În *Stromatele* lui Clement Alexandrinul (d. înainte de 215), acesta a fost mai degrabă dispus să nu accepte

---

[98] *LMC* 18 (1990) și 19 (1991). Vezi și articolele lui G. Godron despre *limni* (icoană), *Bulletin de la Sociéte d'Archéologie Copte* 29 (1990), 43-7.

[99] După ce s-a rugat înaintea icoanei Maicii Domnului, mama Sf. Mina, care a murit ca martir sub Dioclețian, a fost dezlegată de sterpiciune (J. Drescher, *Apa Mena, the Encomium* [Cairo, 1946], 133). După o legendă, avva Mercurie (4th cent.) a fost curățit de lepră după venerarea unei icoane a Maicii Domnului în Tmai.

imaginile materiale: „operele de artă nu sunt niciodată sacre și dumnezeiești” (*Str*. VII, 5). În *Protrepticus (Cuvânt de îndemn către greci)*, în capitolele 3 și 4, Clement critică păgânismul și vorbește despre impietatea închinării la statui și imaginile zeilor (de exemplu, Orfeu, *Prot*. I, 3,1) și a superstiției cu privire la pietre, bucăți de lemn, imagini sau idoli (*Prot*. 1, 7, 5): el nu numai că respinge păgânismul, ci scrie, fără îndoială, sub influența Legii Vechiului Testament (*Prot*. IV, 62, 2). Pentru el este, mai presus de toate, o chestiune de a ne feri de exagerările păgâne și de o artă pe care el o numește „înșelătoare” (*Prot*. IV, 57, 5; IV, 62, 2), în modele sensibile și desfrăbălate (*Prot*. IV, 61, 1). De fapt, statuile cu chipuri omenești „imită evlavia și hulesc adevărul” (*Prot*. IV, 47, 1) și unii oameni au ajuns să se închine „nu lui Dumnezeu, ci unui lucru care reprezintă dumnezeirea” (*Prot*. IV, 63,1). Cei care adoră materia prin cinstirea pietrelor sau bucăților de lemn sunt atei (*Prot*. V, 64, 3). Cu privire la aceasta, Clement arată că creștinul poartă chipul lui Dumnezeu (*Prot*. IV, 59, 2), al Dumnezeului cel Unul și Întreit descoperit în Hristos (*Prot*. I, 10, 3). „Imaginea dumnezeirii nu este un lucru sensibil făcut din materie sensibilă, ci un lucru duhovnicesc” (*Prot*. IV, 51, 6).

Chiar dacă Clement vorbește doar despre folosirea obișnuită a imaginii, iar nu despre folosirea în cadrul liturgic, atitudinea sa față de imagini pare totuși înțeleaptă și trezvitoare.[100] La Clement, argumentul cheie al Întrupării, în ceea ce privește iconografia lui Hristos, nu este folosit direct, așa cum a fost cazul altor Părinți Alexandrineni. Într-adevăr, în vremea lui, Crucea, pâinea,

[100] L. Ouspensky, *Théologie de l'icône* [Paris, 1980], 15.

vinul etc. erau încă principalele simboluri creștine reprezentate, pentru că iconografia creștină era încă la început. În ceea ce privește simbolurile creștine ale porumbelului, peștelui sau corabiei, acestea sunt imagini și rememorări folositoare creștinilor (*Paed.*, Cartea III, XI, 59, 2), iar Clement pune un contrast puternic între aceste imagini și imaginile păgâne incompatibile cu creștinismul, deoarece acestea produc o anumită stare de confuzie.

Dacă Clement este adesea considerat un adversar al imaginilor, este pentru că el pare să fi avut în vedere mai ales imaginile păgâne. Aceasta a fost, fără îndoială, și atitudinea lui Origen (185-253),[101] care este deseori văzut ca un adversar al imaginilor,[102] însă el pare să fi fost mai puțin rigid decât Clement.[103] În timp ce unii au lansat ideea că hristologia lui Origen poate fi sursa influenței sale anti-iconice,[104] alții cred că această opinie este unilaterală și că această antiteză este întâlnită la Origen, cel pentru care respingerea cultului imaginilor se bazează în principal pe lupta împotriva idolatriei și fidelității față de Decalog (*Iș* 20, 4 și *Dt* 5, 8).[105] Kondakov, la rândul său, l-a văzut pe Origen mai degrabă în favoarea imaginilor: Origen i-a învățat pe contemporanii săi că arta ar trebui să aducă omul mai aproape de idealul stabilit

[101] Fr T. Malaty, *The Church House of God* (Alexandria), 1982, 348.

[102] Vezi, de exemplu: *Against Celsus* VII 66, Sources Chrétiennes 150, 1969, 169: 'Noi nu reprezentăm imaginea lui Dumnezeu celui nevăzut și netrupesc.'

[103] *DACL*, entry 'iconographie,' col 15.

[104] G. Florovsky, 'Origen, Eusebius, and the iconoclastic controversy,' *Church History* 19 (1950), 87: iconoclaștii au urmat un mod de gândire origenist; C. von Schönborn, *L'icône du Christ* (Fribourg, 1976): Origène et les racines de la théologie anti-icônique, 78, 82.

[105] H. Crouzel (ed.), *Bibliographie critique d'Origène*, Supplement I (Paris, 1976), 245.

pentru el de către Ziditor. Pe de altă parte, Origen i-a învinuit pe cei care au uitat că Tradiția ne vorbește despre frumusețea chipului lui Hristos și ne amintește de Schimbarea lui la Față contemplată de apostoli.[106] Origen nu pare să condamne, dar nici să îndreptățească arta religioasă, ci se teme că arta îl va distanța pe artist de credința creștină (*Contra lui Celsus* IV, 31).[107]

Sf. Atanasie (299-373) scria: „în imagine există asemănarea fidelă a împăratului, și oricine îl vede pe împărat știe că el este cel din imagine... Cine adoră imaginea, îl adoră pe împăratul din ea, pentru că în aceasta se află înfățișarea și chipul său."[108] La al Doilea Sinod de la Niceea (787) (Mansi 13, 68DE), iconodulii au citat această comparație într-un sens literal, la fel ca Sf. Teodor Studitul (PG99, 360B).[109] Sf. Ioan Damaschin a folosit aceeași temă a asemănării – imaginea este asemenea originalului – prin care imaginea face referire la prototip, pentru a legitima cultul icoanelor. Această trecere de la imagine la prototip a fost preluată de Sf. Vasile: „Cinstea dată icoanelor se urcă la chipul cel dintâi"; Atanasie, ca și Vasile, vorbește despre venerarea imaginii împăratului în locul împăratului însuși.[110]

---

[106] N. P. Kondakov, citat de L. Ouspensky, *Theology of the Icon* (New York, 1978), 45.

[107] Citat de L. Bréhier, *L'art chrétien* (Paris, 1928), 14.

[108] Mansi XIII, col 69, citat în *Dictionnaire de théologie catholique* 7 (1927), 791. Traducerea lui Fr C. von Schönborn (*L'icône du Christ* [Fribourg [1976], 29) este aceasta: „În împărat găsim înfățișarea din icoană... Oricine îl vede pe împărat recunoaște că el este același împărat cu acela văzut în icoană... Oricine cinstește icoana, îl cinstește pe împăratul reprezentat în ea, întrucât este chipul și înfățișarea împăratului" (*Oratio III contra Arianos*, 5 (*ca*. 332).

[109] Citat de Schönborn, *L'icône du Christ,* 29.

[110] Citat de Schönborn, *L'icône du Christ* 146.

În ceea ce îl privește pe Sf. Chiril (376-444), care, după cum știm, a jucat un rol central în gândirea hristologică – „unirea adevărată și nedespărțită a Cuvântului cu trupul" – a fost primul care a sugerat ideea că icoana îngăduie ipostasului Cuvântului să se arate, o formulă care urma să fie dezvoltată de Sf. Teodor Studitul.[111]

Potrivit istoricului musulman Maqrizi (secolul al XV-lea), Sf. Chiril al Alexandriei a rânduit în 420 ca icoanele să fie așezate în biserici.[112] Potrivit legendelor copte și siro-malabreze, cultul imaginilor a fost introdus în biserici de către Chiril.[113]

Se pare că Biserica Coptă nu a avut o tendință iconoclastă, deși, la ordinul califului Yazid II (720-24), au fost distruse picturile și miniaturile. Patriarhul copt Qusma a protestat împotriva decretului împăratului iconoclast Teofil.[114]

Teologi copți din Evul Mediu

Din întâmplare, în lecturile mele, am găsit un articol scris de pr. Jacob Muyser care menționează cinci teologi copți din Evul Mediu care au scris despre icoane și venerarea lor.[115] Mă voi referi aici la acest articol și la

---

111 Citat de Schönborn, *L'icône du Christ*, 98.

112 Citat de U. Zanetti, in 'Manqariyus', LMC 19 (1991), 88.

113 E. von Dobschütz, *Christusbilder*, 1909, 33, citat de C. Schönborn, *L'icône du Christ*, 99.

114 Citat în G. Hanotaux, *Histoire de la Nation Égyptienne* (Paris, 1937), 55-6. Fără îndoială că acest lucru se referă la Qusma II (851-8). Se știe că sub acest patriarh curgea sânge din icoana Fecioarei care se afla în biserica Sf. Sever în deșert (lângă Assiut, după RG Coquin) și lacrimi din ochii multor imagini găsite în mănăstirile egiptene (Sinaxarul arab iacobit, 21 Hatour = 17 Noiembrie, PO 3, 329).

115 J. Muyser, 'Où sont nos icônes?', *Les Cahiers Coptes* 1 (1952).

cel al pr. Ugo Zanetti cu care am comunicat, rugându-l să-l extindă și să analizeze dosarele despre icoanele copte pe care le-am pregătit.[116]

În cel de-al șaptelea capitol al lucrării *Order of the Priesthood* atribuită primului teolog copt care a scris în arabă, Severus ibn al-Muqaffa', episcop de Ashmounain, în secolul al X-lea, se discută despre „Icoane și rațiunile care le fac necesare în Biserică".[117] Se spune acolo că cuvântul arab *iquna* vine din greacă. Originea icoanei se întoarce la portretul pe care Hristos însuși l-a trimis regelui Edesei. În ceea ce privește prima icoană a Fecioarei, a fost zugrăvită de Sf. Evanghelist Luca. Aceasta a justificat faptul că doctorii bisericii au îngăduit introducerea icoanelor în biserici. În zilele de prăznuire ale mucenicilor sau ale sfinților se citeau viețile acestora înaintea icoanelor pentru edificarea duhovnicească a credincioșilor. Icoanele sunt consacrate cu mir sfințit (*myron*) înainte de a le venera, de a ne închina și de a aprinde lumânări în fața lor, dar se înțelege că adorația este îndreptată numai către Dumnezeu.

La începutul secolului al XIII-lea, Abu al-Hair ibn al-Tayyib, preot și medic, a inclus un capitol „În care se analizează modul de zugrăvire al icoanelor în bisericile creștinilor" (capitolul 20), într-un tratat intitulat *The Remedy of Intelligence*.[118] Urmând exemplul heruvimilor

---

[116] 'L'icône copte II, l'iconographie copte contemporaine; les aspects théologiques, liturgiques, sociologiques', *LMC* 19 (1991), 77-91.

[117] Vezi traducerea în Julius Assfalg, 'Die Ordnung des Priestertums', *Studia Orientalia Christiana* (Cairo, 1955).

[118] G. Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur* (GCAL), II, 344-8; U. Zanetti, 'Abu l-Hair Ibn al-Tayyib sur les icônes et la croix', *Parole de l'Orient* 28 (2003), 667-701 (= Samir Khalil Samir [ed.], *Actes du IIe Symposium Syro-Arabicum* [Sayyidat al-Bir, September 1998], vol. 2: Études arabes chrétiennes, 2).

(*Iș* 25, 18), Sfinții Părinți au acceptat ca slujitorii lui Dumnezeu să fie reprezentați în casa lui, fie că erau îngeri sau sfinți sau pur și simplu oameni drepți. Scopul este în întregime pedagogic și duhovnicesc: să îi învețe pe cei care nu pot citi și „să-i formeze pe creștini să-și închine întreaga viață dragostei lui Dumnezeu", să rămână fermi în credința lor și să se jertfească dacă va fi nevoie. Prin rugăciunea de mijlocire a celor reprezentați, anumite icoane sunt făcătoare de minuni.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, *Summa of Aspects of Religion* a lui Al-Mu'tarnan abu Ishaq ibn al-'Assal, o maiestuoasă lucrare teologică, tratează, în capitolul 48, „Zugrăvirea imaginilor în biserici, modele ale acelora pe care îi reprezintă, ca omul să își amintească de ei și să le ceară mijlocirea lor înaintea lui Dumnezeu".[119] Ca și în exemplele din Vechiul Testament (heruvimii lui Moise și Templul lui Solomon), creștinii pictează imagini în bisericile lor; imaginea lui Hristos este zugrăvită mai ales datorită mandilionului lui Abgar, o imagine miraculoasă, prin care Hristos îngăduie reprezentarea Lui, pentru a avea o dovadă a înfățișării Sale, iar nu pentru adorare. Printre exemplele luate din istoria Bisericii, dintre care unele se găsesc în Sinaxarul Copt, autorul citează imagini făcătoare de minuni: o imagine a lui Hristos pe Cruce, făcută de evrei pentru a-l batjocori, din care curgea sânge și apă, care i-a redat vederea unui orb; Sf. Mercurie „dispare" dintr-o icoană pe care Sf. Vasile o avea în închisoare pentru a merge și a-l ucide pe împăratul Iulian, persecutorul creștinilor; o imagine a Fecioarei îi vorbește

[119] Ediție critică de A. Wadi in *Mu'taman Ibn al-'Assāl*, *Summa dei principi della Religione*, *Studia Orientalia Christiana*, Monographiae, 6a et 6b, 7a și 7b, Cairo și Ierusalim, 1988 și 1999; G. Graff II, 409-12.

celui de-al 62-lea patriarh al Alexandriei, Avraam (înscăunat în 975), pentru a face cunoscută persoana care îi va salva pe creştini de ameninţarea morţii venită din partea califului şi sfărâmarea muntelui Moqattam în două.

Care este folosul icoanelor? Privind la imaginea lui Hristos, Îl lăudăm, I ne închinăm și ne prosternăm datorită cinstirii pe care o avem față de El. Femeile și copiii adesea venerează icoana Fecioarei pentru a fi vindecați și întăriți în credință prin mijlocirea ei. Imaginile sfinților, și mai ales le mucenicilor, modele ale jertfei de sine pentru Dumnezeu, îi încurajează și îi întăresc pe creștinii care le cinstesc, mai ales pe cei căldicei. Prin icoanele sfinților care uneori „prind viață", Dumnezeu aduce vindecarea.

Un preot din vechiul Cairo, Abu al-Barakat ibn Kabar (d. 1324), scria „Despre folosirea imaginilor, a icoanelor și a cântărilor", în capitolul al 24-lea al enciclopediei sale liturgice, *The Lamp of Tenebrae to enlighten [the understanding] of [liturgical] service*.[120] În Vechiul Testament, folosirea imaginilor este mai mult sau mai puțin interzisă. În Noul Testament, Legea cea Nouă, putem să-i reprezentăm pe îngeri, apostoli, mucenici, sfinți și chiar pe Hristos, întrucât prin întrupare „ne-a obligat să-l reprezentăm așa cum s-a arătat", pentru a păstra amintirea clipelor vieții sale, astfel încât oamenii simpli să le poată învăța și cunoaște „doar privindu-le adesea și contemplându-le". În ceea ce privește mandilionul, acesta l-a adus pe Abgar la credință. Părinții le-au oferit imaginilor sfinte valori simbolice: aureola Mântuitorului, poziția degetelor etc. Convertiții au reprodus în biserici imagini

[120] Vezi traducerea lui Muyser, 'Où sont nos icônes?', 28-33, și Zanetti, *LMC* 19 (1991), 83-6.

ale apostolilor propovăduind, ale asceților și ale mucenicilor, pentru a atrage oamenii să-i imite. Reprezentarea imaginilor pe care le venerăm, pe care le îmbrățișăm, în fața cărora ne închinăm, chiar fără să le adorăm, duce spre contemplare, comuniune cu sfinții, în nădejdea unei răsplătiri cerești. Imaginea lui Hristos este, totuși, făcută după modelul omenirii Sale, iar nu a dumnezeirii. În ceea ce privește obiceiul de închinare, exemplele din Vechiul Testament și spusele Părinților de la Niceea (325) și a altor Părinți ne îndeamnă să facem acest lucru ca un semn de venerație. Este ușor să venerăm icoanele dacă suntem convinși că au fost făcute în cinstea persoanelor sfinte care sunt reprezentate în ele.

În secolul al XIV-lea, Yuhanna ibn Abi Zakariyya ibn Siba a scris o carte, *The Precious Pearl*, iar în capitolul 56 vorbește despre „Icoane și cei care sunt reprezentați”.[121] Imaginile mucenicilor și ale sfinților ar trebui să fie afișate în biserici pentru a-i edifica pe credincioși, întrucât Hristos a trimis propria sa imagine lui Abgar, iar Fecioara însăși l-a rugat pe Sf. Luca să o picteze.

Episcopul Yussab a scris că reprezentarea lui Hristos într-o icoană și folosirea ei în ritualul venerării este rezultatul normal al dumnezeieștii întrupări. El spune mai departe: „Dumnezeu nu are nici o similitudine sau asemănare cu noi, ci prin faptul că s-a întrupat și a luat firea noastră, el s-a făcut Om și a dobândit apoi o asemănare cu noi, întrucât «Acesta este chipul lui Dumnezeu celui nevăzut» (*Col* 1, 15), «strălucirea slavei şi chipul ființei Lui» (*Evr* 1, 3)”.[122] În ceea ce privește imaginile Vechiului

[121] Vezi traducerea în PO 16, fasc. 4, 755-6.
[122] Citat de Malaty, *The Church House of God*, 272.

Testament, episcopul Yussab menționează povestirea celor doi heruvimi și a arcei.[123]

Din ceea ce un călător german, Wansleben, a văzut când a vizitat bisericile și mănăstirile copte din secolul al XVII-lea, este clar că icoanele erau cinstite. Aceasta ne spune el. Copții păstrează tradiția conform căreia una dintre cele mai vechi imagini este mandilionul lui Hristos și apoi cea a Fecioarei, făcută după tradiție de Sf. Luca. Icoanele au existat în biserici încă din primele secole. Ele îl reprezintă pe Hristos, pe Maica Domnului, pe sfinți și pe îngeri. Sunt afișate în biserică, împodobite cu flori și veșminte, iar înaintea lor sunt aprinse lumânări și candele. Acestea sunt venerate sărutându-le și închinându-se înaintea lor. Reprezentările sfinților îndeamnă la imitarea lor atunci când credincioșii se roagă înaintea acestora. Unele icoane sunt făcătoare de minuni, iar înaintea lor se fac făgăduințe. Se afirmă în mod limpede că icoana se deosebește de o imagine simplă prin faptul că înainte de a fi venerată și afișată, aceasta este consacrată în biserică printr-o rugăciune și prin ungere cu mir sfințit. Icoanele sunt afișate sau purtate în procesiune în timpul marilor praznice ale lui Hristos sau ale sfinților.[124]

---

123 Malaty, *The Church House of God*, 266. Fără îndoială că aceasta se referă la amba Yussab, episcop de Akhmîm și Girga, în sec. XVIII, care arată cum să venerăm icoanele mucenicilor și sfinților, întrucât în vremea lui existau unele nelămuriri: cf. Maqala 27 în manuscrisul Paris arabe 4711, fol. 135v și urm. (tratate nepublicate) citat de Zanetti, *LMC* 19 (1991), 87; Graf, *GCAL* 4, 138-42.

124 C. Chaillot, 'L'icône sa vénération, son usage d'après de récits de Wansleben au 17e siècle,', *LMC* 18 (1990), 85. Alt călător, Père du Bernat, spune despre copți că aceștia cinstesc icoanele, se închină înaintea lor, iar după atingerea lor pioasă cu mâinile, mai apoi își ating ochii și fața. Père du Bernat crede că, având în vedere antagonismul lor față de greci, copții nu au primit venerarea

Teologi copți contemporani

Pr. Manqarius Awadallah a publicat un capitol despre icoane.[125] Răspunzând criticilor protestante, autorul explică faptul că venerarea este îndreptată spre cei reprezentați în icoane, iar nu spre lucruri sau sculpturi, iar actul de prosternare înaintea lor este un semn de reverență, întrucât închinarea se cuvine numai lui Dumnezeu. Apoi, pr. Manqarius arată istoria mandilionului, a icoanei Fecioarei făcută de Sf. Luca, a icoanei Sf. Mihail din secolul al XVII-lea, cea care a împiedicat o tentativă de jefuire.[126] Sunt menționate și unele nume de pictori copți.

Într-un capitol al cărții sale, pr. Matta al-Maskeen (Matei cel Sărac, d. 2006) rezumă istoria icoanelor și semnificația lor și îi citează pe unii dintre Părinții Bisericii. Scopul icoanei nu este să umple un spațiu gol în biserică, ci să atingă credința credincioșilor și să îi ajute să se roage. Sfințirea acesteia, în numele Duhului Sfânt, uneori aduce vindecări sau împlinirea cererilor, după mijlocirea sfântului, lucrarea mirului sfințit și credința credincioșilor.[127] Pr. Matta al-Maskeen descrie modul în care trebuie să ne purtăm înaintea icoanelor: ne rugăm în picioare, atingem icoana cu degetele pe care mai apoi le sărutăm și cerem mijlocirea sfântului. Imaginile au câteodată

---

imaginilor de la ei și că, prin urmare, aceasta este o practică foarte veche (citat de M. Legrand, *Voyage historique d'Abbyssinie du R.P. Jérôme Lobo* [Paris, 1728], 348).

125 *Manâra*, vol. 1, ed. a 3-a, Cairo, 1979, cap. 17, 87-97, citat de Zanetti, *LMC* 19 (1991), 87-8.

126 C. Chaillot, 'L'icône' *LMC* 18 (1994), 82-3.

127 'The Life of Orthodox Prayer' – 'Hayat as-salat al-urtuduksiyy', Monastery of Saint Macarius, 1986 (în arabă); vezi rezumatul în franceză în *LMC* 19 (1991), 61-3.

puteri miraculoase: „îi fac pe demoni să tremure și îi îngrozesc, la fel ca și semnul crucii sau untdelemnul sfințit”. Icoana unui sfânt ne face să îmbrățișăm întreaga petrecere a vieții sale.[128]

Potrivit episcopului Atanasie de Beni Souef (d. 2000), icoanele copte se caracterizează prin realismul, simplitatea și pacea pe care o emană. Astfel, nu există nimic violent în chipurile sfinților Gheorghe și Teodor ucigând un balaur. Mucenicii nu arată nici o teamă, asceții nu au fața veștejită. Chipurile mari indică măreția Duhului. Icoanele sunt venerate de copți, iar toate cele care se află în biserici au fost consacrate cu smirnă pentru slujirile liturgice. Iconostasul catedralei ortodoxe copte ridicată în Cairo în secolul al XIX-lea nu se deosebește de iconostasele grecești din aceeași perioadă.[129]

Nu trebuie să uităm niciodată rolul pedagogic și catehetic esențial al icoanei asupra căruia patriarhul Shenouda III (d. 2012) a insistat: „Nu putem trece cu vederea impactul didactic al icoanelor care explică evenimentele din Sfânta Scriptură și viețile eroilor credinței și istoriei: o icoană poate produce un efect asupra sufletului mai profund decât o lectură sau o predică.”[130] Icoanele sunt istorii nescrise pentru copii și adulți. Nu toate imaginile sunt icoane, pentru că numai icoanele oferă învățături dogmatice în același timp. În fața fiecărei icoane a lui Hristos ne amintim de dumnezeirea și omenitatea Sa,

---

[128] ‘Hayat as-salat al-urtuduksiyya’, 1986, citat de N. van Doorn, *LMC* 19 (1991), 113-17.

[129] ‘The Christian Coptic world and icons’, în *Icons: windows on eternity*, WCC (Geneva, 1990), 178-9. În Port Said și peste tot în Egipt, pictorii greci care au pictat iconostasele bisericilor grecești au fost deseori angajați să picteze și iconostase copte.

[130] *Comparative Theology* (London, 1988), 174.

de fapt, cele două nu sunt niciodată separate. Conform tradiției, Sf. Luca a pictat prima icoană a Fecioarei. Icoanele care îi reprezintă pe sfinți și marile praznice îi aduc pe aceștia la viață. Venerarea icoanelor datează din primele zile ale creștinismului.[131]

Cel mai lung studiu contemporan privind icoanele, scris de un copt, în limba engleză, pare să fie cel al pr. Tadros Malaty, un teolog foarte respectat în Biserica sa, care poate fi găsit mai ales în Alexandria și care a fost unul dintre membrii activi ai dialogului oficial dintre necalcedonienii ortodocși și calcedonieni. Voi rezuma aici comentariile teologice și duhovnicești a două dintre capitolele sale despre iconostas și icoane, în care nu are rețineri să citeze îndelung din Sf. Ioan Damaschin.[132]

În primul rând, pr. Tadros arată că va pune în legătură tema aceasta cu unii dintre Părinții Bisericii, mai ales Sf. Vasile, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigorie de Nazians, Sf. Nil Sinaitul (Ascetul), Papa Grigorie I, Leonțiu, Eusebiu etc., dar mai ales cu Biblia (Vechiul și Noul Testament), deoarece icoanele poartă mesajul evanghelic. De asemenea, în Biserică, ele joacă un rol pedagogic, liturgic și duhovnicesc, descoperind tainele Sfintei Evanghelii, ilustrând doctrinele creștine și deschizând credincioșilor perspectiva lumii care va să vină. Icoana este o Biblie colorată și simplă, accesibilă tuturor, care ne poate însufleți pentru cele cerești și pentru Sfânta Treime (pp. 254-8).

Evreii au interzis folosirea imaginilor pentru a preveni riscul adorării idolatre. Însă, așa cum, pe bună dreptate,

---

131 Interviu cu patriarhul Shenouda la WCC, Geneva, August 1992.

132 *The Church House of God* (St George's Church, Sporting, Alexandria 1982), 225-420.

Sf. Ioan Damaschin a explicat, în contextul creștin al adevărului și al închinării cuvenite numai lui Dumnezeu, omenirea a atins desăvârșirea și știe ce poate și ce nu poate reprezenta figurativ. Pr. Malaty concluzionează că Biserica respinge folosirea imaginilor și a icoanelor atunci când o astfel de întrebuințare este greșită și că de aceea Biserica timpurie, înconjurată de comunități păgâne, era reticentă să folosească imagini. Dar, puțin câte puțin, pericolul idolatriei s-a diminuat și imaginile au fost utilizate pe scară largă.

Totuși, pr. Tadros Malaty insistă, citându-l pe Sf. Ioan Damaschin, arătând că, deși nu există idolatrie în venerarea icoanelor, este totuși necesar să se facă distincția dintre adorare (*latreia*), care este adresată doar lui Hristos și venerare (*proskynesis*, literal: închinare) care se aduce icoanei sale, și citează cunoscuta formulă a lui Damaschin: nu trebuie să adorăm zidirea mai mult decât pe Ziditor (pp. 260-2). Apoi, după Sf. Vasile,[133] el amintește că cinstea acordată icoanei este un semn al întâlnirii duhovnicești cu prototipul pe care aceasta îl reprezintă (p. 292).

Argumentul principal împotriva imaginilor din mediul Vechiului Testament a fost, fără îndoială, faptul că natura dumnezeiască nu este fizică, deoarece Dumnezeu este necuprins și nevăzut. Prin contrast, creștinismul se întemeiază pe revelația lui Dumnezeu prin Fiul Său Întrupat (*In* 1, 18): astfel, prin această Întrupare, ne-a fost dezvăluită icoana lui Dumnezeu (*In* 14, 8-9). Înfățișarea lui Dumnezeu pe pământ face posibilă reprezentarea imaginii Sale pentru a expune evenimentele din viața Sa sub formă de icoane. Cu privire la acest subiect, Sf. Ioan Damaschin spune că întrucât Cel Nevăzut s-a făcut Văzut în trup, putem

[133] *Sur le Saint Esprit* 18/45, Sources Chrétiennes, 17 bis, 407.

reprezenta Botezul, Schimbarea la Față etc., și minunile, care dovedesc dumnezeirea Lui (p. 270-2).

Pr. Malaty a mai spus că iconoclaștii nu numai că s-au opus venerării ritualice, ci și că unii Părinți considerau că aceștia disprețuiau chiar și Întruparea dumnezeiască, căci oricine disprețuiește icoana Domnului disprețuiește Întruparea Lui. În cele din urmă, el subliniază faptul că icoanele reprezintă o parte vitală a Tradiției Bisericii Copte, așa cum s-a dezvoltat de-a lungul secolelor: icoanele copte dezvăluie atitudinile, ideile, dogmele și spiritualitatea Bisericii Copte (pp. 272, 392).

Un scurt istoric al icoanelor copte

Icoanele copte s-ar putea să fie derivate din arta faraonică: la acea vreme exista o tradiție de măști funerare care a fost perpetuată prin faimoasele portrete ale lui Fayum. De asemenea, zeița Isis care îl alăptează pe fiul său Osiris este un posibil prototip al Fecioarei care alăptează („Galaktotrophousa”), la fel cum zeul Horus călare ar putea să îi prefigureze pe mult cinstiții sfinți martiri ai copților: Gheorghe, Mercurie, Victor etc. În ceea ce privește chipul lui Hristos, un chip de importanță primordială, una dintre cele mai vechi reprezentări ale sale, ca adult, cu barbă, diferită de cea a tânărului păstor din catacombele romane, se găsește pe o farfurie ceramică de origine egipteană datând din 329.[134] Chipurile omenești sunt larg răspândite în arta coptă, așa cum se poate

[134] *DACL* article ‘iconographie’, col. 24. Ar trebui subliniat faptul că în secolul al II-lea catacombele din Alexandria erau decorate cu aceleași picturi ca și cele din Roma. Motive ca acelea din Vechiul Testament au fost fără îndoială aduse în Roma din Siria sau Alexandria (L. Bréhier, *L'Art chrétien* [Paris, 1928], 52).

vedea în lucrările de la Antinoe, Bawit, Saqqara și din alte părți. Există exemple de picturi medievale copte la Mănăstirea Albă (Sohag) și la Mănăstirea Sf. Samuel din Esna.[135] M. Cramer (*Koptische Buchmalerei*, Recklinghausen, 1964) și J. Leroy (*Les manuscrits coptes et copto-arabes illustrés*, Paris, 1974) au studiat iluminarea manuscriselor copte.

Cele mai vechi icoane copte datează încă din secolele V-VII și sunt puține la număr. Nu multe icoane au supraviețuit până în secolul al XVIII-lea, deși textele dau mărturie despre prezența și venerarea lor.[136] Uneori a existat o anumită influență venită din partea artei arabe. Din secolul al XVIII-lea, numele celor doi iconografi merită să fie amintite: Ibrahim, probabil copt, și Yuhanna, un armean din Ierusalim. Uneori aceștia își semnează lucrările. Există multe icoane din secolul al XIX-lea pictate printre alții de un grec din Ierusalim numit Anastasios și de Qumus Girgis al-Maqari (Mănăstirea Sf. Macarie). Multe icoane din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea poartă inscripții interesante. Muzeul copt din Cairo a publicat un catalog al icoanelor sale.

În ceea ce privește iconografia contemporană coptă, aceasta a fost renăscută de Isaac Fanous, un fost student

---

[135] Pentru picturile vechi din bisericile ortodoxe copte, vezi: E. Bolman, *Monastic Visions: Wall Paintings in the Monastery of St Antony at the Red Seas* (New Haven, 2002); W. Lyster (ed.), *The Cave Church of Paul the Hermit at the Monastery of St Paul,* Egypt (Yale Univ. Press, 2008), E. Bolman, *The Red Monastery. Beauty and Asceticism in Upper Egypt* (New Haven 2016).

[136] De exemplu, vezi istoria icoanelor făcătoare de minuni citată în *History of the Patriarchs* (7th-11th centuries); manuscrisul lui Abu al-Makarim (publicat în arabă la Cairo în 1984), Pr. Samuel al Syriani, *'Icônes et iconographie en Égypte au 12e siècle* (1206)', *LMC* 18 (1990), 78; și autorii medievali citați mai sus.

al lui Leonid Ouspensky. Fanous încearcă să se întoarcă la sursele copte, adaptându-se în același timp la arta secolului al XX-lea.[137]

Prezența icoanelor tipice „bizantine" în bisericile copte poate fi explicată în diferite moduri. Icoana Sf. Marcu, de la începutul secolului al XIV-lea, care se mai păstrează încă în așa-numita biserică „Hanging" din vechiul Cairo, este semnată de un grec, Stephanos Therianos, și a fost, fără îndoială, comandată de copți pentru a împodobi biserica lor.[138] Icoanele bizantine din secolul al XVIII-lea din mănăstirea Sf. Antonie de lângă Marea Roșie sunt donații ale pelerinilor copți care se întorceau din Țara Sfântă, cu excepția cazului în care călugării mănăstirii, dintre care se alegeau adesea arhiepiscopii copți de Ierusalim, le-au adus înapoi ei înșiși. În secolul al XVIII-lea, trei mănăstiri din Wadi Natroun au dobândit icoane bizantine de secol XVII, probabil dintr-o biserică ortodoxă greacă din Alexandria. Probabil că după incendiul care a devastat biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, în 1808, icoanele „grecești" au apărut în capela coptă situată în spatele mormântului lui Hristos. În biserica coptă Sf. Gheorghe din Ierusalim, iconostasul bizantin datează din 1882, când arhiepiscopul copt Vasile al II-lea (1856-99) a renovat și a redecorat multe clădiri. În biserica Sf. Antonie, construită

---

[137] Acesta este un foarte scurt fragment dintr-un articol despre icoanele copte pe care l-am prezentat la seminarul „Orthodox Theology and Spirituality" la Institutul Ecumenic de la Bossey (Geneva) în 2 aprilie 1991. Vezi și *The Coptic Encyclopedia*, 1991, articolul „icons", 1276-80.

[138] L. A. Hunt, 'La fabrication et l'usage des icônes dans le contexte de l'Égypte copte médiévale', *LMC* 18 (1990), 76. În aceeași biserică, pe iconostasul paraclisului închinat Sf. Tecla Haymanot, Hunt menționează alte două icoane bizantine din aceeași perioadă, o Bunăvestire și una a Nașterii Domnului; și încă o Fecioară cu Pruncul (sec. XIII) în biserica Sf. Varvara din vechiul Cairo.

de arhiepiscopul Vasile al II-lea și sfințită de arhiepiscopul Timotei în 1903, unul din altare are un iconostas bizantin.[139] Aceste exemple confirmă schimburile culturale care au avut loc între copți și greci.

Sfințirea și venerarea unei icoane. Practica liturgică

Cu privire la sfințirea icoanelor la copți, îi invit pe cititori să parcurgă un articol despre acest subiect al cunoscutului coptolog Ugo Zanetti.[140] Cele mai vechi manuscrise datează din secolul al XIV-lea (Vatican Coptic 44, f. 64 și 65, Saint Macaire Lit. 208), ceea ce ne permite să afirmăm că rugăciunea a fost folosită în Egipt cel puțin din această perioadă. Sfințirea unei icoane se face în principiu de către un episcop, care o unge de trei ori înainte de a fi venerată. Icoana este așezată pe altar în timpul liturghiei; după împărtășire el suflă pe ea de trei ori și spune: „Primește Duhul…”[141] Cu privire la închinare, se cuvine numai Duhului lui Dumnezeu; în ceea ce îi privește pe sfinți, trebuie să îi cinstim și să cerem rugăciunile și mijlocirea lor înaintea lui Dumnezeu.[142]

---

139 O. Meinardus, ‘L’art copte au cours des trois derniers siècles’, *LMC*, 18 (1990), 93; idem, *The Copts in Jerusalem* (Cairo, 1960), 40, 68, 64.

140 U. Zanetti, ‘La Prière copte de consécration d’une icône, *LMC* 19 (1991) 93-8. Găsind elemente cu privire la sfințirea icoanelor, pe lângă cele din altar, obiectelor liturgice, etc., în W. E. Crum’s *Catalogue of the Coptic Manuscripts of the British Library* (1905) (Or. 1323, f.55; Or. 435b, Or.434), le-am trimis, împreună cu textul sfințirii publicat de pr. Malaty și pr. Muyser (*Les Cahiers Coptes* 1, (1952), 23-4, părintelui Zanetti care cu bunăvoință a scris un studiu critic liturgic cu privire la acestea.

141 T. Malaty, *CHG*, 298-300. Episcopul poate delega un preot.

142 Amba Yussab cited by Malaty, *CHG*, 302.

În prezent, copții continuă să venereze icoanele, să se roage și să aprindă lumânări înaintea lor, după tradiție, în biserică sau acasă.[143]

Odată ce icoana este sfințită, ea poate fi folosită în cadrul liturgic: la marile sărbători, la sărbătorile Fecioarei și ale sfinților, în procesiune; ne rugăm, cântăm și citim Evanghelia înaintea ei. Preotul o tămâiază în timpul slujbelor de dimineață și de seară și înainte de liturghie. Dacă există moaște, icoana sfântului este de obicei atârnată lângă acestea.[144]

Cu privire la venerarea liturgică a icoanelor printre copți, un copt din secolul al XIII-lea, Boutros al Sadamanti, scria: „Icoana Răstignirii trebuie să fie expusă după prima strană, deoarece Hristos a suferit în afara cetății. Preoții trebuie să se îmbrace în negru și să tămâieze icoana... Icoana punerii în mormânt a Domnului trebuie să fie așezată pe altar în timpul ritualului prohodului. Procesiunea Învierii trebuie făcută cu icoana Învierii.[145]

---

143 [1] N. van Doorn, ‘La vénération des icônes chez les Coptes: aspects sociologiques’, *LMC* 19 (1991), 115: întrebuințarea icoanelor în liturghie, 116; ritualul sfințirii, 117, 123: minunile icoanelor, unele icoane care plâng și sângerează; interviuri cu episcopi, preoți, mireni copți. La începutul sec. al XX-lea, S. H. Leeder a menționat câteva istorii cu privire la venerarea imaginilor, unele dintre ele miraculoase, mai ales cele ale Fecioarei de către cei bolnavi (*Modern Sons of the Pharaohs* [London, repr. 1973], 217, 219). Pentru impresiile unui călător de la sfârșitul secolului al XIX-lea, vezi A. J. Butler, *The Ancient Coptic Churches of Egypt* (Oxford, 1884/1970), mai ales vol. 2, 87, ‘pictures’.

144 U. Zanetti *LMC* 19 (1991), ‘La Prière copte de consécration d’une icône’, 97; Pr. Samuel al Syriani, ‘L’icône dans la tradition liturgique de l’Église copte,’ *LMC* 19 (1991) 101.

145 Citat de Malaty, *CHG*, 272.

Este important să remarcăm asemănarea acestor ritualuri liturgice cu cele ale tradiției bizantine.[146]

Concluzii

Dacă cineva se apropie de o icoană ca de un obiect care trebuie cinstit fără a face deosebire între venerare și adorare, atunci acela devine cu adevărat idolatru. Argumentele lui Clement Alexandrinul ar trebui să ne pună în gardă. Pentru Clement, senzualitatea modelelor păgâne străvechi dă frâu liber patimilor și destrăbălării, iar nu cumpătării (*Prot.* IV, 61, 3 și 4), la fel ca multe dintre imaginile noastre moderne, care ar trebui să ne facă să cântărim ceea ce le deosebește de icoană, cea care este o imagine oferită de Biserică, unde totul este doar pace, curăție și chemare la rugăciune, astfel încât omul, chipul lui Dumnezeu, o venerează, dar mai presus de toate „lucrează împreună la nașterea omului" (*Paed.* Cartea a II-a, X, 83, 2), căutându-l pe Ziditorul lumii și înaintând rapid către mântuire (*Prot.* IV, 63, 5). Pentru a preface omul pământesc într-un om sfânt și ceresc... „să primim cea cu adevărat folositoare viață a Mântuitorului nostru, trăind pe pământ viața cerească care ne îndumnezeiește" (*Paed.* Cartea I, XII, 98, 2 și 3). Iar acest lucru este într-adevăr scopul exprimat de rugăciunea coptă a consacrării: rugându-se înaintea imaginii, credincioșii cer

[146] Ca o introducere la un studiu comparativ al rugăciunilor de consacrare ale icoanelor copte și bizantine, vezi: U. Zanetti, 'La Prière copte de consécration d'une icône', *LMC* 19 (1991), 93-5 (cu adnotări în „Bohairic Liturgical Manuscripts" publicat în *OCP* 61/1 [1995], 65-94; vezi p. 84 și nota 70); și Goar, *Euchologion*, Graz, 1960, 672; traducerea slavonă a *Triebnik*, în *Grand Euchologe et Arkhiératikon* (Apostolic Diaconia, Parma, 1992), 345-56.

mântuirea lor și iertarea din partea lui Dumnezeu. Este, de altfel, exemplul pocăinței și convertirii Mariei Egipteanca. Împiedicată de puterea dumnezeiască să intre în Biserica Sfântului Mormânt, ea și-a dat seama că pricina este viața ei libertină. Ridicându-și ochii, a văzut icoana Maicii Domnului, căreia i-a cerut să o păzească și căreia i-a făgăduit ascultare. După ce a sărbătorit praznicul în biserică, s-a întors să se roage înaintea icoanei „și s-a smerit pe sine înaintea ei, ca astfel să fie trimisă acolo unde își va găsi mântuirea sufletului ei". Apoi o voce i-a spus că dacă va trece Iordanul în pustie, acolo va găsi odihnă și eliberare: „A acceptat acest cuvânt, s-a rugat, a cerut mijlocirea icoanei și a plecat." Pentru Maria, icoana a jucat rolul de „întărire" pentru a dobândi „harul și bunătatea lui Dumnezeu, prietenul oamenilor".[147] De aceea ortodocșii au această dorință de a privi la icoane, pentru că prin aceste „ferestre" aceștia contemplă lumea care este dincolo de timp și de spațiu.[148]

[147] Sinaxarul iacobit arab: 6 a lunii Barmoudah = 1 Aprilie, *PO* 16 (1922), 286-8. Reprezentarea Mariei Egipteanca pe un tabernacol euharistic este dovada nestrămutată că a necesității pocăinței înainte de primirea împărtășaniei; vezi G. Graf, *Bulletin de la Société d'Archéologie Copte* (*BSAC*) 4 (1938), 29-36; L. Langen, *BSAC* 28 (1986-9), 74-9. Vezi următoarea notă despre rugăciunea de sfințire.

[148] Quoted by Fr T. Malaty, *CHG*, 286.

Capitolul 4

ÎNTREBUINȚAREA ȘI VENERAREA ICOANELOR ÎN BISERICA ETIOPIANĂ

Unele comentarii contemporane în Biserica Etiopiană

În Biserica Etiopiană imaginile se găsesc sub formă de icoane, picturi murale în biserici și iluminări în manuscrise. Acestea le oferă privitorilor îndrumări religioase, comunicând credincioșilor învățăturile lui Hristos, istoria Bisericii și faptele apostolilor.[149] Picturile religioase îi aduc pe oameni la cunoașterea Sfintei Scripturi și a doctrinei Bisericii, ca și cum ar fi o carte ilustrată, și au o valoare inestimabilă pentru educația creștină, în special pentru copii.[150]

Venerarea icoanelor face parte din tradiția Bisericii Etiopiene. Dar această venerare se îndreaptă direct spre sfinții reprezentați, iar nu spre imaginile ca atare, adică spre Hristos, Fecioara, apostolii, îngerii și sfinții; însă numai Dumnezeu este adorat. Icoana este o modalitate de a îndrepta și de a intensifica cinstirea și venerarea lui

[149] Adamu Amare and Belaynesh Mikael, 'The role of the Church in literature and art', în *The Church of Ethiopia, a panorama of history and spiritual life* (Addis Ababa, Dec. 1970), 79-80 (o publicație a Bisericii Ortodoxe Etiopiene).

[150] Archbishop Yesehaq, *The Ethiopian Tewahedo Church* (New York, 1989), 150-1.

Dumnezeu printr-un mijloc intermediar. Se tămâiază, mai ales în timpul Liturghiei Sf. Vasile, înainte de citirea epistolelor, iar înaintea ei se aprind lumânări în cinstea persoanei reprezentate. Sărutând imaginile lui Hristos, ale Maicii Domnului (care întotdeauna sunt foarte numeroase) și ale altor sfinți, îl adorăm pe Hristos și îi cinstim pe a Sa Maică și pe sfinți. Printre imaginile reprezentate frecvent în Biserica Etiopiei, ar trebui să le amintim pe cele ale arhanghelului Mihail și ale Sf. Gheorghe. Aceste imagini sfinte pot fi văzute atârnând în majoritatea caselor. În fiecare biserică există o imagine, în conformitate cu hramul bisericii, reprezentată pe *tabot*.[151] Potrivit preotului și iconografului Kesa din Gondar (1932), adunarea minții și rugăciunea sunt necesare înainte de a începe să pictezi.[152]

Scurt istoric al icoanelor etiopiene

Există circa 500 de icoane etiopiene vechi care mai supraviețuiesc încă în lume, peste 200 găsindu-se la Institutul de studii etiopiene și 40 la Muzeul Național din Addis Abeba. Aproximativ 100 sunt adăpostite în mănăstirile etiopiene și cam același număr în muzee și colecții din străinătate. Cercetarea picturilor pe lemn sau icoanelor din Etiopia este recentă. A început cu studii generale de iconografie, cum ar fi cele ale lui Monneret

---

[151] *The Ethiopian Orthodox Church*, eds Aymro Wondmagegnehu and Joachim Motovu, publicată de Biserica Ortodoxă Etiopiană (Addis Ababa, 1970), 47, 76, 91, 107. *Tabot-ul*, din lemn sau piatră, care este de neapărată trebuință pentru sfințirea altarului, poate fi zugrăvit sau gravat. Este închinat Sfintei Treimi, Fecioarei, sfinților Bisericii, în Alvarez, *The Prester John of the Indies*, vol. 2, 543 (cf. Beccari IV, 263).

[152] ‘La peinture religieuse selon la tradition’, *Le roi Salomon et les maîtres du regard*, (Paris, 1992), 145 (catalogul expoziției).

de Villard (1947), Abbé Jules Leroy (1964) etc. O expoziție care a colindat Germania, Elveția și Austria în 1973-74 a arătat marea varietate a acestor icoane, din secolul al XV-lea până în al XVIII-lea.[153]

O serie de diferite scheme cronologice pot fi propuse în ceea ce privește studiul icoanelor etiopiene.[154] Nu se știe când a început zugrăvirea icoanelor în Etiopia, întrucât, din nefericire, nu s-au găsit icoane dinaintea secolului al XV-lea, iar puține texte confirmă existența lor anterioară. Acest decalaj ar putea fi rezultatul distrugerii icoanelor, în special în timpul războaielor secolului al XVI-lea. În Etiopia, operele de artă sunt rareori datate, ceea ce nu-i face deloc ușoară sarcina cercetătorului. Cea mai veche icoană pe care o știm a fost pictată sub regele Zar'a Ya'qob (1434-68) și, în mod excepțional, i se poate atribui o dată și o locație datorită inscripției pe care o poartă: „Această imagine a fost pictată în timpul domniei regelui Zar'a Ya'qob și a stareţului nostru Yeshaq (Isaac) din Daga, iar pictorul este un amărât din mănăstirea Guben, Fere Seyon." Aceasta reprezintă Fecioara cu Pruncul și o pasăre și a fost pictată de un călugăr din Guben (Lacul Tana), Fere Seyon (Seminția Sionului). Putem observa o artă deja dezvoltată, ceea ce indică influențele anterioare și munca pregătitoare.[155]

---

153 Vezi catalogul *Religious Art of Ethiopia* (Zürich, 1973).

154 Evitând să intru în detaliile dezbaterilor pe această temă, mă voi referi aici în principal la remarcile marelui specialist pe icoane etiopiene, profesorul Stanislaw Chojnacki, în diversele sale publicații (vezi bibliografia și indexul excelent în *Major Themes in Ethiopian Paintings* [Wiesbaden, 1983], în cursurile pe care le-a susținut la Sorbonne în ianuarie/februarie 1992 (*Annuaire de l'École Pratique* 100 [1991-2] 1993), și în două interviuri cu el.

155 Chojnacki, *Major Themes*, 419, fig. 206.

Este cert că, înainte de secolul al XV-lea, arta creștină din Orientul Apropiat (coptă, bizantină, siriană, siro-palestiniană, armeană) trebuie să fi predominat în Etiopia. De exemplu, deși tema Buneivestiri cu Fecioara torcând se găsește în Etiopia, originea ei este palestiniană. Iar în ceea ce privește iluminările manuscrisului din Kebran, acestea dezvăluie o influență pur bizantină. Episcopii și călătorii etiopieni mergeau la Ierusalim mai ales prin Egipt; pe de altă parte, se atestă faptul că negustorii mediteraneeni au ajuns în Etiopia.[156] Comerțul a avut loc, de asemenea, cu Arabia și India. Toate aceste mișcări explică anumite influențe iconografice. În *Tefut*, o carte a genealogiilor etiopiene, se menționează că regele Dawit I (1382-1411) a primit o părticică a Crucii lui Hristos, imaginea *kwer'ata re'su* și șapte icoane ale Fecioarei „pictate de Sfântul Luca” de la patriarhul copt al Alexandriei, Mikael, însoțit de demnitari ai sultanului Ahmad, care era îngrijorat să nu îi fie schimbată direcția Nilului. Dawit se pleacă înaintea lor și li se închină, apoi îi acoperă cu veșmintele sale împărătești.[157] De asemenea, se spune că trimișii patriarhului copt din Alexandria, Matei, au adus daruri negusului Za'ra Ya'qob (1434-68), incluzând trei icoane împodobite cu aur: prima cu Fuga din Egipt, a doua cu Răstignirea Domnului și a treia cu arhanghelul Mihail.[158] Conform legendelor despre Lebna Dengel sau Dawit al II-lea (1508-40), imaginile Fecioarei i-au fost trimise acestuia din Egipt. În cronica regelui Iyasu al II-lea (1730-55),

---

[156] S. Pankhurst, *Ethiopia a Cultural History* (London, 1955), 128.

[157] A. Caquot, 'Aperçu Préliminaire sur le Mashafa Tefut de Gechen Amba', *Annales d'Éthiopie* 1 (1955), 100; la p. 99: Dawit avea picturi ale Fecioarei, împodobite cu aur și argint.

[158] Citat de E. Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria (Rome*, 1943), 101.

se face aluzie la icoanele pe care regii din Etiopia le-au adus înapoi din Ierusalim și Egipt.[159] În Cartea lui Axum există, printre alte imagini, una a Răstignirii și alta a Învierii.[160]

Mai mult, icoanele secolului al XV-lea ar reflecta tradiția iconografică a iluminărilor și picturilor murale din secolele XIII- XIV-lea.[161] În secolul al XV-lea, iluminările evangheliei continuă să urmeze tradiția orientală, însă în cazul picturilor pe lemn stilul și temele par să fie unele noi. Într-adevăr, împărații etiopieni din secolele al XV-lea și al XVI-lea au adus artiști străini în Etiopia și etiopienii au vizitat Europa. Picturi și gravuri au fost, de asemenea, importate încă din secolul al XV-lea. Din aceste motive, influența artei occidentale a Renașterii și chiar a goticului târziu începe să fie resimțită, ca urmare a relațiilor dintre Etiopia și Europa, de la sosirea în Etiopia a portughezilor, italienilor, spaniolilor și levantinilor. Prin urmare, este ușor de înțeles de ce iconografia etiopiană a fost afectată de aceste noi contacte. Astfel, în 1520, primii portughezi care au sosit au adus împreună cu ei *Flos sanctorum*, un fel de istorie ilustrată a sfinților. În ceea ce privește stilul acestei perioade, și mai ales în a doua jumătate a secolului al XV-lea, o influență „arabă" foarte puternică este perceptibilă, putând fi simțită încă din secolul al XIII-lea. Aceasta este caracterizată de o morfologie a feței cu caracteristici mongole, de liniile roșii curbate deasupra și de sub ochi, precum și de trei puncte roșii pe frunte și două pe obraji. Chiar găsim reprezentări ale lui Hristos șezând în stil arab. O examinare a

---

[159] I. Guidi, *Annales de Iyasu et Iyoas*, CSCO 66 (1912), 106.
[160] *Scriptores Ethiopici*, Liber Axumae, CSCO 54 (1962), 14.
[161] Chojnacki, *Major Themes*, 430.

miniaturilor armene din secolul al XIII-lea ne-ar putea duce la concluzia că acestea ar fi putut juca un rol de continuitate, fiind supuse unei puternice influențe persane.

Secolul al XVI-lea ne prezintă o artă de tranziție înainte de apariția așa-numitei arte gondare, numită după noua capitală (Gondar) fondată la mijlocul secolului al XVII-lea. Trebuie remarcat faptul că o invazie musulmană a avut loc în secolul al XVI-lea, condusă de Ahmad Gran. După acel secol, influența islamică dispare complet și ne întoarcem la arta prototipurilor geometrice din secolul al XIV-lea și la arta liniilor paralele care, de fapt, nu au încetat niciodată să fie aplicate.

În secolul al XVII-lea, prima artă din Gondar a fost caracterizată printr-o linie dublă trasată între ochi și sprâncene și prin modelarea fețelor cu pete roșii. Picturile au continuat să fie plane și pline de culoare.

A doua artă din Gondar poate fi recunoscută prin reprezentarea sa mult mai realistă, aproape naturalistă. S-a făcut o încercare de a oferi volum și profunzime picturii, dar fără rezultat. Aceasta a fost o perioadă care a durat din secolul al XVIII-lea până în secolul al XX-lea.

În timpul ultimelor două perioade, diferitele tendințe ar trebui totuși diferențiate în funcție de regiune și de mănăstirea sau scriptoriumul în care arta a fost executată.[162]

Fresce și iluminări de manuscrise

Așa cum am spus deja, nu deținem icoane mai vechi de secolul al XV-lea. Este aproape sigur că pictura exista

[162] De exemplu, cunoaștem așa numita școală „toucan” în Lasta și o altă școală caracterizată de liniile paralele în Tigray, nu departe de rezidența iezuiților de lângă Adoua.

deja înaintea celor mai vechi opere cunoscute nouă, adică înainte de secolelor XII-XIII, dar nu există evidențe materiale. Totuși, primul biograf al lui Mahomed, Jafar ibn Ali Tahib, scria că o femeie musulmană a admirat picturile de pe pereții catedralei din Aksum.[163] Se presupune că modelele iconografice timpurii erau în stilul timpuriu bizantin.[164]

Una dintre cele mai vechi iconografii murale cunoscute până în prezent este probabil cea a bisericii din Beta Mariam (Lalibela) care datează din timpul domniei regelui Lalibela, de la începutul secolului al XII-lea până în secolul al XIII-lea. Se găsește acolo o artă coptă deja influențată parțial de arta arabă fatimidă. Potrivit lui Claude Lepage, picturile murale de la Dabra Salam, care au fost executate între secolele XI-XIII, ar putea să ne pună la dispoziție și cea mai veche mărturie picturală, mai ales că această biserică are o absidă decorată și o lipsă totală de inscripții. În vecinătatea orașului Lalibela există picturi de la sfârșitul secolului al XIII-lea în biserica Gannata Maryam (Paradisul Mariei), în bisericile Yemrahana Kristos (mai ales pictură ornamentală) și Makina, de asemenea, din secolul al XII-lea și al XIII-lea. Există un alt grup de picturi de la sfârșitul secolului al XIII-lea până la începutul secolului al XVI-lea, în Tigray, în valea Geralta, care pot fi citate în ordine cronologică după cum urmează: Korkor Mariam, Zion Mariam, Daniel și Guh.[165]

---

163 Citat de C. Lepage în ‘La peinture religieuse du 10e -15e siècle’, (*Dossiers archéologiques*, 1975-8), 62.

164 C. Lepage, ‘L’art pictural antérieur au 16e siècle’, *Le roi Salomon et les maîtres du regard,* 140.

165 C. Lepage, *L'Oeil* 425 (Paris, 1990), 35; G. Gerster, *Churches in Rock* (London, 1970), 79-84, 135.

După această scurtă trecere în revistă a picturilor murale, ce informații suplimentare ne pot da iluminările despre iconografia etiopiană dinainte de secolul al XV-lea?[166] Potrivit lui Jacques Mercier, după analiza făcută cu carbon 14, cele mai vechi ilustrații cunoscute pot să dateze din secolul al VI-lea (lecționare evanghelice de la Abba Garima). Iluminările lecționarului evanghelic al lui Iyasu Mo'ay de la mănăstirea Sf. Ștefan de pe insula Hayk pot să dateze de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Există multe iluminări din secolul al XIV-lea, mai ales în psaltiri, unde sunt reprezentați regele David, Solomon, Fecioara Maria și sfinții Bisericii Răsăritene. Aceste iluminări s-au înmulțit în secolul al XV-lea, în special cele ale martirilor și ale vieților sfinților menționați în sinaxarul copt, la care se adaugă sfinții etiopieni contemporani. Există, de asemenea, o puternică influență islamică asupra iluminărilor din a doua jumătate a secolului al XV-lea caracteristice școlii din Tigray: figuri complete, ochi migdalați, jumătate de văl pe capul Fecioarei, anumite trăsături stilizate (Tetraevangheliarul de la Genneta Maryam). Până la sfârșitul secolului al XV-lea există o mare diversitate de teme, de exemplu, în unele lecționare iluminate din Săptămâna Mare.

Principalele teme, tehnica și culorile

Principalele teme, în afară de Hristos, sunt, mai ales, Fecioara, marile praznice și sfinții locali și răsăriteni. Printre aceștia se numără Sf. Gheorghe, Sf. Takla Haymanot (1215-1313), care, după tradiție, s-a rugat stând într-un picior până când i-a căzut celălalt picior (el este reprezentat

[166] J. Leroy, *Manuscrits à peintures*, UNESCO (Paris, 1961).

cu un picior, însă susținut de aripi cerești); și Sf. Gebre Menfes Qeddus (sec. XIV), care locuia în pustiu, postind, înconjurat de animale sălbatice și este reprezentat îmbrăcat în piele de animale și însoțit de leoparzi.

În biserica Kidane Meheret („Frăția milei") închinată Fecioarei din mănăstirea etiopiană Däbrä Gannat („Mănăstirea Paradisului"), situată în Ierusalim pe strada etiopienilor, construită de împărații Yohannes și Menelik II și sfințită în 1893, putem vedea icoanele care urmează să fie descrise mai jos, care respectă canoanele iconografice orientale, precum și unele imagini foarte stilizate. Temele reprezentate sunt acestea: numeroase icoane ale Maicii Domnului, inclusiv un diptic al Fecioarei și al Sf. Gheorghe, pictat de călugărul Abté Maryam din Debre Libanos în 1943,[167] Fecioara pictată de aba Mezmour Zedawit (1967) al cărui donator este Azrat Gezoumou, o Răstignire (1893), o Punere în mormânt, arhanghelul Mihail și următorii sfinți etiopieni: Samuel de Waldaba, Takla Haymanot (1929) pictată de Hailé Weld, Filipos de Däbrä Bizen, Medhanine de Däbrä Bencol și Menfes Qudus. Cele mai venerate imagini ale Fecioarei sunt învelite într-o țesătură frumoasă ca o perdea, care este uneori transparentă și acoperă întreaga icoană.

În ceea ce privește tehnica, în Etiopia a fost folosit fie lemn de măslin, fie lemn de wanza (*cordia abyssinica*), pe care era aplicat un strat de tencuială înainte de a fi zugrăvit cu tempera. Dar, din secolul al XVII-lea, vopseaua a fost aplicată direct pe materialul care acoperea lemnul. Etiopienii au un mod tradițional de pregătire a culorilor. Pigmenții sunt derivați din substanțe naturale (pietre sau

---

[167] După calendarul etiopian, care înseamnă cam 8 ani de întârziere față de calendarul occidental.

plante) sub forma unei pulberi fine. Uneori se folosesc câteva rețete pentru a obține aceeași culoare. Iată câteva dintre acestea predate mai departe de clerici și scribi. De exemplu, negrul poate fi obținut din frunze de ketketta (*dodonea viscosa*), qän-täffa (*pterolobium stellatum*) sau din pudră wäyra (*olea chrysophyla*); se adaugă funingine și rășină de salcâm (*yägrar muça*), pigmentul este amestecat cu unt și preparatul este lăsat deoparte. Adăugând 5% funingine la roșu, pregătit cu petale de trandafir roșu și fehso (*haemanthus multiflorus*), se obține un maro frumos folosit pentru pielea picioarelor sfinților și pentru fața lui Iuda și a diavolilor. Acest maro este puțin întunecat, așa că pentru trupurile personajelor pozitive se adaugă puțin roșu.[168]

Acest lung preambul ne poate ajuta să înțelegem influențele iconografice care știm că au existat în Etiopia înainte de secolul al XV-lea, deoarece, după cum am spus deja, nu există icoane mai vechi.

Câteva exemple de venerare menționate în texte

În mod ideal, ar trebui să citim toate textele care se referă la icoane, în special în ceea ce privește perioada de dinainte de secolul al XV-lea.

1. Printre călugări și călugărițe

În Faptele lui Za-Yohannes, fondatorul mănăstirii din Kebran de la Lacul Tana (mijlocul secolului al XIV-lea), se spune că mama și tatăl lui s-au prosternat „cu smerenie și iubire, plângând, plini de râvnă” înaintea icoanei

---

[168] ‘La préparation traditionnelle des couleurs en Ethiopie,’ *Abbay* no. 11, Paris, 1980-82.

Fecioarei pentru a avea un copil. Ca adult, Za-Yohannes a refuzat să se căsătorească și la moartea părinților săi și-a împărțit bunurile celor săraci. Apoi a plecat noaptea și s-a rugat într-o biserică de țară închinată Fecioarei. Ea i-a vorbit din icoană, îndemnându-l să se călugărească la Debre Libanos.

Un călugăr a pictat o icoană a arhanghelului Gavriil amestecând culorile cu lacrimile sale și a dat-o guvernatorului. Aceasta a căzut în apă, dar a ieșit nestricată. În fața acestei minuni, guvernatorul a dat icoana unui călugăr din Kebran să se roage înaintea ei, dar călugărul a lăsat-o în chilie și, după ce s-a îmbolnăvit, a adus-o în biserică pentru ca toți frații să se poată ruga înaintea ei. Din acea clipă icoana a început să facă minuni.[169]

Gheorghe din Sagla (cca. 1365-1425) a fost diacon la curte, apoi la mănăstirea Sf. Ștefan din Hayq, unde a devenit călugăr. Mai târziu, el a devenit stareț al mănăstirii Basalota Mika'el. Când tânărul diacon Gheorghe a fost trimis la mănăstirea Sf. Ștefan de la Lacul Hayq, întrucât cunoștințele sale din Scripturi erau slabe, a început să se roage lui Dumnezeu din adâncul inimii sale încât să-i poată deschide mintea. El a vărsat lacrimi în fața icoanei Fecioarei Maria, făcând metanii și postind, iar apoi a văzut și răspunsul la rugăciunea lui. Altă dată, când s-a rugat în fața icoanei Fecioarei, ea i-a „luminat fața prin ungerea cu laptele ei" și el i-a compus un imn pe care l-a numit „Ușa Luminii".[170]

Marha Krestos (d. 1497) a devenit al nouălea stareț al mănăstirii Debre Libanos în 1463 sub împăratul Za'ra Ya'qob. Înainte de a merge la mănăstire, s-a rugat în

[169] CSCO 333, fascicule 65 (1972), 6, 9, 42-3.
[170] Vie de Georges de Sagla, CSCO 493/82 (1987), 5, 11.

biserică înaintea icoanei Fecioarei și a rugat-o să-l povățuiască. Atunci icoana i s-a arătat în trup și a făcut o plecăciune înaintea lui, ca și cum i-ar fi spus: „Du-te!” Când a plecat a auzit un glas în spatele lui venind din icoană și zicând: „Du-te spre nord, drumul îți va lua trei zile”. În biserica mănăstirii a văzut icoana celor Trei Tineri tămâiată în chip minunat.

În ziua prăznuirii lui avva Barsum, a stăruit în fața icoanei sale, rugându-se să îl mai vadă din nou pe un frate care murise și a auzit un glas venind din icoană care i-a spus: „Du-te, îl vei găsi” și așa s-a întâmplat. Într-o zi, acesta mergea cu cădelnița la o prăznuire din Dabra Tabor și s-a închinat înaintea chipului Celui vechi de zile (*Dn* 7, 9) din Dabra Tabor și a zis: „Slavă și laudă i se cuvine Dumnezeului Celui în Treime”. Apoi Mântuitorul a inspirat mirosul tămâiei sale și a binecuvântat-o cu mâinile Sale. De praznicul Sf. Tekla Haymanot, înainte de miezul nopții, „a stat în rugăciune ca și poorocul Moise, cu mâinile întinse spre masa pe care Mântuitorul i-a dat [lui Moise] tablele Legii. Unul dintre sfinți l-a văzut acolo, având cele zece degete strălucind ca zece felinare. Un altul amintește că icoana Maicii Domnului îi vorbea mereu. Într-o zi, când am intrat în biserică, am văzut imaginea de deasupra ușii sacristiei (*dede berban*) având gâtul plecat. Am zis: „O, stăpânul meu, de ce ți-ai plecat gâtul?” Aceasta a spus: „Ca să îl sărut pe Marha Krestos, cel pe care îl iubesc și care mă iubește și a cărui slujire îmi place.” Altă dată, în locul său [de rugăciune] era imaginea Mariei cu Fiul ei iubit și el se ruga. Imaginea Fecioarei Maria, care se afla la locul ei [de rugăciune], i s-a descoperit în numeroase viziuni și i-a împlinit tot ceea ce avea nevoie. Din acest motiv el le-a spus fiilor săi [duhovnicești]: „Copii mei, dacă vă atacă noaptea vreun vis, nu vă apropiați de

locul meu ca să nu muriți, pentru că taina acestei icoane pe care eu o cunosc nu este una pe care voi o știți.” Într-o zi a mers să propovăduiască Evanghelia la Debre Sankwa; oamenii care îl însoțiseră purtau chipul Fecioarei Maria, crucea și cărțile. Condamnat pe nedrept, Marha Krestos a văzut chipul Fecioarei în fața cortului (regelui) și a întrebat-o unde este acum puterea mântuirii ei. Apoi imaginea și-a schimbat locul de mai multe ori, dintr-o parte în alta, de parcă i-ar fi spus: „Taci.” El s-a întâlnit și cu Estifanos, cu imaginea Mariei și a Crucii.”[171]

La începutul secolului al XVI-lea, o călugăriță originară din Shoa, Krestos Samra, a zidit mânăstirea Sf. Mihail din Guangut pe o insulă din Lacul Tana. Aceasta a trăit în prima parte a domniei împăratului Lebna Dengel (1508-40), înainte de invazia lui Gran. A primit de la Hristos la Debre Libanos o bucată de lemn reprezentându-L pe Cel Vechi de zile (*Dn* 7, 9). Ea venera în biserică o icoană a Fecioarei.[172]

Sub regele Susnios (1607-32) a trăit acolo o călugăriță sfântă, Walatta Petros. În biserica insulei Sana se găsea o icoană a Fecioarei, o icoană „egipteană”, pictată în aur, culoarea având o nuanță nici prea deschisă, nici prea întunecată, specifică Etiopiei. Walatta, căreia i-a apărut Fecioara, a găsit în icoană o asemănare cu ea. La moartea lui Susenyos (1632), fiul său Fasiladas a restaurat credința ortodoxă în Etiopia. Walatta și-a împlinit apoi făgăduința ei de a sta un an în biserica Sf. Fasiladas din Meselie. Acolo și-a petrecut toate nopțile până în zori, în biserică, stând înaintea icoanei Fecioarei, dreaptă ca o coloană și

---

[171] Faptele lui Marha Krestos, CSCO 331/63 (1972), 15, 29, 35, 42, 43, 48, XI. Locul (de rugăciune) menționat aici este fără îndoială chilia călugărului.

[172] Atti di Krestos Samra, CSCO 164/34 (1956), 16, 19, 24, 11.

fără a se sprijini de pereți sau de stâlpi, rugându-se și cerând fără încetare mântuirea sufletului ei și ale tuturor. Altă dată, când era foarte bolnavă și suferea de o curgere de sânge, s-a rugat înaintea icoanei Fecioarei cerându-i mijlocirea, iar imaginea i-a vorbit. Stând în fața icoanei, Walatta a fost vindecată de suferință pentru credinței ei. La sfârșitul anului, Walatta s-a rugat timp de trei săptămâni cu o mare pocăință, stând în picioare înaintea aceleiași icoane a Fecioarei, cerându-i să-i descopere unde ar trebui să viețuiască și să o ajute să înțeleagă unde îi va plăcea Fecioarei și Fiul ei. Iarăși, icoana a vorbit și i-a spus să meargă la Zagie. Într-o zi, Walatta a fost înștiințată că a murit un diacon. Stătea chiar în fața icoanei Fecioarei din biserică, implorându-o. Apoi, un deget a ieșit din icoană și i-a atins gura și o voce din icoană miluindu-o. L-a chemat pe diacon să devină călugăr: acesta s-a trezit, a primit schima, s-a ridicat și a mâncat. În timp ce stătea împreună cu comunitatea ei din Amba Maryam și nu știa dacă se va întoarce la mănăstirea Afar Faras, Walatta s-a rugat în picioare înaintea icoanei Fecioarei, în două rânduri; icoana și-a întins mâna, a prins-o de haine și i-a spus să nu plece de acolo.[173]

2. Familia regală din Etiopia, curtea, oamenii: imaginea kwer'ata re'su și icoanele

Trebuie să menționăm aici imaginea lui Hristos încoronat cu spini, numită *kwer'ata re'su*, considerată preasfântă și ocrotitoare nu numai a familiei regale ci a întregii Etiopii. Titlul imaginii se referă la un eveniment al Pătimirii (*Mt* 27, 29, 30, *Mc* 15, 19). Tradiția locală spune că icoana prototip a fost dăruită de către sultanul Egiptului

[173] Vita di Walatta Petros, CSCO 316/6 (1970), 56, 60, 61, 62, 67, 86, 87.

împăratului Dawit I (1382-1411). Imaginea celebră, un fel de prapur, i-a însoțit pe împărați și armata în timpul luptelor în vremea lui Yohannes I (1667-82) până la Teodor II (1855-68).[174]

Prin această imagine sfântă, *kwer'ata re'su,* împăratul Yohannes I a îndemnat autoritățile și poporul să lupte pentru credință împotriva locuitorilor din Lasta. Imaginea *kwer'ata re'su* a fost ținută lângă cortul lui Iyasu I (1682-1706). Împăratul Bakaffa (1721-30) i-a poruncit lui *bitwadad* Tasfa Iyasus și celorlalți demnitari ai săi să urmeze imaginea; ulterior a fost adusă înapoi în capitală cu mare cinste, iar clerul a cântat imnuri și psalmi.[175] Când relicva Crucii și imaginea *kwer'ata re'su*, rămasă în Sennar după o înfrângere la Balaw, au fost aduse înapoi, „regele Iyasu al II-lea (1730-55), regina, demnitarii și trupele, preoții și diaconii, bărbații și femeile, toți au întâmpinat aceste obiecte cu cinstiri, slăviri, psalmodii și imne".[176]

Dacă avem încredere în istoricul Abu Salih (începutul secolului al XIII-lea), încoronarea împăraților a avut loc înaintea icoanelor: „Toți regii din Abyssinia sunt încununați cu coroana împărătească în biserica arhanghelului Mihail sau a Sf. Gheorghe, sub icoanele lor".[177]

---

[174] R. Pankhurst, 'The Kwer'ata Re'esu: the History of an Ethiopian icon', *Abba Salama* 10 (1979), 169-178. Chojnacki, *Major Themes*, 405-7; S. Chojnacki, 'The Kwer'ata Re'esu, its iconography and significance', *Istituto universitario orientale*, supplemento no. 42 agli Annali, vol. 45, Naples, 1985, fasc. 1; E. Cerulli, *Etiopi in Palestina* (Rome, 1943-47), 267.

[175] Annales Iohannis I, Iyasu I et Bakaffa, CSCO 22-25 (Paris, 1903-5), 19, 253, 318, 326.

[176] Annales of Iyasu and Iyoas, CSCO 61-66, XXV, 126.

[177] J. T. A. Evetts, *The Churches and Monasteries of Egypt and some Neighbouring Countries* (Oxford, 1895), 286.

Pentru a susține credința ortodoxă, regele Naod (1496-1508) i-a obligat pe ștefaniți, acuzați că nu o venerau pe Fecioara, să se închine înaintea icoanei lui Hristos împreună cu a Lui Maică: de îndată ce Abuna Ezra [liderul lor] a văzut imaginea [și Crucea], el nu a întârziat să se închine în fața întregii curți și să o sărute împreună cu ucenicii săi.[178]

Împărații au făcut cereri înaintea icoanei. Astfel Iyasu I (1682-1706) s-a rugat fierbinte înaintea icoanei Fecioarei la mănăstirea Gabra Iyasus lângă Gondar, pentru a putea să-i biruiască pe vrăjmașii săi. El a făgăduit că va restaura apoi biserica, care era în ruine, și va da înapoi mănăstirii fostele moșii. Cererea lui a împlinită în ziua unui praznic al Fecioarei.[179]

La sărbătoarea epifaniei Iyasu I și-a așezat pe cap o coroană aurie în jurul căreia erau reprezentați cei doisprezece apostoli, Fecioara cu Pruncul, cu Sfânta Treime deasupra lor.[180]

3. Mărturia unui călător

În secolul al XVI-lea, preotul Francisco Alvarez a însoțit o delegație portugheză în Etiopia (1520). El spune că în zilele de sâmbătă, duminică și de sărbătoare, la liturghie, înainte de marea intrare, preotul care va sluji liturghia intră cu cei doi preoți asistenți pe solee și aduce o icoană a Fecioarei, cu care există imagini vechi în toate bisericile și mănăstirile. Slujitorul merge în centrul bisericii, cu fața întoarsă spre intrarea principală, iar cu mâinile

[178] A. Caquot, 'Les Actes d'Ezra de Gunda Gunde', *Annales d'Éthiopie* 4 (1961), 105.
[179] Annales Johannis I, Iyasu I et Bakaffa, CSCO 25 (1905), 71-78.
[180] Annales Johannis I, Iyasu I et Bakaffa CSCO 25 (1905), 253.

ținând imaginea înaintea pieptului. Cei de lângă el țin făclii aprinse în mâinile lor, iar ceilalți încep o cântare, și toți se mișcă în jurul icoanei, ținându-se de mâini, ca într-un dans. Pe măsură ce cântă, folosesc clopoței și bat în tobe mici în mod sincron. De fiecare dată când trec pe lângă icoană, aceștia fac o metanie mare înaintea ei. Crucile și cădelnițele sunt purtate și ele. Acest lucru durează mult timp, iar apoi icoana este dusă înapoi. Aceasta încurajează evlavia pentru slăvirea lui Dumnezeu. În timpul unei procesiuni în jurul Bisericii Fecioarei din Barra, pentru a cere ploaie, Alvarez spune că este însoțită de tobe mari și mici, ca atunci când face o procesiune în fața icoanei Fecioarei în zilele de duminică și în sărbători.[181] Slujba de dimineață din Duminica Floriilor începe puțin după miezul nopții, iar cântarea și „dansul" cu icoanele durează aproape până în zori.[182] La mănăstirea Bizen, care a avut o importanță deosebită în secolul al XIV-lea, Alvarez vorbește despre o bucată de material asemănătoare cu un tapet păstrată în această mănăstire și pe care sunt zugrăvite Crucifixul, Fecioara, apostolii, patriarhii și proorocii.[183]

---

181 *The Prester John of the Indies* by Alvarez, ed. C. F. Beckingham and G. W. B. Huntingford (Cambridge, 1958), vol. 1, 77, 79, 125.

182 Alvarez, *Prester John*, vol 2, 395.

183 Ar putea fi un fel de *epitaf*, în ciuda Crucii, a persoanelor și a faptului că numele sunt menționate în latină? Pentru că în O (O = Vatican codex ottobonianus latinus 1104) se spune că monahii îl consideră o relicvă și îl scot în Vinerea Mare (Alvarez, *Prester John*, vol 1, 87; 'Notes on an unpublished manuscript of Francisco Alvarez: Verdadera informaçam das terras do Presto Joam das Indias', by Ch. Beckingham in *Annales d'Éthiopie* 4 [1961], 152). După alt călător, J. Lobo (1625-32), etiopienii venerează imaginea lui Hristos a regelui Abgar și cea a Fecioarei pictate de Sf. Luca. El spune că, potrivit lui Alvarez, mănăstirea din Bizen este plină de picturi, inclusiv figurile patriarhilor și apostolilor din jurul bisericii

Venerarea icoanelor în secolul al XX-lea

Ceea ce putem spune despre venerarea icoanelor din Etiopia în secolul al XX-lea sunt date preluate din declarația martorei directe, Diana Spencer, cea care a cercetat așa-numitele icoane pictate de Sf. Luca care se găsesc în Etiopia, în trei mănăstiri diferite, icoane care însuflețesc râvna religioasă a etiopienilor. Ea a descoperit că acestea erau de origine bizantină. Diana Spencer arată cum are loc venerarea acestor prețioase icoane făcătoare de minuni, care nu sunt afișate, ci păzite cu grijă, așa cum se întâmplă și cu relicvele care sunt arătate credincioșilor în procesiuni numai la anumite praznice sau în vremuri de nevoie. În acele zile sunt tămâiate, se fac închinăciuni înaintea lor și sunt venerate. În timpul procesiunilor de la mănăstirea Tädbabä Maryam (Säynt), icoana numită *Se'el Adheno*, care înseamnă imaginea care mântuiește, este purtată în procesiune afară din biserică, înfășurată în mătase. Un diacon o ține deasupra capului pe vârful unui deal din apropiere: apoi este înălțată în cele patru puncte cardinale pentru binecuvântarea mediului și sunt cântate 41 de rugăciuni de cerere. Oamenii spun că prin icoana lor intervenția dumnezeiască nu a întârziat niciodată. Când această icoană a fost arătată Dianei Spencer la sosirea ei la mănăstire, a fost tămâiată în interiorul bisericii, iar o voce le-a poruncit tuturor să se închine și apoi să se ridice iarăși, în cele din urmă, la ușa bisericii au apărut trei diaconi pentru a prezenta icoana, tămâiată

și cea a Sfântului Gheorghe călare, o imagine găsită în aproape toate bisericile și alte imagini expuse numai la praznice (quoted by M. Legrand, *Voyage historique d'Abbyssinie du R. P. Jérôme Lobo* [Paris, 1728], 348, 9).

de ambele părți de către preoți. În mod normal, această icoană nu este afișată.[184]

La mănăstirea Däbrä Jämädo Maryam (Lasta), așa-numita icoană a Sf. Luca este scoasă din biserică pentru venerare publică în timpul prăznuirilor Ledäta Maryam, Genbot Maryam și Sf. Bartolomeu, în mai, iunie și octombrie. La sărbătoarea Ledäta Maryam se face o procesiune însoțită de clopoței și mici trâmbițe care duce, printre altele, icoana, dintr-o mică biserică situată într-o peșteră aflată în mijlocul unei păduri de ienupăr și o depune pe o masă acoperită cu o pânză aurită, așezată deasupra unor covoare într-o livadă. În timpul procesiunii, trei călugări urmăresc icoana, purtând deasupra capului o bucată de catifea și mătase care servesc ca un baldachin. Sunt însoțiți de doi călugări cu cădelnițe și de alți trei cu umbrele ceremoniale. Călugării trag înapoi faldurile baldachinului și deschid tripticul. Pelerinii se mișcă roată, în jurul icoanei, în sens invers acelor de ceasornic, de trei ori succesiv. Apoi urmează dansul ritual al cantorilor (*debtaras*). În cele din urmă, procesiunea se formează din nou pentru a aduce icoana înapoi în biserică. Doar călugării mănăstirii au dreptul să atingă icoana. Această icoană este, de asemenea, scoasă în caz de primejdie, ca să însoțească mijlocirea poporului. Se face aceeași procesiune, urmată de cele 41 de rugăciuni, iar acest lucru se repetă zilnic până când pericolul trece.[185]

---

[184] Diana Spencer, 'In search of Saint Luke icons', *Journal of Ethiopian Studies* 10/2 (1972), 71-2. Vezi și S. Chojnacki, 'Byzantinisch-griechische Einflüsse auf die äthiopische Malerei vom 15. bis zum 17. Jahrhundert', *Hermeneia* (June, 1989).

[185] Spencer, 'In search', 79, 80, 82. La praznicul Däbrä Jämädo Maryam în iunie, icoana a fost scoasă de cinci ori pentru a comemora apariția Fecioarei, care a durat cinci zile la mănăstirea Metmaq din Egipt (82), descrisă în Cartea Minunilor Mariei.

La mănăstirea Däbrä Warq (Gojjam), în timpul praznicelor Întâmpinării Domnului din februarie, Adormirii din august și al Fecioarei din octombrie (21 mäskäräm), credincioșii pot vedea și icoana numită *Se'ela Wäynut*. În primul rând, înfășurată în mătase, purtată de un călugăr și acoperită de un baldachin, este dusă la biserică. La sfârșitul slujbei, un călugăr poartă icoana la ușa bisericii și îndepărtează multe straturi de țesături care acoperă icoana. Apoi toată lumea se închină cât timp este descoperită și înainte ca panourile să fie deschise. Starețul citește rugăciuni, în timp ce un călugăr ține icoana pe piept și un preot tămâiază în fața ei, înainte de a o acoperi și a o aduce înapoi în biserică și apoi în vistieria în care este păstrată.[186]

Unde se așează icoanele?

După cum am văzut, icoanele se găsesc, de regulă, în biserici, dar și în chiliile monahale, în reședința împăratului și în casele credincioșilor. Cel mai vechi exemplu de expunere și venerare a icoanelor cunoscut de noi datează din timpul regelui Zar'a Ya'qob (1434-68) și pare similar cu obiceiul bizantin: în biserică, sâmbăta, la ceasul al șaselea [la prânz], o icoană a Fecioarei este depusă pe cel ce, fără îndoială, este un fel de *proskynetarion* (suport de icoane) acoperit cu un baldachin, o cruce este așezată în dreapta ei și credincioșii cântă psalmi până când un preot vine să ia crucea ca să-i binecuvinteze.[187] În mănăstirea Bizen s-au găsit multe imagini mici și vechi care nu erau

---

[186] Spencer, 'In search', 83, 84.
[187] 'Il Libro de la Luce del negus Zar'a Ya'qob', (III lezione per la 3a domenica, dopo qene) 4, CSCO 262/52 (Leuven, 1965), 2.

pe altar – pentru că nu este un lucru obișnuit – ci păstrate în sacristie și scoase și expuse la praznice.[188]

După înfrângerea din partea lui Balaw, imaginea *kwer'ata re'su* a fost depusă în vechiul ei loc, fără să se spună unde.[189] Cu toate acestea, se menționează faptul că *kwer'ata re'su* a fost adusă în locuința împăratului Bakaffa. Dar unde a fost așezată? Pe această temă putem afirma cel puțin că atunci când englezii au luat cetatea Maqdala, în 1868, unul dintre ei a descoperit faimoasa imagine sacră a poporului abisinian atârnată deasupra patului împăratului Teodor al II-lea.[190] Imaginea era aparent venerată în turnul palatului negus în secolul al XVII-lea.[191]

În secolul al XX-lea, icoanele foarte venerate și făcătoare de minuni au fost păstrate fie în interiorul sanctuarului (*maqdas*), fie în vistieria (*eqa bet*) aflată aproape de biserică. La mănăstirea Däbrä Warq, icoana făcătoare de minuni a fost păstrată în vistierie, la etajul superior.[192]

Concluzie: rolul icoanei în Etiopia

În general, cuvântul icoană este tradus în ghez prin *se'el*, imagine, dar poate fi întâlnit chiar și cuvântul

---

188 Alvarez, *Prester John*, vol. 1, 87. În O, citat deja, se spune și că în altar păstrăm doar crucea.

189 Annales of Iyasu and Iyoas, CSCO 61-66, XXV, p. 126.

190 Pankhurst, 'The Kwer'ata Re'esu', 178.

191 Dacă imaginea a fost adusă în timpul lui Dawit I, ar fi putut fi depusă în turnul reședinței regale, E. Cerulli, *Etiopi in Palestina*, 267, 268. Potrivit lui I. Guidi, efigia ar fi fost așezată în „oratoriu sau în cupolă”, fără un *tabot*, în palatul regal (*gimb*) din Gondar, construit sub Fasilides. Guidi vorbește, de asemenea, despre un fel de oratoriu privat cu o imagine sacră găsit în reședința unor personalități importante și, de asemenea, într-un cort special în taberele regale (*Vocabulario amarico* [Rome, 1901], 760-1, 141-2).

192 Spencer, 'In search', 67, 83.

icoană.[193] Acum ne putem întreba ce reprezintă icoana pentru credincioșii care vin să o venereze. După cum am văzut, funcția icoanei este educativă și sacramentală, folosită fie în timpul liturghiei sau slujbelor, fie în timpul procesiunilor. În context comunitar sau personal, aceasta încurajează rugăciunea și venerarea însoțită de metanii. Icoana este un instrument al harului dumnezeiesc: uneori are puteri miraculoase; uneori „prinde viață", vorbind sau vărsând lacrimi.[194] Icoana mănăstirii Däbrä Jämädo Maryam a fost un obiect foarte venerat de *mämher* (starețul) Kidane Maryam. Într-adevăr, în timpul ocupației italiene, Fecioara din această icoană i-a vorbit și l-a avertizat despre sosirea străinilor. Apoi a ascuns icoana în hainele sale și s-a refugiat în pădurea în care Fecioara i-a vorbit și a vărsat lacrimi. Când se spunea în prezența lui că icoana nu mai vorbea sau nu mai vărsa lacrimi, *mämher* Kidané Maryam nu voia să discute despre aceasta, căci pentru el o icoană făcătoare de minuni nu poate fi obiectul unei curiozități. Icoana este o sursă de inspirație religioasă și mijlocire, precum și de pază, nădejde în purtarea de grijă cea dumnezeiască și ușurare în vremuri de primejdie. De exemplu, când au loc dezastre naturale, cum ar fi seceta sau inundațiile, care duc la pierderea

[193] Într-o scrisoare datată 22 decembrie 1989, A. Bausi, care pregătea catalogul celor 5 manuscrise etiopiene readuse din Egipt de Wansleben și păstrate în Librăria Națională din Florența (see *Rassegna di Studi Ethopici*), m-a înștiințat că la numerele 3, 12 și 14 din Miuniunile Mariei, cuvântul *se'el* este folosit de 17 ori, iar cuvântul *ayquna* de 3 ori.

[194] Aceasta ne amintește de Minunile Mariei tradusă din manuscrise în Ge'ez de Wansleben în sec. XVII (C. Chaillot, 'L'icône, sa vénération, son usage d'après des récits de Wansleben au 17e siècle', *LMC,* 18, 85-7). Șase din cele 33 de Minuni ale Mariei menționează icoane ale Fecioarei (S. Chojnacki, 'Worship of holy images in Ethiopia', *Hermeneia*, 1993).

culturilor, sau boli, cum ar fi ciuma sau orbirea, icoana făcătoare de minuni este întotdeauna purtată în procesiune în afara bisericii. Înaintea unor icoane, cum ar fi cea a Înțelepciunii dumnezeiești a lui Hristos, din mănăstirea Tadbaba Maryam, femeile vin să se roage pentru a fi vindecate de nerodire.[195]

Imaginea Fecioarei din Biserica Fecioarei din Dabra Sahay [sau Qwesqwam, reședința reginei] a fost foarte cinstită de regina Walatta Giyorgis (= Mentewab). Ea este pictată ca donatoare, sub Fecioara, „căutând scăpare în imaginea aceasta și încredințându-i acesteia pe fiul ei, împăratul împăraților Iyasu". Mai mult, Walatta Giyorgis a rânduit ca o candelă să ardă zi și noapte înaintea imaginii.[196] Icoana *kwer'ata re'su* a fost salvarea împăratului Bakaffa și l-a păzit în timpul campaniei sale în Lasta.[197]

Adesea se fac făgăduințe înaintea icoanelor de către cei care au depus mărturie strâmbă. Se spune că icoana Fecioarei din mănăstirea Atronsa Maryam (în Säynt) este numită Sih Fäjj, adică icoana care a făcut să piară o mie de oameni, deoarece se spune că a pedepsit cu moartea o mie de oameni dintr-o dată: cinci sute care și-au călcat jurământul și alți cinci sute care au îngropat-o ca răzbunare.[198]

Următoarele sunt unele dintre jurămintele făcute înaintea imaginii *kwer'ata re'su*. În 1705-6, locuitorii din Gondar au făgăduit în fața *kwer'ata re'su* că și-ar da viața dacă ar fi nevoie pentru prințul Tekla Haymanot. În numele aceleiași imagini, unii dintre nobilii care l-au susținut pe Tekla Haymanot au jurat să nu-l trădeze, cu prețul

195 Spencer, 'In search', 67, 72, 73, 77, 82.
196 'Annales of Iyasu Iyoas', CSCO 61-66 (1910-12), 106; Chojnacki, *Major Themes,* 241.
197 CSCO 22-25, 326.
198 Spencer, 'In search', 74.

excomunicării. În 1732, confruntată cu o răscoală, împărăteasa Mentewab i-a pus pe demnitari și soldați să jure că nu vor abandona cauza regală. În caz că își vor călca jurământul vor fi excomunicați. La moartea lui Iyasu al II-lea în 1755, nobilii au promis să o țină pe împărăteasa Mentewab ca regentă și să îl încoroneze pe Iyoas, fiul lui Iyasu. În timpul unui conflict cu împăratul Menelik în 1894, *ras* Mangasha Yohannes de Tigray a jurat în numele imaginii *kwer'ata re'su*, să nu se supună niciodată lui Shoa.[199]

Ca și în întregul răsărit creștin, lumea imaginilor etiopiene vorbește despre credința credincioșilor și dezvăluie relațiile culturale care au existat cu restul creștinismului. Relatările sunt întotdeauna legate de o pictură religioasă care îl îndrumă pe credincios spre viața duhovnicească, mântuirea și lumea nevăzută. Etiopia, evanghelizată de sirieni și egipteni, a dezvoltat, de asemenea, legături cu Bizanțul, în acord cu regulile iconografice ale acestora, păstrând în același timp propriul lor caracter, care nu este nici bizantin-răsăritean, nici african.[200]

Există uneori ilustrații care prezintă viața etiopiană, cum ar fi: Fecioara în fața răstignirii, plângând, cu gesturile obișnuite în Etiopia la înmormântări, Hristos îmbrăcat ca și contemporanii săi etiopieni și intrând în Ierusalim sub o umbrelă de soare, așa cum este obiceiul între demnitarii Bisericii Etiopiene, fuga în Egipt, reprezentată ca o familie etiopiană într-o călătorie purtând unelte locale: coșuri, scaune (*bershuma*) etc.

---

[199] Pentru referințe către textele etiopiene vezi Pankhurst, 'The Kwer'ata Re'esu', 171, 172, 173, 176, 173, 177, 181.

[200] Jules Leroy, 'Ethiopian Paintings in the Middle Ages', în G. Gerster, *Churches in Rock*, 62.

Icoanele portabile sunt adesea găsite sub formă de diptice: se crede că acelea cu un șnur ar fi putut fi purtate de călugări ca semn de evlavie, dar de ce nu și de mireni?

Donatorii sunt uneori pictați în subsolul icoanei, dar nu sub forma portretelor. De exemplu, împăratul Iyasu I, Iyasu al II-lea și mama sa, împărăteasa Mentewab, precum și nobilii și membrii clerului, sunt reprezentați în costumele vremii, închinându-se înaintea lui Hristos. Aceste închinăciuni ilustrează o rugăciune (*salam*) dedicată imaginii Fecioarei și care face parte din liturghia ceasurilor: „Înaintea chipului tău mă închin cu smerenie și cinstesc icoana Fiului tău… Închinăciunea și sărutarea se cuvin chipului tău și icoanei lui Hristos, Fiul tău… Când sunt unse, prin gura icoanei tale, cu ungerea nardului, să se împuțineze cei care sunt vătămați de vreo boală rea, iar cei ce suferă să se tămăduiască și să se întoarcă la bine... Cinstesc a ta icoană și a Fiului tău, Alfa, tu care ești nădejdea păcătoșilor de pe pământ... La chipul icoanei tale scap, Doamna mea. Când mă închin înaintea ei, mă umilesc înaintea ta, răscumpărarea sufletelor tuturor celor care mor, precum în cer așa și pe pământ."[201] Aceasta se referă, într-adevăr, la venerarea unei imagini, la o mijlocire stăruitoare, la o răscumpărare în nădejdea mântuirii tuturor celor care vin să se roage înaintea icoanei. Acestea sunt aceleași cereri care se fac în timpul rugăciunii consacrării icoanelor. Se știe că sub împăratul Zar'a Ya'qob (secolul al XV-lea) oamenii se închinau înaintea imaginilor Fecioarei, care erau tămâiate în timpul citirilor

---

[201] *Sebhat zâ-nâgh*, rugăciunea icoanei (*salam*), a fost compusă, fără îndoială, de împăratul Gelawdewos (1540-59). Acest text este citat de E. Godet, 'Peut-on parler d'icônes en Éthiopie ?' (articol nepublicat), care citează *Sä'atat zä-lélit wä-zä-nägh,* ed. Täsfa Gäbrä Sellasé (Addis Ababa, 1968), 228-36.

„*Minunilor*” ei din biserică, în fiecare duminică și în cele treizeci și două de sărbători anuale închinate ei.[202]

În ceea ce privește afișarea icoanelor în Biserica Etiopiană, exemplul pe care l-am dat, pe un suport de icoane (*proskinetarion*), în mod bizantin, este rar menționat, dar urmează fără îndoială o tradiție veche.

[202] M. Heldman, ‘The Role of the Devotional Image in Emperor Zar’a Ya’qob’s Cult of Mary’, *Proceedings of the Eighth International Conference on Ethiopian Studies* (London, 1988), vol. 2, 131-42, fig. 8. Despre tămâierea imaginii Fecioarei în timpul citirii *Minunilor Mariei*, vezi E. A. W. Budge, Miracles of Mary, introduction to the manuscript Lady Meux, no. 3 (B) (London, 1900). După Cerulli (*Libro Etiopico dei Miracoli di Maria*, ch. 2, para 6) canonul numit Mu’allaqah a fost compus în Egipt la sfârșitul secolului al XIV-lea, și după Hyatt (*The Church of Abyssinia* [London, 1928], 254) a fost tradus din arabă în Ge’ez sub Zar’a Ya’qob.

RUGĂCIUNI
DE SFINȚIRE A ICOANELOR
ȘI IMAGINILOR SFINTE
ÎN BISERICILE ORTODOXE
ORIENTALE

I. RUGĂCIUNEA SIRIACĂ

Traducerea în limba engleză a lui Sebastian Brock de la Oxford, bazată pe Syrian Catholic Pontifical editat de Tappouni I (Sharfet, 1950), revăzut și comparat cu un manuscris siriac copiat la începutul secolului al XX-lea (1906) de către un diacon ortodox sirian din Diyarbakir (Turcia), un manuscris care în cca. 1993 se afla în păstrarea Arhiepiscopiei Ortodoxe Siriene de la Alep. Diferențele principale dintre cele două texte sunt indicate prin paranteze pătrate, împreună cu unele cuvinte adăugate pentru a înlesni înțelegerea textului.

Pentru traducerea germană, vezi P. Krüger, „Der Ritus der Ikonenweihe nach dem vestsyrischen Pontifikale und seine theologische Deutung im Vergleich zur byzantinischen Ikone”, Ostkirchlichen Studien, 14/4 (noiembrie 1965).

Pentru o scurtă traducere în limba engleză, consultați „Prayer of Blessing of the New Icons of Saints Offered to the Church” (tradusă din siriacă de către arhidiaconul Murad Saliba Barsom din Los Angeles dintr-un manuscris al mănăstirii ortodoxe siriene Sf. Marcu din Ierusalim, publicat în *Anaphoras. The Book of the Divine Liturgies* (Lodi, 1991), 467-70. Îi mulțumesc arhiepiscopului ortodox

siriac al Americii, Athanasius Y. Samuel de Lodi (d. 1995), pentru că mi-a trimis acest text cu amabilitate).

A se confrunta cu: Ms Mingana syr. 369 (datat 1480 în catalog); Ms Vat. syr. 68, f 267-267v = benedictio iconum et imaginum, în P. Hindo, *Disciplina antiochena antica Syri*, Fonti II/B 27 (Vatican, 1941), 301; and pontif. Antioch. Syr. (Ms Vat.; Siro 51: Orationes super imagines et iconas sanctorum (f. 397) în Hindo, *Disciplina*, 283, no. 311.

În limba română există o traducere a rugăciunii realizată de Arhim. lect. univ. dr. Benedict Vesa de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cdarul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.[203]

Rugăciunea de sfințire/binecuvântare
(subtitlurile I, II și III sunt adăugate de P. Krüger*)*

[p. 283] 1. Icoanele și imaginile sunt unse cu ulei sfințit care nu conține mir; nici nu este pus (uleiul) într-un recipient care conține mir. Când sunt sfințite (icoanele și imaginile) ar trebui așezate pe Masa Vieții (altar).

2. Icoanele și imaginile nu sunt niciodată unse cu mir.

3. Sfințirea icoanelor și a imaginilor este rezervată episcopului, iar când acesta dorește să le sfințească se îmbracă cu mitra, mantia, epitrahilul și crucea; își pune mitra (coroana) pe cap, ia crucea în mâna dreaptă și toiagul în cea stângă.

4. Dacă episcopul dorește, el poate îngădui unui preot să sfințească icoane și imagini; (pentru aceasta preotul) își pune crucea la gât și felonul, iar dacă este horepiscop, atunci ia și mitra.

---

[203] Benedict Vesa, „Icoană și cult în Biserica Siro-occidentală”, în Vasile Stanciu și Cristian Sonea (coord.), *Icoană. Mărturie. Totalitarism*, Presa Universitară Clujeană, 2017, p. 137-154.

1. *Rugăciunea de sfințire/binecuvântare*

[p. 284] Episcopul: Slavă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt.

Ei răspund: Și asupra noastră, păcătoșii cei slabi, îndurarea și mila etc.

Episcopul: „Hristoase, Dumnezeul nostru, fă-ne vrednici ca din suflet curat și sfânt și din trup neîntinat, să o lăudăm pe binecuvântata Ta Maică, Fecioara Maria, iar prin solirile ei cele primite și prin rugăciunile ei cele ascultate, primește și slujba noastră și ne binecuvântează pe noi și pe aceste icoane și imagini care au fost întocmite și zugrăvite în Numele Tău (sau cel al Maicii Domnului sau al sfinților, Aleppo ms, în numele ei), ca așa să îți aducem mulțumire, împreună și Părintelui Tău și Duhului Tău cel Sfânt acum…

2. *Refren ['enyana] la „Miluiește-mă” [Ps 50 (51)], la cântarea „Curată Maică”*

Carul pe care Iezechiel l-a zărit pe tine te înfățișa, Doamnă Sfântă; rugăciunea ta [p. 285] să ne fie nouă zid. Binecuvântată ești Marie, că proorocii te-au închipuit în simboluri, tipuri, imagini (icoane) și pilde; rugăciunea ta să ne fie nouă zid. Moise te-a închipuit în rug și pe nori și în norul întunecat, vasul (cu mană) și chivotul; rugăciunea ta să ne fie nouă zid. [Aleppo ms adaugă: Solomon te-a numit pe tine grădină închisă, căci din tine a strălucit Ziditorul Edenului; rugăciunea ta să ne fie nouă pavăză. Iezechiel te-a numit ușa cea închisă prin care Domnul a intrat fără să o deschidă; rugăciunea ta să ne fie nouă pavăză.] Doamne Iisuse Hristoase, pentru rugăciunea celeia ce Te-a născut, depărtează de la noi urgia mâniei; Doamne, miluiește-ne! Slavă aducem Tatălui care

ne-a zidit prin îndurarea Sa, închinare Fiului care ne-a slobozit prin Crucea Sa și cântări de laudă Duhului Sfânt.

3. Prooimion

Nespusă Putere, Taină nepătrunsă, tainic Ascuns (Dumnezeu), Fiu după asemănarea Părintelui, care Te-ai pogorât și Te-ai sălășluit în Fecioara Maria și ai slobozit neamul omenesc [Aleppo ms: și niciodată nu Te-ai despărțit de pântecele Părintelui Tău], Te rugăm, Doamne Dumnezeule, pentru rugăciunile celei ce Te-a purtat și ale tuturor sfinților Tăi, cercetează pământul cu îndurările harului Tău și iartă răutatea oamenilor după mila Ta; fă odihnă [p. 286] tuturor credincioșilor care s-au mutat, adormiți în nădejdea Ta, în această vreme a sfințirii icoanelor și a imaginilor și la toate praznicele și totdeauna.

4. Sedra (imnul Fecioarei)

Te rugăm, Maică plină de binecuvântări, fiica Împăratului ceresc, izvorul apei dătătoare de viață, lăcașul Celui Unul-Născut din Tatăl, cărarea care duce la Eden, locul unde se adună toate bunătățile, vistieria tuturor binecuvântărilor, roua vălului lui Ghedeon, noul vas al lui Elisei, picătura de ploaie a lui Anania și a tovarășilor săi, nepătată dătătoare de viață, stea care îndepărtează întunericul, făclia care luminează lumea, cea care face să lumineze Soarele dreptății, vlăstarul celei mai frumoase flori, epistolă bine pecetluită [p. 287], rădăcină [care a dat] leacul Vieții, piatra netezită care a zdrobit șarpele, degetul cu care s-a scris cartea eliberării, praștia care l-a ucis pe Goliat, dealul înalt al străjerilor prooroci, sfeșnic pentru mințile apostolilor, diadema sfinților mucenici; acum, binecuvântată Maică, te rugăm să mijlocești la Unul-Născut al tău pentru noi, ca El să ne arate pe noi și pe toți fiii Sfintei

Biserici vrednici de acel minunat [dulce] și mărit praznic al nunții [în eshaton], la care îngerii se veselesc, la care heruvimii și serafimii strigă „Sfânt”, la care făpturile cerești aduc laudă, la care proorocii și apostolii se fac părtași, spre care se îndreaptă mucenicii și mărturisitorii, pe care predicatorii și vestitorii [evangheliei] îl laudă strigând, la care asceții, desăvârșiții, învățătorii și exegeții [p. 288] cântă, în care se sprijină cei buni și binecuvântați; la care se bucură cei osârduitori și neînfricați, la care bătrânii și cei simpli se veselesc, la care nazarinenii și postitorii se bucură, la care cei feciorelnici prăznuiesc, la care sfinții strigă „Sfânt”, la care credincioșii adormiți își găsesc odihnă, la care este de față Tatăl, la care slujește Fiul, la care vine Duhul Sfânt și în care putem toți împreună, cu un singur glas, să zicem: „Vrednic ești a ne închina Ție, Cel ce dai Viață, acum și pururea și în vecii vecilor”.

5. [p. 289] Qala, cântarea Quqaya

O tânără din casa lui David, cu numele Maria, s-a făcut carul care l-a purtat pe Mântuitorul lumii; este mult mai înaltă decât carul pe care Iezechiel l-a văzut: carul avea chipuri și roți care vorbeau, dar Maria are o gură care îți cântă laude, Doamne. Aliluia. Fie ca rugăciunea ei să ne ajute. Pictorii s-au adunat să-i zugrăvească chipul Mariei, dar vopselele lor nu erau bune și nu au reușit să o zugrăvească pe Maria: au zugrăvit-o ca o fecioară – dar au găsit-o cu un copil; au zugrăvit-o ca femeie căsătorită – dar fecioria ei era neatinsă; au zugrăvit-o ca soție a unui bărbat – dar bărbatul nu a cunoscut-o. O, zugravule, care [cu adevărat] ai zugrăvit-o pe Maria, milostivește-te de noi și rugăciunea ei să ne ajute.

6. Gloria

Moise, Iosua, împreună cu David, Natan și Samuel, Ilie și Elisei, împreună cu Gad și Ioil, Sofonie și Naum, Agheu și Zaharia, Osea și Amos, Miheia și Ieremia, Iona și Maleahi și Avdie împreună cu Daniel și Avacum, Isaia măritul și marele Iezechiel, aliluia; rugăciunea lor să ne ajute.

Din veșnicie. Petru, cel dintâi dintre apostoli și fratele lui Andrei, fiul lui Zevedei, și Ioan, fratele său, Filip și Toma dimpreună cu Matei, Iacov și Alfeu și Simon Zilotul, Levi zis și Tadeu, și cu ei, Bartolomeu și Matia, care a întregit numărul în locul lui Iuda, aliluia; rugăciunea lor să ne ajute.

Biserica îți zice binecuvântat, sfinte N, căci ție ți s-a dat binecuvântarea Domnului nostru; binecuvântat ești, cel ce te-ai depărtat de lumea trecătoare, binecuvântat ești, cel ce ai dorit [p. 290] dragostea lui Hristos, binecuvântat ești, cel ce ai auzit glasul Domnului tău zicând: „Veniți, intrați și moșteniți Împărăția și viața care nu se trece, aliluia"; rugăciunea ta să ne ajute.

7. Rugăciunea tămâierii

Primește, Doamne, după mila Ta cădelnița robilor Tăi și bine-primește tămâierea preoților Tăi; găsește-Ți odihna în slujba celor care se închină Ție și preamăresc pomenirea celei ce Te-a purtat în pântece și a sfinților Tăi; fă odihnă credincioșilor mutați de la noi, care au adormit în nădejdea Ta, Părinte, Fiule și Duhule Sfânt, acum și pururea.

8. Episcopul adaugă:

Ție, Doamne, cei de sus se închină după rânduială, iar făpturile cerești strigă cântări de slavă în locașurile lor, tot așa și mucenicii cu ale lor coroane, mărturisitorii

cu ale lor isprăvi, copacii cu fructele lor, ierburile cu mirosul lor, care sunt [acum] oferite de mâinile preoților pentru a fi bine-plăcute dumnezeirii Tale și ca turma Ta să dobândească iertare. Întinde, Doamne, dreapta milei Tale și binecuvintează și sfințește aceste chipuri [sau icoane] în numele Tău cel sfânt; și curățește inimile noastre cu isopul îndurării Tale, [p. 291] și luminează sufletele noastre cu darurile Tale; iartă păcatele noastre cu harul Tău și păzește viețile noastre în mâna Ta, pentru rugăciunile celei ce Te-a purtat în pântece și ale sfinților Tăi, Fiule, Hristoase, nădejdea celor vii și a celor adormiți, acum…

9. *Rostesc Zummara (scurtă rugăciune poetică):*

Prin David, Duhul Sfânt a cântat cuvinte de laudă și de mântuire în cortul celor drepți.

10. *Aceștia citesc paremia de la proorocul Iezechiel, cap. 10, 1-9 [Aleppo ms așează această citire după Daniel].*

    Din cartea proorocului Daniel, cap. 3, 1-7.

11. *[p. 295] Episcopul începe Ps 150 și clerul recită după el:*

Lăudaţi pe Domnul în Templul Lui; lăudaţi-L pe El întru tăria puterii Lui.

Sfinte, cel ce ai făcut ca Shekhina să se pogoare pe Muntele Sinai și să-l sfințească, Doamne, fă ca Shekhina să se odihnească în această imagine, ca să se sfințească.

Lăudaţi-L pe El după mulţimea slavei Lui.

Cel Prea Înalt s-a coborât în muntele Sinai și și-a întins mâna peste Moise, iar Moise a pus mâna pe Aaron și astfel a ajuns la Ioan.

Lăudaţi-L pe El în glas de trâmbiță; lăudaţi-L pe El în psaltire şi în alăută.

Duhul Sfânt, care l-a sfințit pe Samuel în pântecele maicii sale, să vină și să locuiască și să își facă sălaș deasupra acestui chip, ca să se sfințească.

Lăudaţi-L pe El în timpane şi în horă; lăudaţi-L pe El în strune şi organe.

Duhul care a grăit prin prooroci și care a venit și s-a sălășluit peste apostoli, să vină și să locuiască și să își facă sălaș deasupra acestor chipuri, ca să se sfințească.

Lăudaţi-L pe El în chimvale bine răsunătoare; lăudaţi-L pe El în chimvale de strigare. Toată suflarea să laude pe Domnul!

Duhul Sfânt, care s-a pogorât peste apostoli în Foișorul cel de Sus, să vină și să locuiască și să își facă sălaș deasupra acestei icoane, ca să se sfințească.

Slavă... și acum... Slavă Sfântului Părinte care L-a trimis pe Fiul Său cel Sfânt și înălțării Duhului Sfânt, că Acesta dă sfințenie sfinților.

12. [p. 296] Episcopul se roagă cu glas înalt:

Doamne, Dumnezeul întregii zidiri, văzute și nevăzute, ziditor al făpturilor cerești și pământești și a celor de sub pământ, care ai umplut întregul pământ cu bisericile Tale, ca un tip al întâiului născut, cele care sunt parte din Biserica cerească, care Îți slujesc Ție și unuia născut Fiului Tău și Duhului Tău cel Sfânt; învrednicește-ne ca dreapta Ta cea puternică să umbrească această imagine, să o binecuvinteze și să o sfințească pentru închinarea preacinstit Numelui Tău, ca toți cei care Te cheamă cu adevărată credință și cer de la aceasta cu inimă curată, să primească împlinirea cererilor lor bune și să aducă făgăduințe, cele dintâi roade și jertfe, [p. 297]

și să dobândească sănătate și tămăduire și să găsească mântuire pentru sufletele lor.

Așa, Doamne, Te rugăm și ne cucerim, plinește cuvântul gurii noastre, desăvârșește făgăduința Duhului Tău celui Sfânt, ca așa, cuvântul Evangheliei să se sălășluiască, să vină și să poarte de grijă de toată fapta și cuvântul care se săvârșesc în numele acestei icoane, prin harul, mila și bunătatea Unuia-Născut Fiului Tău, Domnul Dumnezeul și Mântuitorul nostru, Iisus Hristos, împreună cu care Ți se cuvine laudă, cinste și putere, împreună cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor.

Credincioșii: Amin.

Diaconul: Kyrie eleison (Doamne, miluiește).

13. Episcopul se roagă (cu voce înceată), având capul plecat:

Sfinte al sfinților, care ești sfințit de puterile netrupești și a cărui voie a fost să fii sfințit (și) de buzele [p. 298] făpturilor pământești, sfințește-ne pe noi cu sfințenia care vine de la Tine și ne desăvârșește cu sfintele Tale (Taine), fă-ne vase alese pentru slujba Ta, ca să Te lăudăm din guri înțelegătoare și limbi grăitoare de cele dumnezeiești.

Își înalță glasul:

Te rugăm, Părinte al milelor și Dumnezeul tuturor, trimite-ne harul Duhului Sfânt și plinește această slujire care stă înainte; fă ca mâna Ta dreaptă și dumnezeiască să se sălășluiască peste această imagine și să o sfințească, ca ea să devină rai al sufletelor rătăcite, [izvor de] slobozire din tot lucrul aducător de durere, de ajutor pentru cei care sunt în ispite grozave, de apărare pentru casele credincioșilor adevărați care scapă la Numele Tău cel

sfânt, aducând înainte rugăciuni și slujbe pentru cinstirea dumnezeirii Tale și a Unuia-Născut Fiului Tău, și a celui întrutot sfânt, bun și de viață dătător Duh, [p. 299] de o ființă cu Tine, acum…

Credincioșii: Amin.

Episcopul continuă:

Doamne, Dumnezeul nostru, pentru rugăciunile Maicii Tale, purtătoare de Dumnezeu, Maria (sau Mar N, sfânt sau mucenic), în numele căreia această imagine a fost întocmită și zugrăvită, binecuvintează acest chip și pe noi, că binecuvântat ești împreună cu Părintele Tău și Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor.

Credincioșii: Amin.

Ungerea

Episcopul unge icoana cu ulei sfințit care nu conține mir și care nu a fost pus într-un vas care conține mir și zice cu glas înalt:

Această imagine pusă înainte este însemnată și pecetluită.

Diaconul: Binecuvintează, stăpâne.

Episcopul continuă:

În numele Tatălui, Amin; și al Fiului, Amin; și al Duhului Sfânt și Viu, în vecii vecilor.

El nu ar trebui să ungă icoana cu mir.

Diaconul: Kyrie eleison.

14. *Episcopul se roagă având capul plecat, iar corul răspunde „Kyrie eleison”:*

Îți mulțumim, Doamne, Dumnezeul puterilor sfinte, pentru toate, pentru harul Tău pe care l-ai vărsat peste

sfinții Tăi apostoli și peste [p. 300] Părinții noștri cei drepți și pe care nu l-ai luat înapoi și nu l-ai ascuns de la noi păcătoșii, că bun și milostiv fiind, l-ai împărțit nouă tuturor, și ne-ai îngăduit, chiar dacă nu suntem vrednici, să cerem de la a Ta mărire – și ceea ce cerem să se împlinească – pentru ca prin toate acestea numele Tău cel preacinstit să fie lăudat în tot locul, împreună cu cel al Fiului tău Unul-Născut și cel al Duhului Tău celui Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor.

Își înalță glasul: Doamne, Dumnezeule, care întru sfinții Tăi Te odihnești și pe sfinți îi desăvârșești; Tu ești lauda proorocilor, mândria apostolilor, coroana mucenicilor, bucuria mărturisitorilor, nădejdea tuturor celor care ți-au plăcut din veci; dă-ne să prăznuim duhovnicește pomenirea sfinților Tăi; să îi iubim pe cei care Te-au iubit și să îi urmăm pe cei care și-au dat trupurile lor la tot felul de chinuri pentru Numele Tău; dă-ne să putem urma râvnei lor pentru o viață sfântă și spre toată virtutea. Așa, Doamne, care îi slăvești pe cei care Te slăvesc pe Tine, primește-i ca mijlocitori și apărători pentru sufletele noastre și dă-ne să avem parte și moștenire împreună cu ei, că milostiv, îndurat și iubitor de oameni Dumnezeu ești și Ție se cuvinte slavă, cinste și putere acum și pururea și în vecii vecilor.

Venerarea publică

15. *Apoi, imaginea va fi însoțită în procesiune în jurul bisericii, după obiceiul unor procesiunilor la praznice. Iar dacă imaginea este a Domnului nostru Iisus Hristos, ei rostesc, pe melodie, „mințile se minunează” („gohrin hawne”).*

Cu ce îți vom răsplăti, Doamne Iisuse, pentru tot ce ai făcut pentru noi; ce limbă poate să grăiască milele Tale față de noi; că Tu ești viața noastră și Tu ești izvorul laudei noastre; Tu ești bucuria noastră și Tu ești izvorul bogăției noastre; Tu ești fericirea noastră.

16. Iar dacă imaginea este a binecuvântatei Maicii Domnului, Maria, ei rostesc rugăciunea în glasul al optulea, cu melodia „Am venit în casa ta”:

Maria s-a făcut maica Ta, Doamne, și Te-a născut ca fecioară, lucru mai presus de înțelegere; nu ai vătămat pecetea feciorіei ei, Tu care ești împăratul [p. 302] împăraților; în pântecele trupesc al Fecioarei a Ta Mărire s-a sălășluit, O Fiu al Celui Preaînalt, Cuvânt nematerialnic, Cel ce Te-ai înălțat și ne-ai făcut copii ai cerescului Tău Părinte, ca neamul nostru să nu rămână în întunericul rătăcirii. Tu, Doamne, ești Cel ce o înalți pe cea care te-a purtat pe Tine.

17. Iar dacă imaginea este una a sfinților bărbați sau femei, ei rostesc rugăciunea în glasul al optulea, cu melodia „Am venit în casa ta”:

Ca un măslin preamărit, aducând roade prin curgerea botezului, Sfinte N., din mădularele tale faci să curgă bunătăți duhovnicești pentru toți cei care scapă la tine în credința ortodoxă; cere slăvitului tău Domn ca noi, cei care te-am cinstit, să fim izbăviți din tot răul și să-I cântăm cântare de laudă Celui pe care l-ai urmat; pentru rugăciunile tale, mila să vină asupra lumii întregi.

[Aleppo ms are pentru p. 299:

El ridică vocea și pecetluiește imaginea cu trei semne ale crucii, cu degetul său mare, fără mir și fără ulei:

Hristoase, Dumnezeul nostru, pentru rugăciunile sfinților Tăi apostoli și ale Maicii Tale, purtătoare de Dumnezeu, Maria, și a Sfântului N, în numele căruia această imagine a fost întocmită și zugrăvită, binecuvintează și sfințește această imagine și pe noi, că binecuvântat ești împreună cu Tatăl și cu Duhul, viu și sfânt, acum…

Episcopul ridică mâna dreaptă de trei ori deasupra imaginii și, îndreptându-se spre apus, ia cornul de ungere cu ulei sfințit și pecetluiește imaginea cu trei [semne] ale crucii cu ulei, fără mir și spune cu voce înaltă: Această imagine pusă înainte este însemnată și pecetluită...]

Notă suplimentară de Christine Chaillot:

Se menționează aici că binecuvântarea se face cu ulei care nu este mir (vezi și Krüger, 297), probabil pentru următorul motiv dat de patriarhul Ioan X Bar Susan (d. 1072): potrivit apostolilor, crucile și clopotele și, prin urmare, pietrele, lemnul și obiectele neînsuflețite nu sunt „botezate" cu sfântul mir care este Hristos (Scrisoarea către catolicosul armenilor, *Revue de l'Orient Chrétien* 17 (1912), 185). Pe de altă parte, potrivit traducerii unui text arab care a fost făcută pentru mine în 1992, cu bunăvoință, de către episcopul Behnam Hindo, horepiscop al Bisericii Catolice Siriene de la Paris, episcopul sfințea icoanele pictate pe lemn sau pe pânză prin ungerea lor cu mir: însă pentru imaginile pe hârtie se folosea mirul, chiar dacă puteau fi sfințite cu aceeași rugăciune. Cf. „The Tradition of Mosoul in the priestly services according to the ordo of the Syriac (Catholic) Church used in the eparchy of Mosul", primul volum, *Distribution of the Mysteries* (Mosul, 1964), 62-4 (în arabă).

II. RUGĂCIUNEA ARMEANĂ

Rânduiala de sfințire a imaginilor pictate într-o biserică armeană preluată din Rânduiala de sfințire a unei biserici conform ritului Bisericii Apostolice Ortodoxe Armene, din Cartea de Rituri, numită Marele Mashtotz, îngrijită de arhiepiscopul Tiran, primatul Bisericii Armene în America de Nord și tradusă în limba engleză de către preasfințitul Mesrob Vartabed Semerjian (New York, 1953), 104-12. Vezi și o publicație a Bisericii Armene a Americii de Nord, publicată sub arhiepiscopul Torkom Manoogian în New York, martie 1971. În F.C. Conybeare, *Rituale Armenorum, being the administration of the sacraments and the breviary rites of the Armenian Church* (Oxford, 1905), vezi referințele p. ix, A = San Lazaro Nr. 457.VIII.6 (sec. IX-X); p. xviii, G = BM, și 23,900 / 44a, (1630); p. xxiv, V = Codex 68, Mekhitarists of Vienna (1567); p. 341 = „canon of blessing a painted church”.

RÂNDUIALA DE SFINȚIRE A IMAGINILOR PICTATE ÎNTR-O BISERICĂ ARMEANĂ

Din: RÂNDUIALA SFINȚIRII BISERICII

Publicată de Arhiepiscopia Bisericii Armene din America, sub Arhiepiscopul Torkom Manoogian, Primat, New York, martie 1971.

Episcopul va sta pe solee împreună cu preoții și diaconii și cântăreții, fiecare înveșmântat după demnitatea sa. Dacă imaginea este mobilă, trebuie să o așeze înaintea altarului.

În timp ce se rostește psalmul, unul dintre preoți va spăla imaginea mai întâi cu apă și apoi cu vin și o va șterge cu o cârpă curată.

Iar apoi, aceștia vor rosti, cu voce limpede, în antifon:

Psalmul 112

Aliluia, aliluia.
Lăudaţi, tineri, pe Domnul, lăudaţi numele Domnului.

Fie numele Domnului binecuvântat de acum şi până în veac.

De la răsăritul soarelui până la apus, lăudat este numele Domnului.

Înalt este peste toate neamurile Domnul, peste ceruri este slava Lui.

Cine este ca Domnul Dumnezeul nostru, Cel ce locuiește întru cele înalte și spre cele smerite privește, În cer şi pe pământ?

Cel ce scoate din pulbere pe cel sărac şi ridică din gunoi pe cel sărman, ca să-l așeze cu cei mari, cu cei mari ai poporului Său.

Cel ce face să locuiască cea stearpă în casă, ca o mamă ce se bucură de fii.

Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh,
Acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

În timp ce se zice psalmul, episcopul va urca în altar împreună cu ajutoarele sale. Iar dacă imaginea este mobilă, trebuie să o ducă în fața episcopului, să o urce pe solee și să o așeze pe o pernă în fața altarului. Episcopul va sta în mijloc, iar ajutoarele sale de amândouă părțile. Și vor avea pregătit pe altar sfântul mir.

Dacă imaginea este cea a Maicii Domnului sau a unui alt sfânt, corul va cânta imnul:

Credincioșii: Sharagan: „Zors est patkeri koum…”
(Ziditu-ne-ai după chipul Tău...)
Dar dacă imaginea este cea a Mântuitorului, ei vor cânta imnul:
Patkerakizs ye’er hol’el’ en bnoutheans…
(Te-ai făcut de același chip cu cel al firii pământești...)
Iar episcopul va spune această rugăciune dacă imaginea este cea a Maicii Domnului sau a unui alt sfânt:

Doamne, Dumnezeul puterilor și ziditorul tuturor făpturilor, care l-ai făcut pe om din pământ și l-ai pus în grădina desfătării; dar el, fiind înșelat de cel rău, a fost izgonit de acolo. Cu toate acestea, Tu, Dumnezeul întru-tot îndurat, nu ai voit să treci cu vederea zidirea Ta, ci ai vorbit neamului omenesc prin prooroci și ai arătat că ești Domnul și Țiitorul întregii zidiri.

Iar la plinirea vremii, ai trimis pe Fiul Tău Unul-Născut să vină și să se nască din Sfânta Fecioară Maria și să ajungă om desăvârșit, fiind întotdeauna Dumnezeu adevărat; care pentru mântuirea noastră a fost răstignit și îngropat, a înviat din morți și s-a înălțat cu slavă la cer, poruncind ucenicilor Săi să predice în lumea întreagă și să te propovăduiască pe Tine ca Domn.

Iar noi, păcătoșii robii tăi, învățați fiind de la ei, am alcătuit pentru slava și cinstea Ta asemănarea chipului sfinților îngeri și a sfinților care au fost vrednici de Tine și au dobândit de la tine Duhul Tău cel Sfânt.

Iar acum, adunați fiind în templul Tău cel sfânt, Te rugăm pe Tine, Părinte ceresc, binecuvintează această imagine făcută în numele (Nume) întru strălucirea și zidirea Bisericii Tale celei sfinte. Atinge această imagine cu puterea Ta cea nevăzută și o binecuvintează și o sfințește prin harul Duhului Sfânt. Și ne fă vrednici să Îți mulțu-

mim în toată vremea și să slăvim Numele Tău împreună cu Fiul și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Pace tuturor

Domnului să ne plecăm

Știm bunătatea Ta, Doamne și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, și cerem de la tine iertarea păcatelor noastre; Tu, care i-ai zidit pe credincioși în Numele Tău să se numească frați întru Tine și ai socotit scumpă moartea celor care au murit pentru numele Tău cel sfânt, primește această imagine și o sfințește și arată asupra ei puterea Sfântului (Nume) așa cum ai arătat lui Ilie puterea harului asupra cojocului lui; ca această imagine să fie spre pomenirea mărturisitorului Tău (Nume) și pricină și îndemn spre închinarea Sfintei Treimi celei de o ființă. Și tuturor care Te vor ruga, închinându-se înaintea acestei imagini, bineplăcute să fie înaintea Ta cererile lor și să le împlinești pe acestea, așa cum ai ascultat-o pe Maica Ta Fecioară în Cana Galileii, preschimbând apa în vin la rugăciunea ei. Și pe toți cei care vor scăpa la această imagine și te vor ruga, bine plăcut să Îți fie să-i asculți Doamne, pentru mijlocirea Sfântului (Nume), care a ajuns să Te iubească, slobozindu-i din necazurile lor și ajutându-le după îndurarea Ta. Și iarăși, Doamne, binecuvintează poporul Tău care stă înaintea Ta, și dă bogată răsplătire închinătorilor sfântului Tău nume, și Îți vom mulțumi și Te vom slăvi, Hristoase Dumnezeul nostru, cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Iar dacă imaginea este cea a Mântuitorului, episcopul va spune această rugăciune:

Doamne, Dumnezeule atotputernice, ziditor al tuturor făpturilor, care stai pe heruvimi și singur ai nemurire și nestricăciune în ceruri și pe pământ, noi nu știm pe nimeni altcineva ca Domn și Dumnezeu, fără numai pe Tine, și chemăm Numele Tău în toată vremea.

Tu, Doamne, Părinte bun, care de dragul nostru a-I binevoit să-L trimiți pe Unul-Născut Fiul Tău cel Preaiubit, să ia chip de rob și să se arate ca om în toate, fără de păcat, și ne-ai învrednicit să primim cinstea înfierii prin Tine, caută la închinarea noastră și ascultă rugăciunile noastre și binecuvintează și sfințește această imagine a (*nume sau temă*), așa încât (*nume sau temă*) să fie un braț puternic și un ajutor pentru noi și pentru toți credincioșii Tăi care vor ridica mâinile spre Tine înaintea acestei imagini.

Trimite din locașul Tău harul puterii Duhului Sfânt și prin ungerea cu acest sfânt ulei binecuvintează această imagine și o sfințește să fie o pomenire a Chipului Tău nestricăcios și Fiu al Tău preaiubit, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, împreună cu care și cu Duhul Sfânt ești binecuvântat, Părinte atotputernic, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Pace tuturor

Domnului să ne plecăm

Părinte Sfinte, Carele întru cele înalte locuiești împreună cu Fiul Cel împreună veșnic și cu Duhul Sfânt Cel de o ființă, Tu ne-ai poruncit să nu facem nici o asemănare a celor cerești sau a celor pământești. Totuși, Fiul Tău Cel Unul-Născut, pe care L-ai trimis în lume din milostivirea și îndurarea Ta față de oameni, s-a pogorât

și s-a îmbrăcat cu asemănarea noastră luând trup din Sfânta Fecioară Maria și s-a făcut strălucirea, pecetea și chipul adevărat al Dumnezeirii Tale, ca El iarăși să ne unească cu dumnezeirea Ta prin a Lui asemănare. El însuși s-a făcut chipul omului, ca să stăpânească peste cei care se închină icoanelor chipului Său dumnezeiesc. Iar pentru că oamenii iubesc imaginile sub formă omenească, noi, slujitorii și robii Tăi, am întocmit această imagine, nu ca să ne închinăm materiei și nici să ne minunăm de lucrarea zugravului, ci în numele Celui Unul-Născut al Tău care s-a făcut Lumină din Lumină și Viață din Viață.

Și acum, Doamne, primește din mâinile noastre această imagine (*numele sau tema*) și o binecuvintează și o sfințește prin ungerea untdelemnului sfânt, ca să se învrednicească să pecetluiască chipul Fiului Tău Cel Unul-Născut în sufletele credincioșilor și să se facă pricină și prilej de închinare la Treimea Cea de o ființă.

Și neîncetat îți vom mulțumi și Te vom slăvi împreună cu Fiul și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în veci vecilor. Amin.

Iar unul dintre preoți va aduce sfântul mir de pe altar și i-l va da episcopului.

Credincioșii: Sharagan: 'A'biour kenats ...' (O, Izvorul Vieții...)

În timp ce aceștia cântă, episcopul va turna puțin mir în palma lui stângă și va înapoia vasul cu mir preotului pentru a-l pune pe sfânta masă. Și se va apropia de imaginea care va fi unsă.

Credincioșii vor cânta:
Amin. Aliluia, aliluia, aliluia.

Iar episcopul va unge imaginea pe frunte și în alte locuri cuvenite, dacă există, zicând:

Binecuvântată, unsă și sfințită să fie această imagine (a Răstignirii sau a Învierii etc. a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos; sau a Preasfintei Maicii lui Dumnezeu; sau a Sfântului/Numele/) prin semnul Sfintei Cruci și prin sfânta Evanghelie și prin acest sfânt mir, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Și corul va cânta un imn potrivit cu semnificația imaginii, dacă este Răstignirea sau Învierea, sau a Sfintei Maicii lui Dumnezeu sau a unui apostol sau patriarh sau mucenic sau pustnic sau a unei fecioare.

În timp ce aceștia cântă, episcopul va lua o cădelniță și va cădi imaginea și se va închina înaintea ei și o va săruta. Toți ceilalți care se află în altar se vor închina înaintea ei și o vor săruta.
Și iarăși, aceștia vor intra în altar.

Iar atunci, dacă imaginea este cea a Mântuitorului, ei vor zice:

Psalmul 66

Aliluia, aliluia.
Dumnezeule, milostivește-Te spre noi şi ne binecuvintează, luminează fala Ta spre noi şi ne miluiește!
Ca să cunoaștem pe pământ calea Ta, în toate neamurile mântuirea Ta.

Citirea este din Epistola către Evrei a Sfântului Apostol Pavel (Cap. 1, 1-13):

După ce Dumnezeu odinioară, în multe rânduri şi în multe chipuri, a vorbit părinților noștri prin prooroci, În

zilele acestea mai de pe urmă ne-a grăit nouă prin Fiul, pe Care L-a pus moștenitor a toate şi prin Care a făcut şi veacurile; Care, fiind strălucirea slavei şi chipul ființei Lui şi Care ține toate cu cuvântul puterii Sale, după ce a săvârșit, prin El însuși, curățirea păcatelor noastre, a șezut de-a dreapta slavei, întru cele prea înalte, Făcându-Se cu atât mai presus de îngeri, cu cât a moștenit un nume mai deosebit decât ei.

Căci căruia dintre îngeri i-a zis Dumnezeu vreodată: „Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut"; şi iarăși: „Eu Îi voi fi Lui Tată şi El Îmi va fi Mie Fiu"? Şi iarăși, când aduce în lume pe Cel întâi născut, El zice: „Şi să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu". Şi de îngeri zice: „Cel ce face pe îngerii Săi duhuri şi pe slujitorii Săi pară de foc"; Iar către Fiul: „Tronul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului; şi toiagul dreptății este toiagul împărăției Tale. Iubit-ai dreptatea şi ai urât fărădelegea; pentru aceea Te-a uns pe Tine, Dumnezeule, Dumnezeul Tău cu untdelemnul bucuriei, mai mult decât pe părtașii Tăi". Şi: „Întru început Tu, Doamne, pământul l-ai întemeiat şi cerurile sunt lucrul mâinilor Tale; Ele vor pieri, dar Tu rămâi, şi toate ca o haină se vor învechi; Şi ca un pe un veșmânt le vei strânge şi ca o haină vor fi schimbate. Dar Tu același ești şi anii Tăi nu se vor sfârși".

Credincioșii:
Aliluia, aliluia.
Vestit-au cerurile dreptatea Lui şi au văzut toate popoarele slava Lui.

Diaconul:
Aliluia. Orthi (Drepți).

Preotul:
Pace tuturor.

Credincioșii:
Și duhului tău.

Diaconul:
Cu frică să ascultăm.

Preotul:
Din Sfânta Evanghelie a lui Iisus Hristos după Ioan (Cap.1, 1-14).

Credincioșii:
Slavă Ție Doamne, Dumnezeul nostru.

Diaconul:
Proskhoumen (Să luăm aminte).

Credincioșii:
Domnul zice.

Preotul:
De la Părintele Luminilor:

La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut; şi fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut. Întru El era viață şi viaţa era lumina oamenilor. Şi lumina luminează în întuneric şi întunericul nu a cuprins-o. Fost-a om trimis de la Dumnezeu, numele lui era Ioan. Acesta a venit spre mărturie, ca să mărturisească despre Lumină, ca toți să creadă prin el. Nu era el Lumina ci ca să mărturisească despre Lumină.

Cuvântul era Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume. În lume era şi lumea prin El s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut. Întru ale Sale a venit, dar ai Săi nu L-au primit. Şi celor câți L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se

facă fii ai lui Dumnezeu, Care nu din sânge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu s-au născut. Şi Cuvântul S-a făcut trup şi S-a sălăşluit între noi şi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har şi de adevăr.

Diaconul:
Proskhoumen (Să luăm aminte).
Slavă Ție, Doamne, Dumnezeul nostru. Prin sfânta Cruce să-L rugăm pe Domnul să ne slobozească din păcat și să ne mântuiască prin harul milostivirii Sale. Doamne Atotputernice, Dumnezeul nostru, mântuiește și miluiește.

Episcopul:
Păzește-ne Hristoase, Dumnezeul nostru, sub umbra cinstitei Crucii Tale, în pace. Ferește-ne de vrăjmașul văzut și nevăzut. Fă-ne vrednici să Îți mulțumim și să Te slăvim împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Dacă însă imaginea este cea a Maicii Domnului sau a unui sfânt, citirile care urmează imnului și cădirea vor fi lăsate deoparte. Iar dacă imaginea este cea a Maicii Domnului, după imn, diaconul va zice:

Diaconul:
Să-i avem pe Sfânta Maică a lui Dumnezeu și pe toți sfinții împreună mijlocitori la Tatăl din ceruri, ca plăcându-I Lui, să se milostivească și mântuiască făptura Sa. Doamne Atotputernice, Dumnezeul nostru, mântuiește și miluiește.

Episcopul:
Primește, Doamne, rugăciunile noastre cu mijlocirea Sfintei Maicii Tale, cea care L-a născut fără prihană pe Fiul Tău Cel Unul-Născut, și cu mijlocirile tuturor sfinților Tăi.

Îndură-Te, Doamne, milostivește-Te, ispășește și răscumpără păcatele noastre. Fă-ne vrednici să Îți mulțumim și să Te slăvim cu Fiul și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Dacă imaginea este cea a unuia dintre ceilalți sfinți, după imn, diaconul va zice:

Diaconul:
Domnului să ne rugăm împreună cu sfinții mucenici care i-au biruit pe cei răi, au îndurat necazuri și s-au învrednicit de coroanele cerești nepieritoare și luminoase. Pentru rugăciunile și mijlocirea lor să se milostivească spre noi. Doamne Atotputernice, Dumnezeul nostru, mântuiește și miluiește.

Episcopul:
Hristoase, Dumnezeul nostru, Tu i-ai ales și i-ai primit pe binecuvântații Tăi mucenici (numele) și i-ai făcut părtași la pătimirile Tale cele de bunăvoie. Așadar, îi avem ca mijlocitori la Tine, pe ei și pe toți sfinții din lumea întreagă; ca prin rugăciunile și mijlocirea lor să împaci viața noastră din această lume, ferindu-ne de vrăjmașul văzut și nevăzut. Învrednicește-ne, Doamne, să viețuim după pilda lor și pecetluiește sfârșitul nostru în credința ortodoxă, în nădejdea vieții veșnice. Ca și noi să ne învrednicim să intrăm în locașurile cele cerești ale luminii și să moștenim împărăția pe care ai pregătit-o sfinților Tăi de la întemeierea lumii; și împreună cu ei Îți mulțumim și Te slăvim cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Binecuvântat este Domnul nostru Iisus Hristos. Amin.

Și toți vor cânta împreună Rugăciunea Tatăl Nostru:

Tatăl nostru Care ești în ceruri...

Iar episcopul va încheia, zicând:
Că a Ta este împărăția și puterea și slava în vecii vecilor. Amin.

Apoi va începe slujirea Liturghiei.

III. RUGĂCIUNEA COPTĂ

Aceasta este versiunea în limba engleză a traducerii lui U. Zanetti, „La Prière de consécration d'une icône", *LMC* 19 (1991), 96 (vezi acest articol pentru detalii). Vezi și prima versiune tipărită în limba franceză de P. J. M. Wansleben, *Histoire de l'Église d'Alexandrie*... (Paris, 1677), 228-9; Texte copte, cu traducere în limba arabă și italiană în A. 'Abdallah, „L'Ordinamento liturgico di Gabriele V, 88o Patriarca copto (1409-27)", *Studia Orientalia Christiana*, (Cairo, 1962), 276-8, 436; Textul arab și traducerea în engleză de către pr. T. Malaty, *The Church House of God* (Alexandria, 1982), 298-304.

Text

Episcopul rostește:
Stăpâne, Doamne, Dumnezeule Atotputernice, Tatăl Domnului, Dumnezeul și Mântuitorului nostru Iisus Hristos:

[Dumnezeule, Care ne-ai lăsat de la început o preînchipuire a celor ce vor să fie, prin proorocii Tăi sfinți: cei din Legea cea Veche preînchipuindu-i pe cei din Noul Legământ;]

Tu, Care, prin mijlocirea robului Tău Moise, ne-ai pus lege dintru început (poruncind) ca chipurile heruvimilor

și ale serafimilor, care acopereau scaunul milei cu aripile lor, să fie așezate în chivotul mărturiei.

Tu, Care i-ai dat înțelepciune lui Solomon prin Templul pe care l-a zidit Ție în Ierusalim și pe care l-ai descoperit aleșilor Tăi, apostolii, prin întruparea Fiului Tău Unul-Născut (*Monogenis*), Iisus Hristos, Domnul nostru (poruncindu-le) să Îți zidească biserici și mănăstiri în numele sfinților Tăi mucenici.

Pentru toate acestea ne rugăm și Ție ne cucerim, prietenul omenirii: trimite pe Duhul Tău Cel Sfânt asupra acestei imagini a sfântului mucenic (nume) ca să se facă icoană a mântuirii,[204] pentru ca toți cei ce se apropie de ea cu credință să dobândească harul lui Dumnezeu, spre iertarea păcatelor lor. Că binecuvântat și slăvit este Numele Tău cel sfânt, Tată, Fiu și Duh Sfânt dătător de viață și de o ființă cu Tine, acum și în vecii vecilor.

[Ia mirul, unge (icoana) și spune:
Binecuvântat (să fie) Domnul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, (care) a sfințit (această icoană) prin Duhul Său cel Sfânt. Amin.]

---

[204] „Ca să fie de folos spre mântuire și râvnă”, conform lui R. Tuki, *Pontificale coptice et arabice*, (Roma, 1762), vol. 2, 53, citat de S. Chauleur, *Histoire des coptes d'Égypte* (Paris, 1960), 180. După notele 30 și 32 ale lui Zanetti, găsim și „icoană a mângâierii”, pentru a dobândi „harul și bunăvoința lui Dumnezeu, prieten al omenirii”.

IV. RUGĂCIUNEA ETIOPIANĂ

Dintr-un text în Ge'ez, cu o traducere în limba engleză trimis mie de către pr. Seife Selassie Yohanes (d. 2010), cercetător și profesor de Vechiului Testament la Seminarul Ortodox Etiopian Sf. Pavel din Addis Abeba.

Existența acestei rugăciuni, precum și venerarea icoanelor în Biserica Etiopiei, au fost confirmate mai întâi de episcopul Melchisedec și apoi de Abebaw Yigzaw, ambii studiind teologia ortodoxă, primul la Atena și al doilea la București.

Text

Doamne, Dumnezeul nostru, Tu, Care stăpânești peste toate, Tatăl Domnului, Dumnezeului și Mântuitorului Iisus Hristos. Tu ești Cel Care ne-ai dat Legea prin Moise, robul Tău, dintru început, ca el să așeze imaginile heruvimilor deasupra altarului (?) ...

Tu ai dat înțelepciune lui Solomon, ca să-Ți zidească un locaș în Ierusalim.

Iar Fiul Tău Unul-Născut, Iisus Hristos, a arătat aceasta ucenicilor Săi iubiți îmbrăcându-se cu al nostru trup.

Tu Care îl iubești pe om, ai rânduit o sfântă adunare și ca în numele drepților și al sfinților mucenici și al sfinților îngeri și al tuturor sfinților, icoanele lor să fie așezate aici.

Așa, Dumnezeul nostru, te rugăm ca din a Ta Bunătate să trimiți Duhul Tău Cel Sfânt asupra acestor imagini ale drepților și ale mucenicilor, ale îngerilor și ale tuturor sfinților și mai ales asupra acestei imagini a Sfântului (nume), ca aceasta să fie sfințită și binecuvântată și să fie pricină de închinare și mijlocire, pentru rugăciune și

venerare (închinare). Să fie aceasta de folos pentru toți cei care se apropie cu credință și să fi de folos spre iertarea păcatelor și în rugăciunile tuturor credincioșilor.

Că binecuvântat și sfânt este Numele Tău și plin de slavă, Tată, Fiu și Duh Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

CONCLUZII

Chiar dacă iconografia și universul icoanelor par să se fi dezvoltat mai bine în așa-numita lume „bizantină”, putem observa că Bisericile necalcedoniene (pentru care rolul icoanelor nu a fost ratificat de vreun sinod, cum a fost cazul bizantinilor cu Sinodul al II-lea de la Niceea din 787) sunt departe de a fi iconoclaste, așa cum am încercat să dovedesc aici, deși nu mai deținem icoane foarte vechi, cu excepția copților, care ne oferă astăzi cele mai vechi urme care pot fi văzute. Chiar dacă exemplele iconografice ale tradiției siriace sunt astăzi cele mai rare, rolul lor a fost deosebit de important în dezvoltarea iconografiei creștine.[205] Dacă miniaturile, atât de numeroase, mai ales în tradițiile armeană și siriacă, vor fi văzute ca și echivalente ale icoanelor, aceasta ar fi o modalitate de a suplimenta numărul mic de icoane existente în aceste două tradiții. Cele mai frumoase icoane și picturi creștine ale Bisericilor necalcedoniene au fost, fără îndoială, distruse în cursul persecuțiilor și ca rezultat al capriciilor istoriei (mediul islamic, iar mai târziu propaganda protestantă etc.), astfel încât ceea ce mai avem poate doar să ne ofere o vagă idee despre ceea ce a existat cândva.[206] Fiecare artă locală (ortodoxă siriacă, armeană, coptă, etiopiană) a fost influențată în anumite momente de timp de mediu: astfel, uneori, putem percepe reflexia civilizațiilor (în artă,

---

[205] G. Millet și C. Diehl citați de J. Leroy, *Les manuscrits syriaques* (Paris, 1964), 37.
[206] K. Wessel, *The Coptic Art*, 160-1.

decorație, îmbrăcăminte etc.) cu care diferitele comunități necalcedoniene au fost în contact: elenistică, bizantină, islamică și altele. Inscripțiile ne permit uneori să localizăm și să datăm icoanele și imaginile. Trebuie subliniată influența reciprocă a fiecăreia dintre aceste arte iconografice orientale, în ciuda distanțelor care le separă, care ar putea face obiectul unei cercetări complexe, dar foarte interesante. Fiecare Biserică Ortodoxă Orientală trebuie să devină conștientă de trecutul ei iconografic și să conserve și să restaureze icoanele, picturile și iluminările. Tinerii iconografi ar trebui să fie inspirați de acest bogat patrimoniu.

Cele mai frecvente teme iconografice sunt aceleași ca în lumea bizantină, dar, bineînțeles, există preferințe pentru unii sfinți locali.

De altfel, trebuie să observăm că Bisericile siriene ortodoxe, armene și etiopiene nu au în mare parte un iconostas propriu-zis: iconostasele sunt înlocuite de perdele, adesea ornate cu reprezentări ale sărbătorilor din evanghelii, și separă altarul înălțat de restul bisericii.[207] Funcția imenselor draperii copte vechi este încă neclară: sunt acestea menite să decoreze absida sau să delimiteze o altă zonă a bisericii, după cum se presupune dintr-o tapiserie de secol VI, reprezentând Fecioara înconjurată de arhanghelii Mihail și Gavriil?[208] Este nevoie de un studiu sistematic al evoluției de la o barieră parțială

[207] În ceea ce privește perdelele/draperiile din bisericile din Etiopia, vezi S. Chojnacki, „Worship of holy images in Ethiopia" (*Hermeneia*, 1993).

[208] M. Martiniani-Reber, „Les étoffes coptes du Musée de Art et d'Histoire de Genève", *LMC* 16 (1989), 94-5. M. H. Rudschowscaya vorbește despre „perdelele de altar (?)", „care ascund vederea altarului", *Tissus Coptes*, (Paris, 1990), 62.

până la paravanul închis sau la iconostas. Cele mai vechi iconostase copte care s-au păstrat datează din Evul Mediu (secolul al X-lea): icoanele sunt aliniate pe nivelul superior.[209] Pe iconostasele copte recente, icoanele sunt plasate pe ambele laturi ale ușilor împărătești, în registrele de mijloc și de sus.[210]

Icoanele sunt venerate în biserici, în procesiuni și acasă, când omul se roagă aprinzând lumânări și tămâind. Adesea credincioșii ating icoana sau imaginea cu mâna pe care o ating apoi de gură și fac semnul crucii. Toate bisericile necalcedoniene fac o distincție clară între utilizarea pedagogică a imaginii și venerarea ei: se venerează mai presus de toate *persoana*, prototipul reprezentat în icoană sau în imagine, care rezolvă orice nelămurire iconoclastă și orice problemă hristologică.[211]

În Ierusalim și în alte părți, am văzut la slujbe și la liturghii, preoți și diaconi ortodocși copți, etiopieni, armeni și sirieni care tămâiau icoanele, înaintea cărora ardeau candele cu untdelemn.

În ceea ce privește rugăciunile de sfințire, ca și în tradiția bisericească răsăriteană, în ansamblu, acestea confirmă venerarea icoanelor printr-o binecuvântare liturgică. Aceste rugăciuni de consacrare ale bisericilor necalcedoniene, texte care au fost publicate până în zilele noastre în cărțile de rugăciune pentru sfințirea episcopilor Bisericilor respective, ne oferă elemente interesante care mărturisesc fără îndoială o credință și o

---

[209] L. A. Hunt, „La fabrication et l'usage des icônes dans le context de l'Égypte copte médiévale", *LMC* 18 (1990), 74; J. Walter, „The origin of the iconostasis", *Eastern Churches Review*, 3 (1970-1), 260-6; *The Coptic Encyclopedia*, articolul „iconostasis", 211.

[210] *LMC* 19 (1991), 11, 72, 74.

[211] C. von Schönborn, *L'icône du Christ* (Fribourg, 1976), 146-7.

practică ortodoxă, referindu-se nu numai la motivele venerării, ci și la o serie de argumente referitoare la hristologie (Întruparea și mântuirea), la mariologie și la alte subiecte teologice.

Deși în Biserica Armeană ungerea se face cu mir, în tradiția ortodoxă siriacă se specifică în mod clar că aceasta se face cu un untdelemn obișnuit. În ceea ce privește tradiția etiopiană, din păcate, nu am nici o informație cu privire la acest subiect, dar cel mai probabil se face ca și în Biserica Coptă, adică cu mir.[212]

În ceea ce privește rugăciunea coptă pentru sfințirea icoanei, similitudinea cu rugăciunea etiopiană este evidentă.[213]

Rămâne ca specialiștii să elaboreze un studiu istoric, critic și comparativ al acestor rugăciuni de sfințire; o comparație a rugăciunii bizantine de sfințire cu rugăciunile coptă și etiopiană ar fi deosebit de folositoare.[214]

Nădejdea mea este ca această publicație modestă să contribuie la creșterea interesului față de icoanele din Bisericile Ortodoxe Orientale, mulțumită, poate, textelor pe care le-am citat aici, într-o manieră sporadică, întrucât acestea ne permit să descoperim nu numai perspectivele

---

[212] Vezi U. Zanetti, *LMC* 19 (1991), 93, 97.

[213] Îmi amintesc că am găsit referiri la rugăciunea coptă în catalogul de la British Museum și într-un articol al lui J. Muyser, *Les Cahiers Coptes* 1 (1952), 23-4, aceste elemente transmițându-le pr. Zanetti și rugându-l să scrie două articole pentru al doilea dosar pe care îl pregăteam cu privire la icoanele copte, pentru jurnalul *Le Monde Copte* (vezi numărul 19: „La prière de consécration d'une icône", 93-8 și „Les icônes chez les théologiens de l'Église copte" 77-91).

[214] Rugăciunea coptă pare atestată, în orice caz, începând cu secolul al XIV-lea. Zanetti, „La prière de consécration d'une icône", *LMC* 19 (1991), 95. A se vedea, de asemenea, nota 141 din capitolul 3 de mai sus despre icoanele copte.

iconografice și liturgice, dar și perspectivele istorice, arheologice, hagiografice și, mai ales, teologice/hristologice. Acceptarea unei hristologii bine definite și echilibrate este, fără îndoială, necesară pentru a accepta, fără idolatrie, reprezentarea vizibilă a lui Hristos-Omul într-o icoană. Apoi, iconologia apare ca un apogeu al reflecției hristologice, întrucât cele două sunt legate în mod intrinsec în acord cu teologia întrupării lui Hristos.[215] Dacă într-adevăr venerabilele Biserici necalcedoniene ar fi fost cu adevărat monofizite, dacă credeau că omenirea lui Hristos a fost absorbită de dumnezeirea Sa (așa cum a făcut Eutihie), ar mai fi fost acestea preocupate să reprezinte omenirea Lui în icoane? Această demonstrație hristologică m-a determinat încă de la început să scriu pe tema iconografiei în Bisericile Ortodoxe Orientale. Pe de altă parte, mi s-a părut la fel de important să fac cunoscută această cinstire a icoanelor în rândul ortodocșilor orientali pentru a ne ajuta să depășim anumite prejudecăți, întrucât icoana a dezvoltat cu adevărat o spiritualitate și o credință ortodoxă în Bisericile necalcedoniene.

Dacă cineva ar reproșa acestor Biserici că nu au formulat o „teologie” a icoanei, s-ar putea răspunde că o astfel de formulă teologică s-a făcut în Bizanț, în special la Sinodul de la Niceea II (787), mai ales pentru că disputele istorice cu privire la cinstirea imaginilor o cereau. Trebuie remarcat aici că Sf. Ioan Damaschin, marele Doctor al luptei împotriva iconoclaștilor, îi consideră pe necalcedonienii drept „ortodocși”.[216]

---

215 Întruparea lui Hristos este temelia icoanei, conform lui L. Ouspensky, *Théologie de l'icône* (Paris, 1982), 12.

216 Vezi articolul lui Georges Martzelos „Orthodoxy and Heresy of the Anti-Chalcedonians According to St. John Damascene (676-749)”, în *The Dialogue between the Eastern Orthodox and Oriental*

În cele din urmă, studiul venerării icoanelor în rândul ortodocșilor orientali ne permite să aprofundăm îngusta dezbatere hristologică cu privire la Calcedon și să demonstrăm credința și ecleziologia comună a celor două familii ortodoxe, răsăritene și orientale, după 451.

Poate că aceste reflecții îi vor încuraja pe specialiști să ducă mai departe cercetarea mea și, mai ales, să traducă alte mărturii scrise. Nădăjduiesc, în orice caz, că această introducere poate deschide minți și inimi ca să recunoască ortodoxia Bisericilor necalcedoniene față de imaginile sfinte și venerarea icoanelor. În această privință, toți ortodocșii, calcedonieni și necalcedonieni venerează icoanele la fel, fără a le adora, bineînțeles, întrucât venerarea imaginii trece la prototip.

Orthodox Churches, ed. C. Chaillot, Volos (2016), 147-159, aici la 158-159: După tot ce am spus, credem că este limpede că deși Sf. Ioan Damaschin îi privește pe anticalcedonieni ca „eretici" pentru că au refuzat să accepte al IV-lea Sinod Ecumenic, el, totuși, nu ezită să recunoască ortodoxia lor ideologică sau, cu alte cuvinte, ortodoxia lor conform esenței dogmei, caracterizându-i ca „ortodocși" în toate celelalte aspecte.

Postfață

Când am pregătit prima ediție a acestei cărți, care a fost publicată în limba franceză în 1993, sub titlul *Rôle des images et véneration des icones dans les Églises orthodoxes orientales – syrienne, arménienne, copte, éthiopienne*, scopul meu a fost acela de a analiza venerarea icoanelor în aceste foarte vechi Biserici Orientale, pentru a demonstra, în contextul dialogului bilateral care a avut loc cu Bisericile Ortodoxe Calcedoniene de tradiție greacă, rusă, română, sârbă, bulgară, că abordările lor iconografice, teologice și hristologice au fost asemănătoare cu cele ale Sinodului al II-lea Ortodox de la Niceea (787). Însă, în aproape un sfert de secol, cât a trecut de atunci, situația politică a suferit schimbări enorme. Din acest motiv am decis să adaug o postfață.

În Orientul Mijlociu, bisericile copte din Egipt s-au confruntat cu atacuri încă din anii 1970,[217] iar în Siria și Irak distrugerea a fost cea mai mare, în special ca urmare a activităților Statului Islamic.

În acești ani de război în Orientul Mijlociu, patrimoniul cultural al regiunii a fost grav afectat, în Siria[218] și Irak[219], ca niciodată până acum. Acest patrimoniu include, printre altele, și cel al Bisericilor Siriene Ortodoxe și Armene, care sunt menționate în această carte. Diferite

---

[217] Vezi Christine Chaillot, *Les Coptes d'Égypte. Discrimination et persécutions 1970-2011* (Paris, 2011).

[218] https://fr.wikipedia.org/wiki/Patrimoine syrien pendant la guerre civile

[219] https://fr.wikipedia.org/wiki/Destruction du patrimoine culturel par état islamique

persoane au rezumat ceea ce s-a întâmplat. Aici sunt câteva exemple.[220]

În Irak, în 16 iunie 2014, un jurnalist irakian a dezvăluit că membrii Statului Islamic (EI sau Daesh în franceză, IS, ISIS, ISIL sau Daesh în engleză) au primit instrucțiuni să distrugă toate bisericile creștine din Mosul. În 2015, această organizație a urmărit o politică de distrugere a patrimoniului religios creștin din Siria și Irak. La începutul lunii februarie a aceluiași an, este distrusă biserica Al-Tahera, una dintre cele mai vechi biserici din Mosul, datând din secolul al VII-lea.

La începutul anului 2015, Mănăstirea Sf. Behnam și Sara, datând din secolul al V-lea, a fost dinamitată de IS. Această mănăstire a aparținut în trecut Bisericii Ortodoxe Siriene, dar a devenit catolică în 1839. La 19 martie 2015 IS a făcut publice fotografii care arată distrugerea clădirilor, inscripțiilor și mormântului Sfântului Behnam. La 20 noiembrie 2016, după mai bine de doi ani de ocupație, mănăstirea și împrejurimile sale au fost eliberate de forțele irakiene.[221] În decembrie 2016, s-a descoperit că unele texte vechi rămăseseră ascunse în spatele unui zid.[222] Au fost salvate mai mult de 400 de texte din secolul al XIII-lea până în secolul al XX-lea. Unele manuscrise erau iluminate, adică având unele imagini (iluminări) pe care le descriu în această carte.

În general, comorile (picturi, icoane, relicve etc.) care au fost distruse sau deteriorate aparțineau bisericilor și mănăstirilor. Însă, mai mult decât atât, există mii de

---

220 http://www.oasiscenter.eu/articles/eastern-christians/2016/03/21/isis-and-the-threat-to-the-christian-architectural-heritage

221 https://en.wikipedia.org/wiki/Mar_Behnam_Monastery

222 http://www.livescience.com/57240-historic-texts-hidden-isis-occupied-monastery.html#undefined.uxfs

bărbați și femei, creștini și necreștini, care au pierdut totul și au fost răpiți sau uciși. Unul dintre aceștia este numit în această carte, mitropolitul Gregorios Yohanna (Ioan) Ibrahim al Bisericii Ortodoxe Siriene din Alep, răpit lângă Alep la 22 aprilie 2013, împreună cu mitropolitul ortodox grec al aceluiași oraș, Boulos (Paul) Yazigi, care încercau să negocieze eliberarea a doi preoți sechestrați în 2013. Încă nu există nici o veste despre ei. Mass-media nu este foarte interesată de această problemă. Site-ul grec Pemptousia a realizat o petiție on-line (în engleză), în speranța că ar fi încă posibil să fie eliberați cei doi ierarhi.[223]

În Siria, amintesc de minunatele fresce din secolele XI și XII de la Mănăstirea Mar Mousa (Sf. Moise Etiopianul), cam la treizeci de kilometri nord de Damasc, o mănăstire a Patriarhiei Ortodoxe Siriene până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când a fost dobândită de catolicii sirieni. Părintele iezuit italian care a restaurat construcția începând cu 1992,[224] Paolo Dall'Oglio, a fost și el răpit la 27 iulie 2013 și de atunci nu mai există nici o veste despre el.[225] Comunitatea monahală din Mar Mousa a fost supusă amenințărilor și a fost nevoită să părăsească locul. De la recucerirea regiunii de către armata siriană în 2014, comunitatea s-a întors la mănăstire.

În Alep, orașul vechi, unde exista un număr mare de biserici străvechi, a fost distrus de foc. Bombardarea orașului începând cu 2011, mai ales cea din mai 2015, a afectat grav o serie de biserici. De exemplu, la 28 mai 2015, a fost atacată biserica armeană gregoriană a celor

---

[223] http://pemptousia.com/petition-page/
[224] http://www.jesuites.com/compagnons/marmoussa/
[225] http://fr.wikipedia.org/wiki/Paolo_Dall'Oglio

patruzeci de mucenici, care avea picturi superbe.[226] În ianuarie 2017, catedrala a fost afectată, însă a rămas în picioare. În schimb, muzeul adiacent acesteia a fost distrus în totalitate.

În nord-vestul Siriei, la Kassab, centrul cultural armean, care a fost recent înființat de asociația armeană Terre et Culture, a cărui sediu se află la Paris,[227] a fost incendiat de către teroriști,[228] iar bisericile au fost profanate.[229]

Rămânând în Siria, la Homs, unde bisericile au ajuns într-o stare foarte proastă, acoperișul catedralei ortodoxe siriene a fost doborât, însă nu și zidurile. Tot lemnul din interior a fost ars, incluzând un altar frumos și sculptura din lemn. Icoanele și picturile au fost salvate deoarece au fost evacuate la începutul acestor evenimente distructive.

La șaizeci de kilometri sud de Homs, în satul Sadad, picturile murale ale două biserici ortodoxe siriene, Sf. Gheorghe și Sf. Serghie și Vah (sec. al XVIII-lea),[230] par să fi fost cruțate, însă altarele ambelor biserici au fost profanate. Creștinii din Sadad au fost forțați să fugă în

---

226 https://en.wikipedia.org/wiki/Forty-Martyrs_Cathedral#Current_status

227 Organizația Terre et Culture a fost înființată în Franța în 1978 în convingerea că reflecția asupra situației armene trebuie în mod obligatoriu să ia în considerare patrimoniul și istoria sa la nivel global și în adevărata sa dimensiune geografică și că apărarea identității funcționează printr-o legătură cu locurile asociate cu istoria și patrimoniul.

228 http:www.oasiscenter.eu/fr/articles/chrétiens-d-orient/2016/03/17/daech-et-la-menace-du-patrimoine-architectural-chrétien

229 http://www.christianophobie.fr/breves/syrie-profanation-des-eglises-de-kassab#. WG4m XZKMdo4

230 http://architectureandasceticism.exeter.ac.uk/items/show/214

mai multe rânduri, ca urmare a atacurilor IS, inclusiv în toamna anului 2013[231] și în noiembrie 2015.[232]

În Răsărit, la Deir ez-Zor, IS a dinamitat mausoleul Memorialului Armean al Genocidului Otoman în septembrie 2014, distrugându-l în întregime.

În Irak, amintesc în capitolul 1 de mai sus bisericile ortodoxe siriene de lângă Mosul, de la Qaraqosh și Bartella, sate care au fost ocupate de IS și redobândite în octombrie 2016. Bisericile ortodoxe siriene au suferit daune materiale, dar nu au fost incendiate sau spulberate, cum a fost cazul altor biserici. Pe de altă parte, toate interioarele au fost profanate, iar episcopii au trebuit să facă ritualuri de resfințire.

În septembrie 2016 am vizitat lagărele de refugiați din Kurdistanul Irakian, de la Erbil și Dohuk. La Erbil l-am întâlnit pe episcopul ortodox sirian al vechii Mănăstiri Mar Matta (Matei), unde se păstrează și moaștele sfântului. Această mănăstire, scaunul vechi al mafrianului (sau catolicosul de Răsărit) Bar Hebraeus, renumit în secolul al XIII-lea, este situată pe vârful unui deal înalt și foarte aproape de granița cu IS, însă nu a fost atinsă, iar manuscrisele sunt în siguranță. În decembrie 2016 a fost eliberată întreaga zonă a satelor dintre această mănăstire și Mosul, cu bisericile mai mult sau mai puțin distruse, în special interioarele, așa cum au arătat fotografiile publicate în mass-media.

După recucerirea orașului Mosul, în iulie 2017, s-a anunțat că, printr-un miracol, deși centrul istoric din

231 http://acnuk.org/news.php/455/syria-death-and-destruction-in-christian-town-of-sadad

232 http://www.cam.org.au/News-and-Events/News-and-Events/News/Article/20089/Christians-of-Sadad-Syria-flee-ISIS-advance#.WGWN 7ZKMd04

Mosul a fost lovit de raiduri aeriene, agitat de arme de foc și dinamitat de către IS, biserica ortodoxă siriană a Sf. Toma, biserica principală a orașului și mai veche de sec. XII (este menționată cel puțin de la sfârșitul secolului al VIII-lea, dar se crede că este mult mai veche) era încă intactă. Interiorul a fost tare distrus de către ocupanți, care îl foloseau ca bază militară, însă monumentul a supraviețuit bătăliei.[233]

În sud-estul Turciei, regiunea ortodoxă siriană Tur Abdin se afla lângă zona de luptă din nordul Siriei, iar numeroși sirieni și irakieni (inclusiv creștini) au căutat refugiu acolo. În orașul Diyarbakir (vechiul Amida), preotul și soția lui au fost forțați să părăsească locul bisericii ortodoxe siriene a Fecioarei,[234] din pricina luptelor dintre armata turcă și milițiile kurde, dar în cele din urmă biserica a scăpat de distrugere și preotul a putut să se reîntoarcă. Marea biserică armeană a Sf. Guiragos, prima care a fost restaurată de armeni în Turcia,[235] a suferit daune minore în lupte, însă rămâne în mijlocul unui cartier vechi, de asemenea ocupat de kurzi, care a fost în mare parte făcut una cu pământul de buldozere.

În concluzie, situația actuală poate fi rezumată pe scurt, după cum urmează. Evenimentele politice dramatice din Orientul Mijlociu din ultimii ani au forțat populația, inclusiv un număr foarte mare de creștini, să lase totul, în special în Siria și Irak. Încetarea focului din decembrie 2016 este fragilă și relativă. Nu putem citi această mică carte, fără a ne gândi la creștini și la multele probleme

---

233 http://www.chretiensdelamediterranee.com/legalise-saint-thomas-miraculee-de-mossul-olj/

234 http://www.christiantoday.com/article/priest.forced.to.flee.ancient.church.under.threat.in.turkey/7811.htm

235 http://www.collectifvan.org/article_print.php?id=51939

cu care se confruntă în acest moment. Mai ales acestea două: să aleagă să rămână în țara strămoșilor, unde părinții lor au trăit de la începutul creștinismului sau să accepte exilul. Am dori ca ei să se întoarcă la casele lor, dar aceasta presupune că ar trebui să existe un angajament care să le promită o siguranță deplină pentru viitorul lor și, mai ales, pentru copiii lor și generațiile viitoare. Și acesta este un lucru pe care nimeni nu îl poate promite și garanta pe termen lung.

Mai mult, unii analiști cred că situația creștinilor în viitor va putea deveni chiar mai grea decât în cazul Statului Islamic (IS), de exemplu, prin faptul de a nu face loc minorităților, cum ar fi creștinii, prin adoptarea unor legi care restricționează libertatea individuală și forțează islamizarea societății din Irak sau din altă parte.[236]

Unii dintre acești creștini doresc să rămână în pământul strămoșilor lor, cu demnitate și egalitate, bucurându-se de drepturile fundamentale și de drepturile omului. Una este să reconstruim bisericile și casele în întreaga regiune. Altceva este să hotărâm dacă creștinii se întorc în țările lor ancestrale sau să încercăm să-i convingem să facă acest lucru. Toate acestea necesită multă muncă, energie și, mai presus de toate, curaj și ajutor de la oamenii din întreaga lume. De asemenea, un viitor rodnic și pașnic nu poate fi asigurat pentru creștinii din Orientul Mijlociu fără rugăciune neîncetată – fără rugăciunile noastre.

Christine Chaillot
Geneva, octombrie 2017.

[236] http://www.oasiscenter.eu/fr/articles/chretiens-dans-le-monde-musulman/2016/11/11/irak-chretiens-apres-daech

Fotografii

În biserica armeană din Troinex, Geneva

O mică biserică din apropierea
Mănăstirii ortodoxe siriene Zafaran, Turcia.

**Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului
în capela din Klutbeh, Cairo, sub Mănăstirea ortodoxă
coptă a sirienilor din Wadi Natrun, Egipt**

Icoană ortodoxă siriană a Sf. Iacov de Serug
cu următoarele inscripții:
Stânga sus: *Acesta este Sf. Mor Iacov de Serug, doctor al Bisericii Siriene*.
Dreapta sus: *Și acesta este Sf. Mor Severus, care a fost odată prezent la minunea din copilăria [lui Iacov de Serug]*.
Jos: *pelerinul Iacov al Edesei a dat această icoană Mănăstirii Sf. Marcu Evanghelistul din Sfântul Ierusalim pentru (mântuirea) sufletului său și pentru sufletele părinților săi, sub arhiepiscopul care se îngrijește de mănăstirea Abd al Nour din Edesa, în 1849* (traducerea pr. Roger Akras).

O pictură în fața altarului reprezentându-L pe Hristos și Sf. Toma în biserica Sf. Gheorghe din Tiruvala (India), construită în 1860

Scopul acestei cărți, *Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale Tradițiile Siriacă Ortodoxă, Coptă și Etiopiană,* este acela de a face cunoscută prezența în aceste Biserici Orientale foarte vechi a imaginilor religioase sub diferite forme (icoane, picturi, iluminări), a reprezentărilor lui Hristos și a venerării (nu adorării) icoanelor sau imaginilor sfinte. Aici este prezentată nu doar dimensiunea iconografică a icoanei, ci și cea liturgică și mai ales cea hristologică, pe baza textelor folosite în cele patru tradiții de-a lungul veacurilor. Spre deosebire de lumea ortodoxă bizantină, care în urma unei controverse referitoare la acest subiect a hotărât în mod oficial venerarea icoanelor în timpul celui de-al Doilea Sinod de la Niceea (787) și în 843, aceste Biserici nu au cunoscut iconoclasmul.

Christine Chaillot este ortodoxă și locuiește în Elveția (Patriarhia de Constantinopol). A publicat mai multe cărți traduse în opt limbi despre Bisericile Ortodoxe și Bisericile Orientale, mai ales pe tema dialogului teologic bilateral, istoriei și spiritualității lor.

De același autor:

Towards Unity: The Theological Dialogue Between the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches (compilation of texts of the theological Dialogue 1964-1993, with articles), (Geneva, 1998)

«Fidélité et Vulnérabilité des plus anciennes Églises d'Orient» în Les Richesses de l'Orient Chrétien, (ed. M. Egger), Fribourg, 2000

Histoire de l'Église orthodoxe en Europe occidentale au XX siècle, (ed. C. Chaillot), Paris, 2005

«The Ancient Oriental Churches» în The Oxford History of Christian Worship, (eds. G. Wainwright and K. Tucker), Oxford, 2006

Histoire de l'Église orthodoxe en Europe orientale au XX siècle, (ed. C. Chaillot), Paris, Le Cerf, 2009; The Orthodox Church în Eastern Europe in the Twentieth Century, Oxford, Peter Lang, 2011

Vie et spiritualité des Églises orthodoxes orientales des traditions syriaque, arménienne, copte et éthiopienne, Paris, Le Cerf, 2011

Les Coptes d'Égypte. Discriminations et persécutions (1970-2011), Paris, L'Harmattan, 2014

The Dialogue Between the Eastern Orthodox and Oriental Orthodox Churches, Volos, 2016

Scopul acestei cărți, Rolul imaginilor sfinte și cinstirea icoanelor în Bisericile Ortodoxe Orientale Tradițiile Siriacă Ortodoxă, Coptă și Etiopiană, este acela de a face cunoscută prezența în aceste Biserici Orientale foarte vechi a imaginilor religioase sub diferite forme, a reprezentărilor lui Hristos și a venerării (nu adorării) icoanelor sau imaginilor sfinte. Aici este prezentată nu doar dimensiunea iconografică a icoanei, ci și cea liturgică și mai ales cea hristologică, pe baza textelor folosite în cele patru tradiții de-a lungul veacurilor. Spre deosebire de lumea ortodoxă bizantină, care în urma unei controverse referitoare la acest subiect a hotărât în mod oficial venerarea icoanelor în timpul celui de-al doilea Sinod de la Niceea (787) și în 843, aceste Biserici nu au cunoscut iconoclasmul.

Christine Chaillot este ortodoxă și locuiește în Elveția (Patriarhia de Constantinopol). A publicat mai multe cărți traduse în opt limbi despre Bisericile Ortodoxe și Bisericile Orientale, mai ales pe tema dialogului teologic bilateral, istoriei și spiritualității lor.

UNIVERSITAS • NAPOCENSIS
ROMANIA
PRESA UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-606-37-0407-9